

Kodittomat naiset ja heidän suhteensa työhön

ESSI SARNOLA
Tampereen yliopisto
Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö
Sosiaalityön oppiaine
Pro gradu -tutkielma
Ohjaaja: Satu Ranta-Tyrkkö
huhtikuu 2013

TAMPEREEN YLIOPISTO

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

SARNOLA, ESSI: Kodittomat naiset ja heidän suhteensa työhön

Pro gradu -tutkielma, 86 s., 2 liites.

Sosiaalityö

Ohjaaja: Satu Ranta-Tyrkkö

Huhtikuu 2013

Pro gradu -tutkimukseni tavoitteena on kuvata asunnottomana eläneiden naisten suhdetta työhön. Tutkimuksessani selvitän mitä asunnottomat naiset ajattelevat työstä ja mahdollisuudesta tehdä työtä ja mitä työ merkitsee asunnottomille naisille. Tutkimus on laadullinen tutkimus, jonka aineisto on koottu asunnottomille tarkoitettussa tukipisteessä ja asunnottomille naisille tarkoitettussa asumisyksikössä Helsingissä. Tutkimuksen metodologisena taustana toimii sosiaalinen konstruktionismi. Aineisto koostuu kymmenen aikaisemmin asunnottomana eläneen naisen teemahaastattelusta. Haastattelut on toteutettu helmi-maaliskuussa 2013. Aineisto on analysoitu teoriaohjaavaa sisällönanalyysiä käyttäen.

Tutkimus osoittaa, että asunnottomuus jättää jälkensä. Asunnottomuuteen kuului sekä konkreettista, jopa vuosikausia kestänyttä oman kodin etsintää että myös oman paikan etsintää yhteiskunnasta. Naisten kokemuksiin asunnottomuudesta liittyi subjektiivisia ja yhteiskunnallisia ulottuvuuksia, joiden yhteisvaikutuksena voidaan puhua naisten kodittomuudesta. Asunnottomuuden aikana työn-teen mahdollisuuksia kavensi oman tilan puute. Asunnottomuuden jälkeen matala koulutustaso, psykososiaaliset syyt ja vanhentunut ammattitaito estivät töihin paluun. Asunnottomuuden taustalla vaikuttivat usein päihde-, mielenterveys- ja parisuhdeongelmat, joiden yhteisvaikutuksena naiset elivät marginaalissa. Marginaalissa eläessä naisten sosiaaliset suhteet muodostuivat niin voimavaro- ja antaviksi kuin tuhoaviksi.

Tutkimustulosten mukaan työnteko kuitenkin näyttäytyi asunnottomana eläneille naisille merkityksellisenä. Työnteko koettiin elämälle sisältöä antavaksi ja yhteiskuntaan kuulumisen välineeksi. Työ merkitsi naisille taloudellista turvaa, sillä he elivät toimeentulotuella ja työkyvyttömyyseläkkeellä. Työ toimi myös naisten itsensä arvostamisen välineenä. Työnteon avulla saattoi kokea itsensä tarpeelliseksi ja kiinnittyä yhteiskunnan jäseneksi.

Suurin osa naisista toivoi myönteisen työkyvyttömyyseläkepäättökseen saamista ratkaisuna ahdistavaan elämäntilanteeseen. Naiset, joille eläke oli jo myönnetty, kokivat voivansa keskittyä omaan itseensä ja elämäänsä ilman jatkuvaa turhaksi koettua työvoimatoimistossa tai sosiaaliasemalla käyntiä. Eläkkeellä olleet naiset tekivät myös vapaaehtoistyötä muiden asunnottomien ja päihdeongelmaisten parissa ja saivat siitä sisältöä arkeensa.

Naiset kokivat häpeää asunnottomuudesta, työttömyydestä ja päihdeongelmista. Äitiyden kokemukset nousivat tutkimuksessa esille ja niihin liittyi myös häpeän kokemuksia. Äitiys määrittänyt naisten kohdalla marginaalin äitiydeksi. Äidit olivat menettäneet lapsensa elämän vaikeuksien kasvettua liian suuriksi.

Avainsanat: asunnottomuus, kodittomuus, työ, nainen, marginalisaatio

UNIVERSITY OF TAMPERE
School of Social Sciences and Humanities

SARNOLA, ESSI: Homeless women and their relationship to work
Master's Thesis, 86 pages, 2 appendix pages
Social Work
Supervisor: Satu Ranta-Tyrkkö
April 2013

The aim of this thesis is to describe and clarify the meaning of work for homeless women. I have researched what homeless women think about their possibilities to work and what work means to them.

This thesis is a qualitative survey and the methodology of the thesis is social construction. The data of the thesis has been collected in a shelter for homelessness women and in an activity centre in Helsinki, Southern Finland. The data consists of ten interviews of the homeless women. The data has been analyzed by using content analysis.

The thesis presents that homelessness leaves its marks. Homelessness included both concrete search for own home, which could last for years, and search for their place in the society. During the period of homelessness, the lack of own space had narrowed the possibilities to work. There were several reasons why the women were unable to return to work after homelessness: low education, psychosocial problems and lack of professional skills. As the background of homelessness, many of the women had several problems such as alcohol and drug abuse, mental health problems and harmful social relationships. Because of these problems, it can be considered that the women were living at the margin of society, where the social relationships were both supportive and harmful.

The women felt that work had an important role in their lives. The work offered meaning contents of life and possibilities of participation in the society. Many of the interviewees thought that work was connected with the importance of creating economic safety and a standard of living. This was connected with the background that the women were dependent on income support or they were on disability pension. The work was also felt important, because they felt that by working they could feel themselves important and being a part of the society.

Most of the women considered that pension would be the solution for their situation of life, which many of them considered distressing. Those who already were on a pension did voluntary work with other homeless people. The voluntary work gave them a feeling that they could help and their participation was both important and meaningful.

The women were ashamed of their homelessness, unemployment and drug and alcohol abuse. Also the experiences of motherhood caused similar feelings of shame. The women had lost their children because the difficulties of their life.

Keywords: homelessness, woman, work, marginalisation

Sisällysluettelo

1	Johdanto	1
2	Asunnottomuutta lähestymässä.....	3
2.1	Asunnottomuuden käsitteen määrittelyä.....	3
2.2	Asunnottomuuden tutkimusta	4
2.3	Asunnottomuuden yhteiskunnallisuus	5
2.4	Kodin ja kodittomuuden käsitteistä.....	9
3	Asunnottomat naiset ja työ.....	11
3.1	Työn käsitteestä.....	11
3.2	Työn yhteiskunnallisista merkityksistä.....	11
3.3	Asunnottomien naisten työnteon esteitä	13
3.4	Työn ja naisten asunnottomuuden syiden väliset yhteydet.....	16
4	Tutkimuksen toteutus	18
4.1	Tutkimuskysymykset ja sosiaalinen konstruktionismi tutkimuksen viitekehyksenä.....	18
4.2	Tutkimuksen toteutus ja tutkimusaineisto.....	19
4.3	Teemahaastattelu aineistonkeruumenetelmänä ja haastattelemisen haasteita	21
4.4	Tutkimusaineiston analyysi.....	24
4.5	Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus	27
5	Tutkimustulokset.....	32
5.1	Luvun rakenne.....	32
5.2	Kodittomuus.....	32
5.3	Sosiaaliset suhteet	41
5.4	Äitiyden kokemuksia	46
5.5	Työn merkitys	51
5.6	Työ itsensä arvostamisen välineenä.....	55
5.7	Mahdollisuudet tehdä työtä.....	58
5.8	Eläke poispääsynä työmarkkinoilta	61
5.9	Häpeän tunne.....	65
5.10	Koonti tutkimustuloksista	69
6	Yhteenveto ja johtopäätökset	71
7	Pohdinta	76
	Lähteet.....	80
	LIITE 1 Teemahaastattelurunko	87
	LIITE 2 Tutkimukseen osallistuvilta pyydetty kirjallinen suostumus	88

Kuvioluettelo

Kuvio 1.	Naisten kodittomuuden kokemuksia.....	33
Kuvio 2.	Asunnottomien naisten sosiaaliset suhteet.....	42
Kuvio 3.	Asunnottomien naisten kokemukset äitiydestä.....	47
Kuvio 4.	Työn merkitys	51
Kuvio 5.	Työn itsensä arvostamisen välineenä.....	55
Kuvio 6.	Mahdollisuudet tehdä työtä.....	59
Kuvio 7.	Eläke poispääsynä työmarkkinoilta	62
Kuvio 8.	Häpeän tunne.....	66

1 Johdanto

Tutkin pro gradu -tutkielmassani asunnottomia naisia ja heidän suhdettaan työhön. Tutkimukseni tehtävänä on kuvata mitä asunnottomat naiset ajattelevat työstä, millaisina he näkevät mahdollisuutensa tehdä työtä ja miten asunnottomuus on näkynyt heidän elämässään. Asunnottomuus on yhteiskunnallisesti ajankohtainen tutkimusaihe, sillä asunnottomuus on ollut Ympäristöministeriön (2010) mukaan kasvussa viimeiset vuodet, ja erityisesti pääkaupunkiseudulla asunnottomuus on arjessa näkyvä ongelma (Kärkkäinen 2001, 186). Asunnottomuuden tutkiminen on sosiaalityön tutkimuksen kannalta keskeinen teema, sillä Riitta Granfeltin (1998, 178) mukaan sosiaalityön yhtenä merkittävänä yhteiskunnallisena tavoitteena on kodin mahdollistaminen asumisen jatkuvista tai väliaikaisista ongelmista kärsiville ihmisille. Sosiaalityön tutkimuksen tulee tuoda näkyväksi vaikeassa asemassa elävien ihmisten elämää (mt.18–19). Asunnottomat naiset ovat usealla tavalla yhteiskunnan marginaaleissa eläviä, mikä puoltaa heidän elämänsä tutkimista sosiaalityön tutkimuksen alalla.

Asunnottomien naisten tavoittaminen ja tutkiminen on kuitenkin haastavaa ja asunnottomat naiset jäävät helposti näkymättömiksi. Esimerkiksi Sirkka-Liisa Kärkkäisen (2000, 32; 2001, 192–193) mukaan naiset eivät hakeudu välttämättä asunnottomille tarkoitettujen palveluiden piiriin, vaan yöpyvät tuttavien ja sukulaisten luona ja niin sanottu piiloasunnottomuus lisääntyy. Viranomaisten antamat asunnottomuusluvut eivät siksi anna täysin aukotonta kuvaa asunnottomien määrästä (Juurinen & Virtanen-Olejniczak 2008, 146).

Mielenkiintoni asunnottomien naisten elämään paikantuu viime kädessä naisten asunnottomuutta tutkineen Riitta Granfeltin (1998, 68–69) ajatukseen siitä, että asuminen jonkinlaisessa suojassa on ihmisyyteen keskeisesti liittyvä ominaisuus. Kun jonkinlaisessa suojassa asuminen ei toteudu ongelmitta, seuraa siitä usein vaikeita tilanteita, kuten päihde- ja mielenterveysongelmia ja pitkäaikaistyöttömyyttä. Taina Rajantin (1999, 29–31) mukaan asuminen on se tapa, jolla ihminen on maailmassa. On todettu, että asunnottomien naisten elämä on jokseenkin vaietumpaa ja marginaalisempaa kuin vastaavasti miesten (Thörn 2001; 2004; Granfelt 1998; Jokinen 2004), ja siten naisten asunnottomuus on kiinnostuksen kohteenani. Suomalaisessa marginaalisaatiotutkimuksessa naiset ovat yleensäkin vähäisessä roolissa (Granfelt 2004a, 197) ja ajattelen naisten tutkimisen myös sen takia olevan perusteltua.

Kiinnostuin asunnottomien naisten elämästä ja siihen liittyvästä tutkimuksesta aikuissosiaalityötä tehdessäni. Tuolloin tapasin useita asunnottomia naisia. Osa kohtaamistani naisista totesi toimeentulotukea hakiessaan, että työvoimatoimistossa käyminen on ajanhukkaa, työtä ei voi saada ilman asuntoa eikä elämä tule menemään eteenpäin ilman omaa asuntoa. Samalla kohtasin myös muutamia asunnottomia naisia, jotka kävivät töissä. Osa naisista asui asuntolassa, josta käsin työntekeksi oli naisten mukaan mahdollista. Muutama nainen majoittui tuttavien tai sukulaisten luona ja piti kiinni työpaikastaan hankalasta tilanteestaan huolimatta. Asunnottomien naisten kertomukset erityisesti työnteosta tai sen mahdottomuudesta jäivät mieleeni ja päädyin tekemään kandidaatin tutkielmani kirjallisuuskatsauksena asunnottomien naisten suhteesta työhön vuonna 2011. Sosiaalityön tutkimuksessa tutkimusaihe nouseekin usein käytännön sosiaalityöstä (Granfelt 2005, 240). Kirjallisuuskatsausta laatiessani huomasin, ettei aihetta ole kovin paljon tutkittu. Kiinnostukseni aihetta kohtaan oli edelleen kasvanut, joten päätin syventyä samaan aiheeseen.

Omassa tutkielmassani olen kiinnostunut yksilötason kokemuksista asunnottomuudesta ja työstä. Tutkimusaineisto rakentuu 10 teemahaastattelusta aikaisemmin asunnottomana eläneille naisille. Tutkimukseni on laadullinen tutkimus, joka sijoittuu sosiaalisen konstruktionismin viitekehyksen alle. Olen analysoinut tutkimusaineiston teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä. Sosiaalisen konstruktionismin mukaan todellisuus rakentuu ihmisten välisissä sosiaalisissa kohtaamisissa. Sen avulla erilaisia ilmiöitä, kuten asunnottomien naisten suhdetta työhön, voidaan tarkastella sosiaalisen todellisuuden tuottamana ja aikaan ja paikkaan sidottuina.

Tutkimuksen alussa luvussa kaksi määrittelen asunnottomuuden käsitettä, esittelen asunnottomuuden tutkimusta ja asunnottomuuden yhteiskunnallisuutta ja pohdin kodin ja kodittomuuden käsitteitä. Teoriaosassa käsittelen myös asunnottomia naisten suhdetta työhön. Luvussa kolme keskityn ensin työn käsitteeseen ja yhteiskunnalliseen merkitykseen, jonka jälkeen esittelen asunnottomien naisten kokemia työnteon esteitä sekä työn ja naisten asunnottomuuden syiden välisiä yhteyksiä tutkimuskirjallisuuden valossa. Luvussa neljä esittelen tutkimuksen toteuttamisprosessini. Luku viisi koostuu tutkimustuloksista. Tutkimukseni lopussa luvussa kuusi esitän yhteenvedon ja johtopäätökset tutkimustuloksista ja päätän tutkimukseni luvun seitsemän pohdintaan.

2 Asunnottomuutta lähestymässä

2.1 Asunnottomuuden käsitteen määrittelyä

Asunnottomuuden määrittely käsitteenä ei ole yksiselitteistä ja siitä on keskusteltu niin kansainvälisessä kuin suomalaisessakin tutkimuksessa. Kansainvälisesti yksi käytetyimmistä asunnottomuuden määrittelyistä on FEANTSA:n (European Federation of National Organisations Working with the Homeless) määritelmä, jonka mukaan asunnottomia ovat ne, jotka ovat kokonaan ilman asuntoa tai asuvat heikoissa olosuhteissa tai heitä uhkaa asunnottomuus. Suomessa asunnottomaksi määritellään henkilö, joka on vailla vakinaista asuntoa, syytä tarkemmin erittelemättä. Jos Suomessa käytettäisiin FEANTSA:n antamaa määritelmää, asunnottomia olisi enemmän. (Kärkkäinen 2002, 374–375.)

Suomalaisessa sosiaalipoliittisessa keskustelussa on käytetty enimmäkseen asunnottomuuden käsitettä noin 1970-luvulta alkaen. Kodittomuuden käsitettä on Suomessa käytetty vähemmän. Asunnottomuus viittaa konkreettisen oman tilan puuttumiseen, johon asuntopolitiikan yhteiskunnassa tulisi voida vaikuttaa. Ennen asunnoton-käsitteen käyttöönottoa asunnottomia kutsuttiin Suomessa heidän niin sanottujen erityispiirteidensä mukaisesti esimerkiksi irtolaisiksi, työnvieroksujiksi tai alkoholisteiksi. (Kärkkäinen 1998, 5–6, 8, 10–11.) Ilkka Taipale määritteli väitöskirjassaan (1982, 47–49) asunnottomuutta sen perusteella missä ihmiset asuivat eikä ihmisten ominaisuuksien ja kokemusten perusteella. Taipaleen väitöstutkimuksen myötä suomalainen asunnottomuustutkimus alkoi määritellä asunnottomuutta ihmisten oleskelupaikkojen mukaan ja ihmisten ominaisuudet jäivät enemmän taka-alalle.

Asumisen laatu tai majoituspaikka ja asunnottomuuden kesto vaikuttavat asunnottoman määrittelyyn (Suonio & Kuikka 2012, 224). Asunnottomuuden määrittelyssä on Suomessa otettu lähtökohdaksi paikka, jossa asunnoton oleskelee (Kärkkäinen 1998, 5–6, 8, 10–11). Riitta Granfeltin (1998, 46) mukaan asunnottomuuden määrittelyssä on korostunut niin sanottujen erityisryhmätarkastelujen ja niiden asumismuotojen luetteleminen, joiden on katsottu sisältyvän asunnottomuuden käsitteen alle. Nykyään Sirkka-Liisa Kärkkäisen (1998, 10–11) mukaan asunnottomiksi määritellään henkilöt, jotka elävät ulkona tai tilapäissuojissa, yömajoissa tai kodittomien asuntoloissa. Tällöin puhutaan Riitta Granfeltin (1998, 54–55) mukaan absoluuttisesta asunnottomuudesta, joka on yhteiskunnassa näkyvä sosiaalinen ongelma. Absoluuttista asunnottomuutta on totuttu yleensä pitämään miesten asunnottomuutena. Suhteellisella asunnottomuudella käsitetään tuttavien tai sukulaisten

luona asuminen tai erilaisissa laitoksissa, kuten turvakodissa, hoito- tai huoltokodeissa, ensisuoja-asuun, hoidollisessa asuntolassa tai vastaavassa hoidollisessa yksikössä, psykiatrisessa sairaalassa, vanhainkodissa tai kehitysvammaisten laitoksissa asuminen. Suhteellisesta asunnottomuudesta voidaan puhua myös vapautuvien vankien kohdalla, joilla ei ole vapautuessaan asuntoa tai asuntolapaikkaa Kriminaalihuoltoyhdistyksen kautta tiedossa. Suhteellinen asunnottomuus ei ole useinkaan ole niin näkyvää kuin absoluuttinen asunnottomuus. (Kärkkäinen 1998, 5–6, 8, 10–11; Granfelt 1998, 54–55.)

Toisaalta on huomioitava asunnottomuuden määrittelyn tulkinnanvaraisuus. Esimerkiksi Suomessa koevapausvankeja ei luokitella asunnottomiksi, vaan ilman asuntoa koevapausvanki joutuu jäämään vankilaan. Piiloasunnottomuutta esiintyy myös tässä suhteessa. (Juurinen & Virtanen-Olejniczak 2008, 146.) Asunnottomuuden määrittelemisen ongelmat johtavatkin siihen, että asunnottomien lukumäärästä on vaikea saada tietoa. Näin ollen asunnottomien lukumäärien tilastointi on epätarkkaa. (Kettunen 2007, 381.)

2.2 Asunnottomuuden tutkimusta

Asunnottomuutta on tutkittu Suomessa jonkin verran ja kansainvälisesti enemmän viime vuosikymmeninä. Suomessa asunnottomuutta on alettu tutkia enemmän vasta 1980-luvulta alkaen. Suomalainen asunnottomuuskeskustelu alkoi levitä Lasse Murron väitöskirjasta *Asunnottomien alkoholistien elinolosuhteet ja elämäntapa sekä yhteiskunnan toimenpiteet* (1978) ja Ilkka Taipaleen väitöskirjasta *Asunnottomuus ja alkoholi* (1982). Aluksi asunnottomuuden tutkimuksessa painotettiin enemmän yhteiskunnallisia rakenteita ja poliittisia päätöksiä, jotka ovat vaikuttaneet asunnottomuuden ilmiöön. Rakenteellinen tutkimus paikantuu yhdeksi keskeiseksi asunnottomuuden tutkimussuuntaukseksi (ks. esim. Kärkkäinen 1998; Junto 1990). Rakenteellisessa tutkimuksen suuntauksessa painottuu asunnottomuuden yhteiskuntapoliittinen luonne. Suuntaus painottaa yhteiskunnan rakenteita ja kehityskulkuja, jotka tuottavat köyhyyttä ja asunnottomuutta köyhyyden yhtenä ilmenemismuotona. Taloudellinen eriarvoisuus selittää asunnottomuuden. Jyrkästi tulkittuna tutkimussuuntaus kadottaa helposti ihmisten kokemukset, vaikka yhteiskunta elää myös ihmisten kertomuksissa. (Granfelt 1998, 49.)

Suomessa Riitta Granfelt (1998) on 1990-luvulla tehnyt väitöskirjansa asunnottomien naisten kokemuksista. Granfelt edustaa asunnottomuuden toista tutkimussuuntausta, psykososiaalista tutkimusta, jolloin pääpainona ovat rakenteiden sijaan asunnottomat ja heidän kokemuksensa asunnot-

tomuudesta. Granfelt sivuaa väitöskirjassaan myös asunnottomuuden rakenteellisia ulottuvuuksia, mutta keskittyy kuitenkin yksilönäkökulmaan. Myöhemmin asunnottomia on tutkittu enemmän heidän henkilökohtaisten kokemustensa näkökulmasta (ks. esim. Vanhala 2005). Aiemmin Kirsi Juhila ja Arja Jokinen (1991) ja Jouko Karjalainen (1993) ovat tutkineet kodittomuutta ihmisen kokemusmaailmaa laajempaan yhteiskunnalliseen rakenteeseen liittyvänä ongelmana tai epäkohtana. Juhila ja Jokinen (1991) toivat väitöskirjassaan esille, että yleisille asuntomarkkinoille tarvitaan uudentyyppisiä asumisvaihtoehtoja. Samalla he kyseenalaistivat niin sanotun normaaliksi luokitellun asumisen mallin.

Naisten asunnottomuutta koskevat tutkimukset ovat useimmiten luokiteltavissa useisiin eri tieteenaloihin samaan aikaan kuuluviksi, kuten sosiaalityön, sosiologian, naistutkimuksen, sosiaalipolitiikan, aluetutkimuksen, sosiaalipsykologian ja psykologian alalle. Esimerkiksi Riitta Granfeltin (1998) väitöskirja Kertomuksia naisten kodittomuudesta on yhtä aikaa sosiaalipolitiikkaa, sosiaalityötä, naistutkimusta ja psykodynaamista keskustelua. Eniten asunnottomuutta ja kodittomuutta on tutkittu sosiaalityön, sosiaalipolitiikan ja sosiologian tutkimuksessa (Autonen-Vaaranieniemi 2009, 32).

Psykososiaalista tutkimusnäkökulmaa on kritisoitu yhteiskunnallisen ongelman yksilöllistämisestä ja psykologisoinnista (Granfelt 1998, 49–52; Lehtonen & Salonen 2008, 17). Marko Kettunen tiivistää (2007, 389) artikkelissaan, että asunnottomuus on yleensä seurausta yksilöä ympäröivän sosiaalisen ympäristön rakenteellisista tekijöistä, mutta myös yksilön henkilökohtaisen toimintakyvyn puutteista. Siten on ymmärrettävää, että asunnottomuutta on tutkittu ja tutkitaan edelleen sekä rakenteellisesta että psykososiaalisesta näkökulmasta. Viime vuosikymmeninä myös erilaiset asunnottomuuskartoitukset ja -selvitykset, joilla pyritään saamaan esimerkiksi asunnottomille tarvittavia palveluita paikallisille alueille ja toisaalta viranomaisille tarvittavia tietoja esimerkiksi asunnottomien määristä, ovat lisääntyneet. (ks. esim. Lehtonen & Salonen 2008.)

2.3 Asunnottomuuden yhteiskunnallisuus

Asunnottomuus paikantuu erilaiseksi eri maissa eri aikakausina ja eri maiden kirjallisuudesta voi saada hyvin erilaisen kuvan asunnottomuudesta (ks. esim. Edgar & Doherty 2001, 3-8; Suonio & Kuikka 2012, 225). Esimerkiksi suomalaisten naisten asunnottomuus poikkeaa amerikkalaisesta naisten asunnottomuudesta jo siinä suhteessa, että harva nainen kirjaimellisesti yöpyy kadulla. Suomessa asunnottomat naiset käyttävät usein erilaisia turva- ja hoitokoteja ja asuntoloita yösija-

naan. Amerikassa asunnottomat naiset voivat joutua etsimään yösjansa konkreettisesti kadulta. (Granfelt 1998, 48, 69.) Katuasunnottomuus (rooflessness) on leimallisesti enemmän miesten asunnottomuutta kaikissa Euroopan maissa. Tosin erityisesti nuorten naisten katuasunnottomuus, varsinkin huumeriippuvuudessa elävien naisten, on lisääntynyt kaikkialla Euroopassa, myös Suomessa. (Granfelt 2004a, 197.) Suomessa elävistä asunnottomista suurin osa on kuitenkin köyhiä, yksinäisiä miehiä (Suonio & Kuikka 2012, 224).

Asunnottomana eläviin ihmisiin liitetään edelleen erilaisia stereotyyppisiä käsityksiä, jotka eivät useinkaan pohjautu todellisuuteen (Shier, Jones & Graham 2010, 14). Suomessa asunnottomuudesta yleisesti puhuttaessa tulee edelleen stereotyyppisesti mieleen keski-ikäinen, alkoholisoitunut mies, joka kantaa omaisuuttaan mukana muovisäkissä ja asuu ulkona. Naisten asunnottomuuteen liittyen stereotyyppiseksi kuvaksi puolestaan on sitkeästi muodostunut ”Kassi-Alma”. (Granfelt 1998, 55; Juurinen & Virtanen-Olejniczak 2008, 147.) Asunnottomiin ja asuntolassa eläviin naisiin liittyy mielikuvia poikkeavuudesta. Miesten asunnottomuus on kulttuurisesti hyväksyttävämpää, koska miehiin ja miehisyyteen katsotaan kuuluvan enemmän liikkeessä oleminen, niin sanottu kulkuriperinne. Naiset joutuvat myös selittelemään asunnottomuuttaan enemmän kuin miehet. Naisia tarkastellaan enemmän perheettöminä ja kodittomina ja miehet määrittyvät asunnottomiksi. Asunnon nainen näyttäytyy asunnotonta miestä poikkeavampana, koska nainen tavataan liittää perinteisesti mieheen ja perheeseen. Nainen tulee ikään kuin joksikin vain jonkun toisen kautta ja olemalla toisia varten. Naisten asunnottomuus muotoutuu yksityiseksi, piilossa olevaksi ongelmaksi, kun miesten asunnottomuus on näkyvää ja julkista. (Jokinen 1996, 97–117; Thörn 2001, 220; Edgar 2001, 44; Granfelt 1998, 68; Jokinen 2004, 79.)

Naisten asunnottomuus määrittyy paljolti piiloasunnottomuudeksi, koska naiset etsivät yösjansa usein lähipiiristään ja ovat siten riippuvaisia toisista ihmisistä. Asunnottomuuspolut saattavat naisten kohdalla muotoutua kuitenkin hyvinkin erilaisiksi, sillä on eri asia asua ystävän nurkissa, vanhempien tai sukulaisten luona, kuin kierrellä huumeloukuiksi kutsutuissa asunnoissa. Huumeita käyttävät naiset ovat usein syvimmillä niin sanottuja pohjimmaisista asuntomarkkinoista tarkastellessa. Huumeikierteessä elävät asunnottomat naiset sekä psyykkisesti sairaat asunnottomat naiset joutuvat usein miesten dominoimiin, karuihin asuntoloihin, joita paremmassa kunnossa olevat asunnottomat naiset välttelevät viimeiseen asti. Tällöin on vaarana ajautuminen yhä syvemmälle katuasunnottomuuteen. (Thörn 2001, 219–221; Granfelt 2004a, 202–203.)

Myös muualla Euroopassa asunnottomat naiset eivät välttämättä halua edes hakeutua kaikkiin asuntoloihin niiden yleisen tason vuoksi. Esimerkiksi Iso-Britanniassa tehdyssä tutkimuksessa naisvangeit pitivät jopa vankilaa parempana vaihtoehtona kuin asuntoloita. Iso-Britanniassa, kuten useassa muussakin Euroopan maassa, asuntolat on suunnattu enemmän miehille ja naiset ovat asuntoloissa vähemmistönä. (Aldridge 2001, 94, 91). Samansuuntaisia tuloksia Riitta Granfelt (2004a, 202–203) sai omassa vuonna 2003 tehdyssä tutkimuksessaan haastatellessaan Etelä-Suomen vankiloissa olevia mies- ja naisvankeja. Osa vangeista halusi mieluummin jäädä vankilaan odottamaan omaa asuntoa kuin lähteä asuntolaan.

Toiseuden ja ulkopuolisen tunteiden kokemukset vaikuttavat leimaavan asunnottomia naista. Riitta Granfeltin (1998, 83, 75), Arja Jokisen (1996, 97–117) ja Sirkka-Liisa Kärkkäisen (2001, 183–184, 192–193) mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmän perhekeskeisyydestä johtuen yksinäiset asunnottomat naiset jäävät helposti syrjään, sillä asunnottomia miehiä on yksinkertaisesti enemmän. Asunnoton nainen, jolla ei ole lapsia, on heikossa asemassa asuntomarkkinoita ja tarjolla olevia sosiaalipalveluja tarkasteltaessa (Kärkkäinen 2001, 184). Suomessa ja yleensä Euroopassa asuntotuotanto kohdistetaan lapsiperheille. Lastensa kanssa asuntoa hakevat naiset saavat yleensä melko helposti esimerkiksi kunnalta vuokra-asunnon, mutta yksinäinen nainen huonossa asemassa. Yksin elävät naiset voivat olla kuitenkin myös äitejä, jotka eivät sovi perinteisen perhekäsityksen käsitteen alle. Näiden naisten asuntotarpeisiin yleiset asuntomarkkinat, kuten myös erilaiset tuetun asumisen muodot, vastaavat heikosti. (Mina-Coull & Tartinville 2001, 146–149.) Nainen on lisäksi miestä haavoittuvampi asunnottomana, sillä kadulla elävien naisten elämään kuuluvat usein seksuaalinen hyväksikäyttö ja päihde- ja mielenterveysongelmat, jotka yhdistettynä asunnottomuuteen ja köyhyyteen aiheuttavat riskin jäädä palvelujärjestelmän ulkopuolelle. Tuolloin syrjäytyneisyyden tila yleensä vahvistuu ja vaikeudet kroonistuvat. (Granfelt 1998, 68–69.)

Marginalisaation käsite voi pitää sisällään erilaisuuden, toiseuden, sivullisuuden ja sosiaalitaloudellisen huono-osaisuuden käsitteet ja on siten sopiva paikantamaan naisten asunnottomuuden kokemuksia. Marginalisaatio voidaan nähdä laajana käsitteenä, jonka alle on mahdollista sijoittaa kulloinkin kyseessä olevan ilmiön luonnetta. (Granfelt 1998, 80, 83.) Marginalisaation piiriin kuuluvien voidaan ajatella ajautuvan tai ajettavan yhteiskunnan reunalle (Helne 2002, 172). Kirsi Juhtilan (2002, 14) mukaan sosiaalityön yksi merkittävä tehtävä on ollut ja on yhä integroida erilaisia marginaaleissa ja alakulttuureissa eläviä yksilöitä yhteiskuntaan. Asiakkaan odotetaan sosiaalityössä osaltaan hyväksyvän tietyt yhteiskunnalliset normit, jotta hän voi saavuttaa täysivaltaisen kansalaisuuden. Integraatio on toistunut avainsananä erilaisissa tuetun asumisen ohjelmissa, päihdekun-

toutuksessa ja vankeinhoidossa 2000-luvulla. Integraation tavoitteena on ollut sitouttaa esimerkiksi vapautuvat vangit ja narkomaanit niin sanottuun normaalielämään. Ristiriitaa tuottaa kuitenkin se seikka, että kaikki eivät suinkaan halua sitoutua valtakulttuurista elävien ihmisten elämään. (Granfelt 2004b, 139.) Juhilan (2002, 14) mukaan sosiaalityö katsoo osaltaan marginaalia normaalista ja normittavasta keskuksesta päin. Tällöin on mahdollista, että sosiaalityö tuottaa itsessään marginaalisuutta, jos yhteiskuntaan voi kuulua omaksumalla vain tietyt normit.

Asunto ensin (housing first) -periaate on esimerkki Yhdysvalloista levinneestä suuntauksesta, jossa sosiaalityö ei koeta integroida asunnottomia yhteiskuntaan yhteiskunnan asettamin ehdoin. Periaate on kirjattu kansallisiin asunnottomuuden vähentämisstrategioihin Tanskassa, Suomessa, Ranskassa, Irlannissa ja Ruotsissa. Asunto on tarkoitus järjestää asunnottomalle ensin eikä asuntoa tarvitse ansaita sitoutumalla yhteiskunnan määrittelemään normaalielämään. Asunto ensin -periaate ei vaadi asunnottomalta esimerkiksi päihteettömyyttä. Asuminen ja asunnottomalle tarjottavat palvelut erotetaan toisistaan. Periaate eroaa portaittaisista malleista, joissa eriasteisten tuetun asumisen vaiheiden jälkeen siirrytään kohti itsenäistä ja vakituista asumista. Yhdysvalloissa asunto ensin -periaatetta on pidetty tärkeänä myös sen takia, että asunnottomuuteen vaikuttaa siellä usein köyhyys. Asunto ensin -periaatteen avulla Yhdysvalloissa asunnottomille on luotu mahdollisuuksia työntekoon ja samalla asunnon hankkimiseen. (Pleace 2011, 119–121; Johnsen & Teixeira 2010, 4–6.)

Suomessa asunto ensin -periaatetta on sovellettu Nimi ovesa -hankkeessa, joka tähtää erityisesti pitkäaikaisasunnottomille suunnattujen palveluiden kehittämiseen. Hanke toteuttaa asunto ensin -periaatetta, jossa tärkeintä on asumisen ja yksilöllisten palveluiden tarjoaminen asunnottomille siten, että huomioidaan asunnottomien tarpeet palveluille. Hankkeessa keskiöön nousee myös eri toimijoiden välinen verkostotyö, jotta asuminen onnistuisi. (Suonio & Kuikka 2012, 227.)

Asunto ensin -periaatetta on myös kritisoitu. Esimerkiksi Nicholas Pleace (2011, 120) on todennut, ettei vielä ole todellista näyttöä, että asunnottomien integroituminen yhteiskuntaan onnistuisi paremmin työllistymisen ja sosiaalisten suhteiden valossa asunto ensin -periaatetta noudattaen. Pleacen (2011, 122) mukaan asunto ensin -periaatteen noudattamista ei pitäisi välttämättä soveltaa koko asunnottomien joukkoon. Periaate soveltuu enemmän erityisen vaikeasti asutettavien asunnottomuuden ratkaisemiseen. Tulevaisuudessa on pohdittava myös muunlaisten mallien tehokkuutta asunnottomuusongelman ratkaisemiseen eikä turvautua yksin vain asunto ensin -periaatteen tarjoamaan malliin. (mt. 121–122.)

2.4 Kodin ja kodittomuuden käsitteistä

Anni Vilkon (2010, 12) mukaan koti on nähty epämääräisenä käsitteenä ja näin ollen tieteen tutkimuspiiriin sopimattomana tutkimusaiheena. Vilkon (2010, 12) mukaan tieteellisessä tutkimuksessa on ollut tapana tutkia perhettä ja asumista enemmän kuin kotia. Kodin käsite on voimakkaasti tunnelatautunut, ja kodittomuus ilmiönä haastaa käsityksen itsestään selvästä kodista. Koti merkitsee yleensä paikkaa mistä kaikki alkaa ja mihin ihminen voi palata: koti on osa arkista turvaa, huolenpitoa ja hoivaa. Koti viittaa tuttuuteen ja pysyvyyteen ja ihmissuhteisiin. Kotiin liittyvät myös elämänhistorialliset muistot ja kokemukset. Koti on tiivistettynä paitsi fyysinen, mutta myös ”mielen” tila. Kodittomuutta on siten tutkittu juuri ihmisten kokemuksina. (Rykwert 1991, 51–62; Granfelt 1998, 114; Granfelt 2003a, 158; Autonen-Vaaraniemi 2009, 32; Vilko 1997, 172–173.)

Riitta Granfelt (1998, 47, 54) ottaa väitöskirjassaan käyttöön kodittomuuden termin. Kodittomuus voidaan ymmärtää asunnottomuutta hieman laajemmaksi, kokonaisvaltaiseksi subjektiiviseen hyvinvointiin liittyväksi käsitteeksi. Kodittomuus on luonteeltaan ikään kuin teoreettisempaa ja kokemuksellisempaa kuin asunnottomuus, joka viittaa pikemminkin konkreettiseen olosuhteeseen. Koti paikantuu ikään kuin mielentilaksi. Tällöin asunnottomuuden voitaisiin katsoa olevan osa kodittomuutta. (Granfelt 1998, 47, 54, 115.) Kodin menetyksessä on näin ollen kyse suuremmasta kuin pelkästä asunnosta luopumisesta, muun muassa juuri oman tilan kadottamisesta. Koti on hauras rakennelma, jonka voi menettää jopa yhdessä yössä. (Granfelt 1998, 47, 54, 115; Rykwert 1991, 51–62; Thörn 2004, 216–217; Sommerville 1992.) Myös Sirkka-Liisa Kärkkäinen on sittemmin pohtinut tulisiko myös Suomessa ottaa käyttöön asunnottomuus -termin sijasta kodittomuus. Myös Ruotsissa ja Englannissa puhutaan käsitteistä hemlöshet ja homelessness, joita vastaava termi suomen kielessä olisi enemmän kodittomuus. (Kettunen 2007, 386.)

Kodittomuustutkija Peter Sommerville (1992) määrittelee artikkelissaan, että kodittomuus on oman tilan puutetta materiaalsen kodin puuttumisen lisäksi. Asunnottomilla tulisi olla oikeus omaan tilaan niin konkreettisella kuin symbolisella tasollakin (Enders-Dragässer 2001, 214–15). Catharina Thörnin (2004, 216–217) väitöstutkimuksessa haastatteleminen 16 asunnottomasta naisesta kaikki olivat sitä mieltä, että koti tai oma huone ensisuojaan oli ensisijaisesti heidän oma tilansa. Kukaan naisista ei yhdistänyt kotia ensimmäiseksi esimerkiksi perheeseen, puolisoon tai muuhun yhteisöllisyyteen, vaan koti tai oma huone oli naisille ensisijaisesti oma tila, jossa he tunsivat olonsa turvallisiksi ja he pystyivät hallitsemaan tilaa omanaan. Thörnin (2004, 255) mukaan oma huone tai koti oli naisille sekä materiaalisesti että psyykkisesti merkityksellinen. Koti tai oma huone oli naisille

paikka, jossa he pystyivät olemaan turvassa heidän elämässä vallitsevaa kaaosta. Naiset kertoivat, että omassa huoneessaan tai kodissaan he pystyivät asettamaan itse rajansa ja esimerkiksi sulkemaan konkreettisesti huoneensa tai kotinsa tarpeen mukaan tietyiltä ihmisiltä.

Catharina Thörnin (2004, 255) väitöstutkimuksessa asunnottomat naiset pitivät kotia sekä fyysisenä että ”mielen” tilana. Kun kotia ei ollut, naiset kokivat, että heillä ei ollut paikkaa mihin palata, eikä paikkaa, jossa heillä olisi yhteys myös menneisyyteen esimerkiksi valokuvien ja tunnearvossa olevien esineiden kautta. Vastaavasti naiset kokivat, että heillä ei ole paikkaa missä suunnitella tulevaisuutta, mikä pakottaa elämään koko ajan hetkessä, valmiina jatkuviin muutoksiin. Koti voi olla kuitenkin useammassa fyysisessä paikassa. Koti ei tarkoita välttämättä tiettyä paikkaa ja rakennusta, vaan sen voi tehdä minne tahansa sitoutumalla siihen persoonallisesti. Asunto tai paikka tulee kodiksi emotionaalisen sitoutumisprosessin jälkeen. Paikka määrittyy kodiksi asujan subjektiivisen kokemuksen kautta. (Rykwert 1991, 51–62; Granfelt 1998, 114; Haverinen, Muuri, Nurmi-Koikkalainen & Voutilainen 2007, 507; Granfelt 2004b 145.) Emotionaalisesti ihminen voi kokea jotakin omaksi, vaikka hän ei sitä omistaisi (Lauronen 1991, 71).

Samanlaisia tutkimustuloksia on saanut Catharina Eriksson (1999, 293–312) jo aiemmin. Nuoret asunnottomat naiset määrittivät tutkimuksessa kodin paikaksi, jossa he saivat olla turvassa ulkomaailmalta ja samalla kokea turvaa. Erikssonin (1999, 293–312) mukaan oma koti ja avain symbolisoivat tutkimuksessa haastatteluille nuorille asunnottomille naisille ensisijaisesti vapautta. Tätä kuvastaa saksalaisen sosiologi ja filosofi Georg Simmelin (1994) ajatus ovesta yhtäältä välittömässä merkityksessä kuvaamassa ja toisaalta symbolisessa merkityksessä heijastamassa ihmisen vapautta. Simmelin mukaan ovi eristää tietyn tilan ympärillä olevasta maailmasta, ja luo samalla ikään kuin saranan sisällä olevan todellisuuden ja ulkopuolisen todellisuuden välille. Oven voi sulkea, jolloin ovi merkitsee voimaa ja kontrollia sulkien samalla ulkopuolisilta mahdollisuuden vaikuttaa sisällä olevaan todellisuuteen. Oven voi myös avata, jolloin se voi myös merkitä avokätisyyttä ja solidaarisuutta sekä mahdollisuutta astua ulkopuoliseen todellisuuteen. (Mt.)

3 Asunnottomat naiset ja työ

3.1 Työn käsitteestä

Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen 23. artiklassa sanotaan, että jokaisella on oikeus työhön. Työn merkitys voidaan nähdä kahtalaisena: sosiaalisena ja individuaalisena. Työn individuaalisella merkityksellä tarkoitetaan niitä vaikutuksia ja seurauksia, joita sillä on yksittäisen ihmisen elinpiirissä. Työn sosiaalinen merkitys käsittää ne vaikutukset ja seuraukset, joita työllä on yhteisössä tarkasteltuna. Näin ollen työ on osa ihmisten päivittäistä elinpiiriä, mutta myös osa laajempaa sosiaalista systeemiä ja kulttuuria. (Gröhn 1973, 32–33.) Työ nähdään keskeisenä kiinnikkeenä elämässä, joka antaa ihmisen elämänsä jatkuvaan. (Pohjola 1996, 114, 117.) Työtä tehdään jollain tapaa joko itseä tai yhteisöä varten (Misukka 2009, 30). Työ voi tuoda mukanaan mahdollisuuden kehittää ja toteuttaa itseään, mutta sen voidaan nähdä muodostavan myös yhteisöllisyyttä (Ahlqvist 1996, 131).

Työ vaikuttaa myös muihin elämän osa-alueisiin, jolloin työtä on tarkoituksenmukaista tarkastella laajemminkin kuin vain tekemisenä (Pohjola 1996, 121; Misukka 2009, 30). Perinteisesti esimerkiksi työ ja asuminen ovat kuuluneet Suomessa yhteen, koska oikeus asumiseen on täytynyt ansaita omalla työllä. (Junto 1996, 216.) Työ nähdään myös vastakkaisena vapaa-ajalle, jolloin työnteolla voidaan ikään kuin oikeuttaa vapaa-ajan vietto (Misukka 2009, 30).

Vaikka työssäkäynti koetaan suomalaisessa yhteiskunnassa keskeiseksi toiminnaksi, voi aktiivisuutta tarjota myös muunlainen toiminta. Vaihtoehtoiset elämänsisällöt korostuvat työttömyystilanteessa. Naisten katsotaan selviytyvän työttömyydestä paremmin kuin miesten, koska erityisesti naisille sisältöä elämään voi tuoda itsensä kehittäminen ja ystävyysuhteet eikä kyseisille osa-alueille suuntautuminen vaadi välttämättä materialistisia voimavaroja. (Ahlqvist 1996, 142, 144.)

3.2 Työn yhteiskunnallisista merkityksistä

Monet asunnottomat naiset ovat köyhiä ja pitkäaikaistyöttömiä, mutta halu työntekoon saattaa silti olla voimakas (ks. esim. Granfelt 1998, 84–87). Työnteko voi paikantua myös asunnottomille naisille arkeen sisältöä tuovaksi tavoitteeksi. Asunnottomien naisten työllistymiseen liittyy kuitenkin erilaisia haasteita yhteiskunnallisella tasolla. Poikkeava elämäntapa suhteessa valtaväestöön yhdistettynä pitkäaikaistyöttömyyteen tarkoittaa usein, että työn saaminen voi olla erittäin vaikeaa. Asunnottoman naisen elämä voi käytännössä olla juuretonta kuljeskelua paikasta toiseen eikä pysy-

vää osoitetta ole. Köyhyys ja asunnottomuus yhdistettynä vakaviin päihde- ja mielenterveysongelmiin voi tehdä naisten työnteosta mahdotonta, vaikka työntekoon olisikin halua. (Granfelt 1998, 63–71, 80, 84–87.) Toisaalta pitkäaikainen työttömyys itsessäänkin voi aiheuttaa ja lisätä psykososiaalisia vaikeuksia kenelle tahansa ja hankaloittaa työn aktiivista hakemista (Pohjola 1997, 262).

Suomessa työn puutetta pidetään keskeisenä syrjäytymiseen altistavana tekijänä, sillä muita väyliä integroitua työkeskeiseen yhteiskuntaan on vähän. Tekemällä työtä ihminen tuntee kuuluvansa johonkin yhteisöön ja toisaalta voi samalla vaikuttaa omaan yhteisöönsä. Yhteiskuntaan integroituminen työn kautta sopii laajemminkin eurooppalaiseen ajatteluun. Hyvä elämä on mahdollista saavuttaa työtä tekemällä. Työttömyys ei johda siten pelkästään aineelliseen puutteeseen, vaan myös vaikeuttaa yhteyden ylläpitämistä yhteiskuntaan. (Raunio 2009, 275; Raunio 2006, 83.) Tekemällä työtä ihminen pääsee ensin työyhteisön jäseneksi ja toiseksi myös yhteiskunnan jäseneksi (Kettunen ym. 2002, 70–71). Ihmisten ajattelua hallitsee edelleen vahva työetiikka (Pohjola 1996, 113). Erja Misukka (2009, 29) määrittää työn merkitystä teologiselta kannalta pitämällä Suomea edelleen protestanttisen työetiikan maana, jossa käsitys työstä pohjautuu paljolti Raamatun käsitykseen ihmisen velvollisuudesta hankkia oma leipänsä. Anneli Pohjolan (1996, 128) mukaan naisten sidos työhön on jopa hieman vahvempi kuin miesten. Työkulttuurin keskeisyydestä johtuen suomalaisilla naisilla on yleisesti ottaen tavoitteena työ ja sitä kautta saavutettu toimeentulo. Työ on naisille merkityksellistä siinä saatujen sosiaalisten suhteiden sekä sisältönsä takia. (Julkunen 1999, 95.)

Kärkkäisen (2000, 17) mukaan asunnottomille naisille työ merkitsee tiivistettynä normaaliutta ja toisaalta itsenäisyyttä. Palkkatyö tarkoittaa naisille itsenäistä elämää ja riippumattomuutta sosiaalietuuksista ja myös mahdollisesta puolisoista. Kun nainen ei ole enää riippuvainen puolison tuloista, hän ei ole pakotettu elämään esimerkiksi häntä vahingoittavassa suhteessa. Granfeltin (1998, 84, 86) väitöstutkimuksessa osalle naisista työpaikan löytyminen oli heidän suurin toiveensa. Työ merkitsi naisille paitsi mielekästä tekemistä myös päivärytmiä ja oman elämänpiirin avartumista. Työn tärkeys näkyi myös siinä, että asunnottomat naiset eivät välttämättä asettaneet työlle lainkaan sisällöllisiä vaatimuksia.

Thörnin (2004, 160–161) väitöstutkimuksessa useat asunnottomat naiset kokivat olevansa riippuvaisia sosiaaliviranomaisista. Ilman työtä ja sitä kautta ansaittua toimeentuloa naiset joutuivat asiomaan jatkuvasti viranomaisten kanssa. Myös velat saattoivat pakottaa naiset turvautumaan viranomaisten apuun tilanteensa selvittelyssä. Itsensä arvostaminen oli naisten kokemusten mukaan vai-

keaa, koska viranomaisilla oli heihin suuri valta. Naiset kokivat olevansa viranomaisten armoilla esimerkiksi asunnon saannissa. He luokittelivat itsensä pieneksi ihmiseksi ja viranomaisen Jumalan osaan. Thörn (2001, 219, 224) kuvaa väitöstutkimukseensa perustuvassa artikkelissa, että naiset olivat yhteiskunnan ulkopuolella ja symbolisoivat likaisuutta julkisessa tilassa. Vaikka naiset näennäisesti pystyivät huolehtimaan itsestään esimerkiksi nukkumalla ja peseytymällä julkisessa vessassa, symbolinen likaisuuden leima ei lähtenyt heistä. Sitä kautta naiset ilmaisivat kaipaavansa työtä. Työn voi nähdä merkitsevän naisille ensisijaisesti taloudellista vapautta, mutta myös henkistä valtaa päättää omasta elämästään. Tästä näkökulmasta työ lisää tässä tunnetta itsestä arvostettavana ihmisenä, jolla on oikeus elää.

3.3 Asunnottomien naisten työnteon esteitä

Asunnottomien naisten työnteolle voi olla erilaisia hyvinkin arkisia esteitä, jotka määrittyvät paljolti eri maissa eri tavoin. Esimerkiksi yhdysvaltalaisissa tutkimuksissa (Johnson 1999; Brooks & Buckner 1996) lastenhoito-ongelmat saattoivat olla esteenä asunnottomien naisten työllistymiselle, kun taas Suomessa ja Ruotsissa (Thörn 2001; 2004; Granfelt 1998) tehdyissä tutkimuksissa tätä ei tullut esille. Brooks ja Bucknerin (1996) tutkimuksen asunnottomat naiset asuivat ensisuojatyyppisessä majoituksessa, suurin osa lastensa kanssa, jolloin yksinhuoltajana heidän mahdollisuudet esimerkiksi kokopäivätyöhön olivat rajoitetut. Ensisuoja ei tarjonnut erikseen lastenhoitopalveluita. Johnsonin (1999) tutkimuksessa puolestaan luotettavan lastenhoitajan löytäminen saattoi muodostua ongelmalliseksi osalle asunnottomista äideistä ja lapsen jättäminen sukulaiselle hoitoon esimerkiksi levottoman asuinalueen takia oli mahdotonta. Naiset jäivät työttömiksi, jolloin asunnon saaminen oli vielä hankalampaa ilman säännöllisiä tuloja. Suomessa ja Ruotsissa toteutetuissa tutkimuksissa (Granfelt 1998; Thörn 2001; 2004) niiltä naisilta, joilla oli lapsia, olivat lapset pääsääntöisesti otettu huostaan eikä lastenhoidollisia esteitä työnteolle siten ollut.

Granfeltin (1998) tutkimuksessa nousivat esiin psykososiaaliset esteet työn aloittamiselle, koska useimmat asunnottomat naiset ovat olleet poissa työelämästä pidempään ja paikantuvat suhteessa työyhteisöön erilaisiksi. Työstä selviytyminen ei välttämättä ole vaikeaa asunnottomille naisille, vaan juuri erilaisuus työyhteisöön nähden. On vaikea palata työelämään, kun koko työyhteisö edustaa usein erilaista elämäntapaa kuin asunnottomalla naisella yleensä on. (Granfelt 1998, 84.) Osa naisista tiedosti Granfeltin (1998, 84–87) tutkimuksessa, ettei pystyisi palaamaan normaaliin työhönsä työtahdin takia. Naisten oli vaikea sopeutua nykyajan työelämän vaatimukseen, sillä osa heistä

oli ollut kauan poissa työelämästä. Silti työssä oli heille samat vaatimukset kuin kenelle tahansa työssä olevalle.

Myös vakava päihdeongelma oli yksi este työhön paluulle Granfeltin tutkimuksessa (1998, 80–102). Asunnoton nainen, jolla on päihdeongelma, on useimmiten syrjäytynyt työstä ja sosiaalisista suhteista. Naiset ovat miesten tapaan usein myös riippuvaisia juomisporukoista. Voimakkaat tundesidokset juomisporukoihin pitävät naiset kiinni köyhyydessä ja niin sanottujen pohjimmaisten asuntomarkkinoiden kierteessä eli kadulla, asuntoloissa ja laitoksissa. Kun ystävät ovat juomisporukassa mukana, irtaantuminen on vaikeaa yksin. Granfeltin (1998) haastattelemat naiset toivat esiin, että asunnottomat päihdeongelmaiset naiset ovat myös kaikkein pohjimmaisista päihdeongelmaisten naisiasiakkaiden ryhmissä.

Brooksin ja Bucknerin (1996, 529) mukaan myös koulutuksen puute on suuri este asunnottomien naisten työllistymisessä. Ilman tarvittavaa koulutusta palkkatyön löytäminen on vaikeaa. Tutkimuksessa asunnottomilla naisilla ei yleensä ollut toisen asteen koulutuksen tasoista tutkintoa, kun taas vastaavasti tutkimukseen osallistuneilla ei-asunnottomilla äideillä oli yleensä vastaava samantasoinen koulutus olemassa. Koulutukseen tai työkokemuksen puutteeseen vaikuttaa esimerkiksi lasten saanti nuorella iällä (Johnson 1999). Nuoret äidit eivät ole välttämättä ehtineet kouluttautua lainkaan tai olla työssä ennen lasten saamista. Doherty (2001, 11) tuo myös esiin, että yleensä Euroopassa naisille tarjottavat lyhytaikaiset työsuhteet voivat aiheuttaa sen, että työtaidot ovat puutteelliset. Ilman pysyvää työpaikkaa työtaidot eivät ehdi kehittyä, riippumatta onko kyseessä asunnoton vai ei-asunnoton nainen. Tällöin työllistyminen on entistä vaikeampaa, vaikka naisella olisikin työpaikkaan tarvittava koulutus.

Myös perhetaustalla voi olla merkitystä asunnottomuuteen ja työntekoon. Brooksin ja Bucknerin (1996, 534–535) mukaan naiset, joiden lapsuuden perheessä vanhemmat tai huoltajat olivat käyneet töissä, työskentelivät todennäköisemmin kuin naiset, joiden lapsuuden perheissä oli ollut työttömyyttä ja yleensä työssäkäymättömyyttä. Lisäksi tuli esiin, että asunnottomien naisten työssäkäynnin esteeksi saattaa muodostua Yhdysvalloissa kielitaidon puute maahanmuuttotaustoista johtuen. Bill Edgar (2001, 38–40) pohtii artikkelissaan Euroopassa tapahtuvaa muuttoliikettä, joka voi olla myös eräänlaisena esteenä asunnottomien naisten työnteolle. Muuttoliike on lisännyt asunnottomien naisten määrää Euroopassa, koska maahanmuuttoon liittyvistä syistä heillä ei ole välttämättä työnteko-oikeutta. Ilman työtä on vaikea saada asuntoa tai säilyttää asunto.

Granfelt (1998, 84–87) kokoaa väitöstutkimuksessaan asunnottomien naisten työttömyyden paikantuvan viime kädessä yksilölliseksi ongelmaksi. Oman itsensä arvostus täytyi lunastaa jollakin muulla tavalla, esimerkiksi jatkuvalla tekemisellä ja touhuamisella palkkatyöstä poissaolon hyvitykseksi. Granfeltin (1998, 100) tutkimuksessa tulee myös esiin työmoraali ja kaksijakoinen naiskuva. Eräs asunnoton nainen toteaa Granfeltin haastattelussa, että hänen työskennellessään niin sanotussa suo-jatyöpaikassa, hän koki moraalista velvoitetta hoitaa työnsä hyvin. Samassa työpaikassa työskenteli myös muita naisia, jotka eivät olleet suo-jatyössä. Työaikana ei naisen mukaan voinut juoda, kun läsnä oli myös tavallisesti työssä olevia naisia. Tämä on mielestäni yhteydessä myös oman itsensä arvostukseen: tekemällä työnsä hyvin saattoi välttää huonon työntekijän leiman ja saada arvostusta itselleen, mihin asunnottomien työttömien naisten jatkuva tekeminen ja touhuaminen juuri viittaavat.

Ratkaisuksi työttömyyteen asunnottomille naisille tarjotaan usein erilaisia työelämään orientoivia kursseja. Pitkäaikainenkin työkokemus on usein vanhentunut asunnottomuuden kestäessä pitkään. (Granfelt 1998, 84.) Erilaiset orientoivat kurssit voivat antaa apua työllistymisessä ja ehkäistä samalla syrjäytymistä (Lindqvist 1996; ref. Granfelt 1998, 84). Työelämään integroivat kurssit eivät kuitenkaan ole kaikille naisille mieleen ja sijoittuminen työelämään voi muodostua haasteeksi myös asunnottomuuden jälkeen. Pitkän työkokemuksen jälkeen voi olla turhauttavaa aloittaa työelämä ikään kuin alusta orientoivalla kurssilla. (Granfelt 1998, 84.) Ranskassa asunnottomat naiset ovat kritisoineet yhteiskunnan rakenteita, jotka pakottavat heidät työmarkkinoille juuri silloin, kun he yrittävät rakentaa uudelleen emotionaalista pysyvyyttä suhteessa esimerkiksi lapsiinsa ja luoda uudelleen niin sanottua normaalia elämää. Myös Ranskassa asunnottomille naisille on järjestetty erilaisia työllistymistä tukevia ohjelmia. Osalla naisista on kuitenkin tukitoimenpiteiden jälkeenkin ollut vaikea palata työelämään. (Mina-Coull & Tartinville 2001, 148–149.)

Toisaalta työllistymistä tukevat toimenpiteet valitsevat usein helpoimmin työllistettävät vaikeimmin työllistettävistä, vaikka vaikeimmin työllistettävien elämässä syrjäytyminen ja uloslyödyksi tuleminen on yleistä. Vaikeimmin työllistettävien kohdalla paluu työelämään on mahdollista vasta tukitoimenpiteiden jälkeen, jos silloinkaan. Työkyvyttömyys on vaikeimmin työllistettävien kohdalla usein hyvin todennäköistä. Vaikeimmin työllistettävien joukkoon voidaan määritellä kuuluviksi erilaisia elämän ongelmia, kuten asunnottomuutta, mielenterveys- ja päihdeongelmia, sairauksia ja ihmissuhdeongelmia, kohdanneet ihmiset. Asunnottomien naisten voidaan ajatella kuuluvan usein tähän ryhmään. Työllistämistä ensisijaisempi tehtävä on siten usein toimeentulon takaavan sosiaaliturvan järjestäminen ja arkielämässä selviytymisen tukeminen. (Raunio 2006, 84–85.)

Granfeltin (1998, 86–87) tutkimuksessa tuli myös esiin, että asunnottomien naisten vaikeat elämänkokemukset ovat vieneet voimia ja työkyvyttömyyseläkkeelle siirtyminen oli luonnollisesti yksi ratkaisu työttömänä olemiseen. Samalla eläkkeelle pääsy saattoi antaa naisille vapautuksen jatkuvista tunteista omasta riittämättömyydestä ja jaksamattomuudesta. Granfeltin (1998, 84) tutkimuksessa osa asunnottomista naisista ei ollut kuitenkaan päässyt työkyvyttömyyseläkkeelle, kun selkeää lääketieteellistä perustetta eläkkeen saamiseen ei ollut löytynyt.

3.4 Työn ja naisten asunnottomuuden syiden väliset yhteydet

Alice K. Johnson (1999) on tutkimuksessaan Yhdysvalloissa todennut, että työssäkäyvien naisten asunnottomuuteen johtavat eri syyt kuin vastaavasti töissä käymättömien naisten asunnottomuuteen. Johnsonin (1999) saamien tulosten mukaan töissä käyvien naisten asunnottomuuteen vaikuttivat terveydelliset ongelmat, onnettomuudet, päätös lähteä vahingoittavasta parisuhteesta ja etsiä parempaa elämää jopa riskejä ottamalla ja muuttamalla maantieteellisesti kauaskin. Johnsonin (1999, 65) tutkimuksessa kolme haastatelluista asunnottomista naisista oli työskennellyt pitkään minimipalkalla köyhissä oloissa ja helpottaakseen tilannettaan he olivat päättäneet muuttaa isompaan kaupunkiin. Töissä käyvät naiset olivat väsyneitä elämään köyhyudessa ja tekemään heikosti palkattua työtä. Haave paremmasta elämästä sai naiset muuttamaan. Muuton myötä he olivat kuitenkin jääneet uudessa asuinpaikassa asunnottomiksi ilman tarvittavia sosiaalisia tukiverkkoja ja varmuutta uudesta työstä.

Johnsonin (1999) tutkimuksen mukaan myös töissä käymättömien naisten asunnottomuuteen vaikutti ajatus paremman elämän etsimisestä. Tämän lisäksi heidän asunnottomuuteen vaikutti nuoruudesta saakka rikollisessa toiminnassa mukana oleminen, turvattomassa naapurustossa ja köyhyudessa eläminen ja yleensä heikotasoiset asuin- ja elinolosuhteet. Töissä käymättömien naisten ryhmään lukeutuivat myös nuoret äidit, jotka eivät olleet koskaan pystyneet hoitamaan omaa taloutaan. Johnsonin (1999) tutkimuksessa näillä naisilla oli lisäksi aikuisiällä pääsääntöisesti täysin hoitamattomia mielenterveysongelmia, jotka vaikeuttivat työllistymistä.

Joe Doherty (2001, 10–13), Bill Edgar (2001, 43–45) ja Sirkka-Liisa Kärkkäinen (2000, 15–18) tuovat artikkeleissaan esiin rakenteelliset syyt naisten asunnottomuuden ja työn välillä. Naiset työskentelevät Euroopassa usein tilapäisissä, osa-aikaisissa työsuhteissa pienellä palkalla. Köyhyys lisää naisten riskiä joutua asunnottomaksi, kun taloudellisesti ei ole välttämättä varaa pitää omaa asuntoa. Marginaalisemmilla kodinomistajilla on yleensäkin vähemmän liikkumavaraa varautua taloudelli-

siin vaihteluihin, kuten tulojen laskuun (Junto 2005, 298). Asunnottomaksi jäämisen myötä naisen on vaikea työllistyä uudelleen. Kärkkäisen (2001, 188) mukaan pula asunnoista konkretisoituu rakenteellisena ongelmana niin, että asunnottoman saatua asunto myös muut asunnottomat majoittuvat samaan asuntoon. Tällöin asunnoton saa usein uudelleen hädän ja asunnottomuuden kierre alkaa alusta. Ennaltaehkäisevä puuttuminen viranomaistaholta olisi tarpeen asunnottomuuden ratkaisemisessa ja työllisyyden edistämässä (Shier ym. 2010, 33). Viranomaisilla ei ole usein resursseja puuttua ajoissa naisten elämään, jotka ovat vaarassa jäädä asunnottomaksi (Doherty 2001, 10–13; Edgar 2001, 43–45; Kärkkäinen 2000 15–18).

Asunnottomuuden kestolla ja työnteolla voi olla myös yhteyttä. New Yorkissa vuosina 2001 ja 2002 tehdyssä ensimmäistä kertaa ensisuojoissa asuvia asunnottomia naisia ja miehiä tutkineessa tutkimuksessa todetaan, että lyhytaikaisesti asunnottomana olleet työllistyivät ja saivat asunnon aktiivisella työn etsinnällä, väliaikaisella taloudellisella tuella ja muilla vastaavilla sosiaalipalveluilla. Kauemmin asunnottomana olleet tarvitsivat pitkäkestoisempaa ja kohdennetumpaa apua ja palvelua saadakseen pysyvän asunnon ja työn. Pidempiaikaisesti asunnottomien tutkimushenkilöiden vaikeuksiin saada pysyvä asunto ja työ vaikuttivat esimerkiksi henkilöiden korkeampi ikä ja vankilassa olo. (Caton ym. 2005, 1753, 1755–1758.)

Kanadassa Shier, Jones ja Graham (2010, 19) ovat tutkineet asunnottomien työssäkäyvien näkemyksiä asunnottomuudesta. Keskeinen tutkimustulos on se millaisena asunnoton tai asunnottomuutta kokenut työssäkäyvä näkee itsensä asunnottomuuden aikana. Asunnottomana olemisen koettiin antavan likaisuuden leiman. Asuntolassa asuminen aiheutti haastatelluille häpeän tunnetta. Omasta tilanteesta ei haluttu kertoa julkisesti. Toisaalta asuntolapaikka tarkoitti sitä, että töitä pystyi tekemään paremmin tai niitä pystyi etsimään paremmin, kun ei tarvinnut piiloutua koko ajan muiden katseilta fyysisesti hoitamattomana ja huonossa kunnossa olevana. Työn koettiin pitävän elämän raiteillaan, sillä asunnottomana ja työttömänä tutkimukseen osallistuneet kokivat tekevänsä helpommin huonoja valintoja.

4 Tutkimuksen toteutus

4.1 Tutkimuskysymykset ja sosiaalinen konstruktioismi tutkimuksen viitekehystenä

Tutkimustehtäväni on tarkastella asunnottomien naisten tai aikaisemmin asunnottomana eläneiden naisten suhdetta työhön. Tutkimustehtävä jakautuu kahteen kysymykseen:

1. Mitä asunnottomat naiset tai aikaisemmin asunnottomana eläneet naiset ajattelevat työstä ja mahdollisuudesta tehdä työtä?

2. Miten naisten asunnottomuus on näkynyt heidän elämässään?

Tutkimukseni tarkoitus on tuoda asunnottomien tai aikaisemmin asunnottomana eläneiden naisten ääntä kuuluville ja siten tutkimusotteenani on laadullinen tutkimus. Laadullisen tutkimuksen tehtävänä on luoda ymmärrystä tutkimuskohteesta (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2004, 170–171). Koin pääseväni lähemmäs asunnottomien naisten ajatuksia ja kokemuksia työstä laadullisen tutkimuksen keinoin. En asettanut tutkimukselleni varsinaisia ennakko-oletuksia, sillä laadullisessa tutkimuksessa on mahdollista lähteä liikkeelle ilman niitä. Laadullisessa tutkimuksessa tutkijalla on myös yleensä vapaus suunnitella melko joustavasti tutkimuksen kulkua ja toteutusta (Eskola & Suoranta 1998, 18–20). Ajattelen joustavuuden olleen tutkimukseni toteutuksen kannalta tärkeää.

Sosiaalinen konstruktioismi on käsitteenä väljä. Sitä voidaan pitää suuntauksena, joka ottaa kantaa todellisuuden perimmäistä luonnetta koskeviin kysymyksiin. Todellisuutta ei pidetä kuitenkaan erillisenä, valmiina tilana, vaan se rakentuu ihmisten välisissä sosiaalisissa prosesseissa. Kuvaukset todellisuudesta muodostuvat ihmisten välisissä kohtaamisissa, joissa kielellä on keskeinen merkitys. Näin ollen todellisuus rakentuu paikallisesti, historiallisesti ja kulttuurisesti. Konstruktioismin vastakohtana voidaan pitää referentiaalista eli viittauksellista ajattelua, jonka mukaan kieli kuvaa maailmaa sellaisena kuin se on. Ajattelutavan tarkoituksena on kuvata todellisuutta objektiivisesti ja mahdollisimman tarkasti. Referentiaalisen ajattelutavan taustalla on realistinen maailmankatsomus, jonka mukaan kieli on alisteinen todellisuudelle. Sosiaalisen konstruktioismin mukaan todellisuudesta puhuttaessa puhuja muokkaa kohteen merkityksiä kohteesta puhuessaan. (Kuusela 2000, 15–18; Juhila 2004a 164–165; Burr 2003, 158; Helne 2004, 17–20.)

Sosiaalista konstruktioismia voidaan luonnehtia useiden eri jaottelujen tavoin. Se voidaan jakaa muun muassa radikaaliin tai heikkoon konstruktioistiseen suuntaukseen. Sosiaalista konstruktio-

nismia voidaan tiivistettynä pitää laajana, poikkitieteellisenä suuntauksena, jonka mukaan tutkimus voi selvittää miltä maailma näyttää tällä hetkellä. Tutkijaa ei näin ollen voida pitää riippumattomana toimijana, joka luo tutkimuksellaan todellisuuden objektiivisia kuvauksia. Konstruktionismin tarkan määrittelyn sijaan olennaisempaa on pohtia sen antia: miten konstruktioita tuotetaan ja mitä niillä tehdään? Sosiaalinen konstruktionismi ei tarjoa konkreettisia analyysivälineitä sosiaalityön tutkimukselle, mutta se voi ohjata pohtimaan sosiaalityön käytäntöjä ja tutkimusta tietystä suunnasta. Sosiaalityön käytäntöjä ei voida nähdä universaaleina, vaan ne ovat aina aikaan ja paikkaan sidottuja. Edelleen sosiaalinen konstruktionismi antaa mahdollisuuden pohtia tutkijan roolia. Sosiaalityön vuorovaikutustilanteita tutkittaessa tutkijan tulkinta yhdistyy tutkimustuloksiin. Tutkimustulokset eivät näin ollen ole ainoa tapa kuvata todellisuutta, vaan tutkijan tekemä tulkinta. (Kuusela 2000, 15–18; Juhila 2004a, 164–165; Helne 2004, 25.)

Katson sosiaalisen konstruktionismin soveltuvan tutkimukseni viitekehyyksi, sillä muodostan tutkimuksellani yhdenlaisen näkemyksen asunnottomien naisten suhteesta työhön, en objektiivista kuvausta tutkimastani aiheesta. Tutkijana olen näin tulkinnut tutkimustuloksia yhdestä näkökulmasta ja tutkimukseni on selkeästi aikaan ja paikkaan sidottu. Sosiaalinen konstruktionismi ohjaa minut tutkijana pohtimaan myös tekemiäni valintoja. Millaista todellisuutta olen luonut tekemilläni tutkimusratkaisuilla ja valitsemillani käsitteillä? Olenko luonut toiseutta tekemilläni kuvauksilla ja ratkaisuilla? Toisaalta ikävien asioiden sisällöt eivät muutu käsitteiden loputtomalla kyseenalaistamisella eikä konstruktionistiseen pohdintaan voi jäädä liiaksi kiinni (Järvinen 1996, 18–27, ref. Granfelt 1998, 44). Tutkimuksen kannalta on olennaista käyttää sanoja, jotka kuvaavat todellisuutta eivätkä häivyttä sitä (Granfelt 1998, 44).

Myös tutkimusaineistoni keruutapaa pidän konstruktionismin käsitteen alle soveltuvana. Keräsin tutkimusaineistoni haastatteleamalla asunnottomia naisia. Haastattelutilanteessa olin tutkijana vuorovaikutuksessa haastateltavan naisen kanssa ja katson haastattelussa luoneeni todellisuutta yhdessä haastateltavan naisen kanssa. Sosiaalista todellisuutta muokataan puheen ja tekojen avulla (Suonenen 1999, 19).

4.2 Tutkimuksen toteutus ja tutkimusaineisto

Tutkimukseni tekemisen aloitin syksyllä 2011. Tutkimussuunnitelmani hyväksymisen jälkeen keväällä 2012 tutkimukseni tekeminen kuitenkin viivästyti keskittytyäni työelämään. Palasin tutkimukseni aktiiviseen työstämiseen tammikuussa 2013. Riittävän tutkimusaineiston varmistamiseksi

päätin etsiä haastateltavia kahdesta paikasta. Otin yhteyttä Diakonissalaitoksen ylläpitämiin erityispäiväkeskus Stoori & Salliin ja Naisten asumisyksikköön mahdollisten haastateltavien löytämiseksi. Diakonissalaitos edellytti tutkimuslupien hakemista ja puolta tutkimuseettiseltä toimikunnalta ja sain luvat helmikuussa 2013.

Kumpikin tutkimuspaikka sijaitsee Helsingissä. Erityispäiväkeskus Stoori & Salli on kaikille avoin tila, jossa on mahdollisuus ruokailuun, peseytymiseen sekä vaatteiden vaihtoon ja pesemiseen. Lisäksi saatavilla on terveyspalveluja sekä palveluohjausta. Keskeinen osa palveluohjausta ovat asumiseen liittyvien ongelmien ratkominen ja asiakas voidaan saattaa tarvittavien sosiaali- ja terveyspalveluiden piiriin. Naisten asumisyksikkö on puolestaan 28-paikkainen asuntola, jossa jokainen nainen asuu omassa asunnossaan. Asumisyksikkö on tarkoitettu pitkään asunnottomana olleille helsinkiläisnaisille ja asukkaat valitsee Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.

Tutkimuspaikoissa osallistuin aluksi yhteisökokouksiin ja kerroin tutkimuksestani. Kaikissa Diakonissalaitoksen ylläpitämissä yksiköissä pidetään säännöllisesti yhteisökokous, jossa käsitellään ajankohtaiset asiat. Yhteisökokoukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja osallistujien määrä vaihtelee. Sen takia jätin tutkimuspaikkojen ilmoitustaululle kirjallisen tiedotteen tutkimuksestani, jotta mahdollisimman moni saisi siitä tiedon. Tiedotteesta oli myös mahdollisuus tarkistaa mistä tutkimuksessa oli kyse, mikäli jokin asia oli jäänyt epäselväksi.

Erityispäiväkeskus Stoori & Sallissa vietin aikaa viitenä arkipäivänä ja kyselin naisasiakkailta halukkuutta osallistua tutkimukseen. Kaksi haastateltavaa tavoitin henkilökunnan avustuksella ja kolme muuta naista tavoitin itse heidän asioidessaan erityispäiväkeskuksessa. Haastattelut suoritin yhtä lukuun ottamatta rauhallisessa tilassa kahden kesken haastateltavan kanssa. Yhden haastattelun tein erityispäiväkeskuksen olohuoneessa, joka oli tilana hieman erillään pääasiallisista oleskelutiloista. Haastattelun tekemisen aikaan ei ollut saatavilla muuta tilaa. Koska haastateltavalle on tarjottava mahdollisuus valita hänelle sopiva paikka haastattelun suorittamiseen (Eskola & Suoranta 1998, 92), ehdotin haastattelun toteuttamista vaihtoehtoisesti läheisessä kahvilassa, jossa olisi ollut mahdollisesti rauhallisempaa. Haastateltava ei kuitenkaan halunnut poistua erityispäiväkeskuksen tiloista ja hän halusi osallistua tutkimukseen heti, joten päädyimme häiriötekijöistä huolimatta tekemään haastattelun olohuoneessa.

Erityispäiväkeskuksessa haastattelusta kieltäytyi yksi asunnoton nainen. Lisäksi tavoitin neljä asunnotonta tai aikaisemmin asunnottomana elänyttä naista, jotka totesivat, etteivät haastatteluhetkellä

halunneet osallistua tutkimukseen ajanpuutteen takia, mutta pitivät haastattelua mahdollisena myöhemmin. Ehdotin osalle naisista, että voisimme sopia haastatteluajasta, mutta naiset eivät halunneet sopia haastattelua tietyksi ajankohdaksi jatkuvasti muuttuvien aikataulujensa takia. Eräs naisista totesi minulle, että ei voi luvata itselleenkaan mitään, saati ulkopuoliselle ihmiselle. En tavannut kyseisiä naisia uudelleen myöhemmin.

Naisten asumisyksikössä vietin aikaa kuutena arkipäivänä. Yhteisökokouksessa kaksi naista ilmoitti osallistuvansa tutkimukseeni. Lisäksi henkilökunta auttoi etsimään mahdollisia haastateltavia ja sain kolme haastateltavaa lisää. Yhtä lukuun ottamatta toteutin haastattelut naisten asunnoissa. Yhden haastattelun suoritin yksikön yleisissä tiloissa, koska nainen ei halunnut haastattelua tehtävän hänen kotonaan. Tilassa ei ollut haastatteluhetkellä muita henkilöitä. Asumisyksikössä tarvitsin henkilökunnan apua haastateltavien löytämiseen, koska ulkopuoliset eivät voi liikkua siellä vapaasti ovien ja hissien ollessa lukittuna. Tutkijana yllätyin hieman ulkopuolisuuden tunteesta, jota asumisyksikössä koin. Erityispäiväkeskuksessa minun oli mahdollista itse etsiä sopivia haastateltavia, mutta asumisyksikössä olin sidottu haastateltavien aikataulujen lisäksi myös henkilökunnan aikatauluihin. On kuitenkin ymmärrettävää, että henkilökunnan tehtävänä on varmistaa asukkaiden mahdollisuus elää rauhassa omassa kodissaan. Koin myös, että naiset luottivat paremmin minuun, kun sovimme haastattelusta henkilökunnan jäsenen ollessa paikalla.

Tekemäni haastattelut kestivät keskimäärin noin 30–45 minuuttia. Sain luvan nauhoittaa seitsemän haastattelua. Kaksi haastattelua toteutin haastateltavien pyynnöistä ilman nauhoittamista niin, että tein muistiinpanoja. Yhden haastattelun tein ilman nauhoittamista, koska olin haastattelupäivänä varautunut tapaamaan vain henkilökuntaa, eikä minulla ollut nauhuria mukana. Muistiinpanot kirjoitin puhtaaksi heti haastatteluiden jälkeen. Lopullinen tutkimusaineistoni koostuu yhteensä kymmenen naisen teemahaastattelusta, jotka tehtiin helmi-maaliskuussa 2013. Katson haastattelumäärän olevan riittävä pro gradu -tutkielman laajuiseen tutkimukseen ja samalla tutkimustehtävän kannalta sopiva määrä.

4.3 Teemahaastattelu aineistonkeruumenetelmänä ja haastattelemisen haasteita

Ihmisten ajatuksia ja kokemuksia tutkittaessa haastattelemine on luonnollinen muoto tavoittaa ihmisten ajatukset ja kokemukset kysymällä niitä suoraan heiltä. Ajattelen haastattelun sopineen siten parhaiten aineistonkeruumenetelmäksi tutkielmassani. Haastattelun käyttämistä tutkimusmenetelmänä puoltaa myös sen joustavuus. Haastatteluista tehdessä haastattelijan ja haastateltavan näkö-

kulmat saattavat poiketa toisistaan. (Ruusuvuori & Tiittula 2009, 36–37.) Haastattelun joustavuus kuitenkin mahdollistaa kysymysten järjestyksen vaihtelemisen haastattelutilanteessa ja kysymysten ja vastausten tarkentamisen. Siten tutkijalla ja haastateltavalla on mahdollisuus yhteisymmärryksen saavuttamiseen. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 72–73; Eskola & Suoranta 1998, 88.) Haastattelemineen on näin ollen keskustelun erityinen muoto, joka tapahtuu haastattelijan eli tutkijan aloitteesta. Tutkija myös suuntaa keskustelua tiettyyn suuntaan toimiessaan haastattelijana saadakseen tutkimuskysymyksiinsä vastauksia. (Holstein & Gubrium 1997, 113; Ruusuvuori & Tiittula, 2009, 22.)

Keräsin tutkimusaineistoni teemahaastatteluilla. Teemahaastattelu on vapaamuotoinen haastattelu, jossa samat teemat ja keskeiset kysymykset esitetään kaikille haastateltaville, mutta haastatteluiden yksilöllinen kulku voi muuttaa teemojen ja kysymysten järjestystä. Myös kysymysten lisääminen haastattelutilanteessa on mahdollista. Tutkija voi tehdä lisäkysymyksiä esimerkiksi havaintojensa perusteella. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 75–77; Kuula 2006, 128–129.) Näin ollen avoimuuden aste teemahaastattelussa on puolistrukturoitu. Teemahaastattelussa kysymykset, niiden muoto tai järjestys, eivät ole kuitenkaan täysin vapaat, kuten avoimessa haastattelussa. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 48; Tuomi & Sarajärvi 2009, 75–77; Kuula 2006, 128–129.) Omaan tutkimustehtävääni avoin haastattelu olisi voinut muodostua liian haastavaksi aineiston keruun muodoksi, koska asunnottomat naiset eivät välttämättä kertoisi tutkimuskysymyksiini tarvittavaa tietoa. Myöskään hyvin tarkasti rajatut kysymykset ja suljetut vastausvaihtoehdot eivät mielestäni olisi sopineet tutkimustehtäväni toteuttamiseen. Arkaluontoisissa tutkimusaiheissa teemahaastattelun runko voi toimia keskustelun aloittajana ja tukena, ja siksi ajattelen sen olleen merkityksellinen haastatelllessani asunnottomia naisia.

Teemahaastattelussa teemat valitaan sen mukaan millainen tutkimuksen viitekehys on. Teemojen ja niissä esiintyvien kysymysten tavoitteena on tuottaa tutkimustehtävän mukaisia vastauksia. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 75.) Teemahaastattelussa on sen avoimuuden ansiosta mahdollista tarvittaessa keskittyä yhteen teemaan toista enemmän (Eskola & Suoranta 1998, 87). Tämä oli erityisen tärkeää naisia haastatelllessani. Kaikki haastattelemani naiset eivät halunneet keskustella esimerkiksi asunnottomuuden teemasta yhtä paljon kuin työhön liittyvästä, joten siirryin vastaavasti keskustelemaan enemmän seuraavasta.

Vaikka teemahaastattelu muistuttaa keskustelua, vaikuttavat siihen myös teoria, tutkimuksen tausta ja haastattelutilanne (Eskola & Vastamäki 2010). Tutkimuskysymysteni ja aiheeseen liittyvän aiempien tutkimuksien pohjalta hahmottelin kolme teemaa, joista ensimmäinen käsittelee haastatelta-

van elämää ennen asunnottomuutta, toinen asunnottomuutta ja kolmas haastateltavan suhdetta työhön. (LIITE 1) Teemojen alle tein valmiiksi kysymyksiä, jotka eivät kuitenkaan olleet haastattelua liikaa ohjaavia tai määrääviä. Haastattelutilanteessa tein yleensä tarkentavia kysymyksiä. Granfeltin (1998, 30) mukaan tutkijan kannattaa tehdä yksinkertaisia kysymyksiä, jotka kohdistuvat haastatellun elämänkokemuksiin kuullakseen haastatellun kertomuksen. Eskola & Vastamäki (2010) varoittavat tosin, että intuition varassa esitetyt kysymykset voivat helposti jäädä liian irrallisiksi, etenkin jos tutkija tuntee huonosti tutkimusaihetta. Paneuduin mahdollisimman hyvin tutkimusaiheeseen, jotta haastattelutilanteessa esitetyillä mahdollisilla lisäkysymyksillä oli mahdollisuus tarkentaa tutkimusaihetta.

Luottamuksen saavuttaminen on keskeinen seikka tutkimushaastattelua suoritettaessa. Mikäli haastateltava ei pysty luottamaan haastattelijaan, voi vaarana olla, ettei haastattelun anti ole kovin hyvä. Haastattelijan ja haastateltavan ovat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Haastattelijan on kyettävä siten luomaan toimiva vuorovaikutus haastateltavan kanssa. (Eskola & Suoranta 1998, 94.) Haastatteluisa pyrin antamaan haastateltaville tilaa kertoa kokemuksistaan, mutta samalla yritin olla keskustelunomaisessa vuorovaikutuksessa haastateltavan kanssa enkä vain passiivisena kuuntelijana. Haastattelut sujuivat luottamuksellisessa ilmapiirissä. Naiset kertoivat hyvin avoimesti elämästään, useimmat liikutuivat välillä elämäntarinaansa kertoessaan ja muistellessaan. Haastatteluhetkiin mahtui usein myös naurua. Naisten oli usein helpompi puhua vaikeista elämänkokemuksistaan huumorin avulla.

Haastattelun alkaessa pohdin millainen vuorovaikutustilanne haastattelusta syntyisi aikataulurajoitteiden takia. Useimmat naiset tarkistivat ennen haastattelun aloittamista kuinka kauan haastattelu tulee kestämään ja osa totesi, että heillä oli vain rajattu aika haastattelulle. Pyrin käyttämään ajan hyödyksi mahdollisimman tehokkaasti. Tutkimukseen luvan antavan kirjallisen suostumuslomakkeen läpikäymisen ja allekirjoittamisen jälkeen aloitin heti haastattelun enkä keskustellut naisten kanssa haastatteluiden alussa kovin paljoa niin sanotulla yleisellä tasolla. Haastattelut sujuivat kuitenkin vailla kiireen tuntua eikä kukaan naisista keskeyttänyt haastattelua.

Haastateltava on hyvä ikään kuin valmistella tutkimustilanteen loppumiseen ja samalla voidaan vielä käydä läpi mitä jatkossa tapahtuu (Ruusuvoori & Tiittula 2009, 25). Haastatteluiden loppuksi pyrin keskustelemaan hetken haastateltavan kanssa yleisellä tasolla. Haastatteluiden aikana olin keskustellut haastateltavan kanssa hänen rankoista elämänkokemuksistaan. Pidin hyvänä, ettei haastattelu päätynyt esimerkiksi haastateltavan tunnekuuhuun, vaan rauhalliseen loppukeskusteluun.

Useimmiten haastattelu päättyi yleisellä tasolla käytyyn keskusteluun asunnottomuudesta, päihteyden käytöstä tai saatavilla olevista päihde- ja asumisen tukipalveluista. Kummassakin tutkimuspaikassa olin lisäksi tavoitettavissa hetken aikaa haastatteluiden jälkeen, mikäli naiset olisivat halunneet vielä keskustella tehdystä haastattelusta. Kukaan haastatelluista ei kuitenkaan halunnut keskustella haastattelun jälkeen.

Tutkimusaineiston analysoimiseksi nauhoitetut aineistot on muutettava kirjoitettuun muotoon eli litteroitava (Tiittula & Ruusuvuori 2009, 16). Litterointia suorittaessani huomasin ensimmäisten haastatteluiden jälkeen kehittyneeni haastattelijana. Ensimmäisten haastatteluiden aikana en osannut tehdä niin paljon tarkentavia kysymyksiä kuin myöhemmin tekemissäni haastatteluissa. Pidin hyvänä tiivistä aikatauluani haastatteluiden tekemisessä. Oli helpompaa muistaa mitä asioita ja miten kannattaa kysyä, kun tein haastattelut tiiviisti kuukauden pituisen jakson aikana. Muistiinpanoista tehdyt haastattelut eivät luonnollisesti paljasta minun ja haastateltavan välistä vuorovaikutusta, koska en voinut haastattelua tehdessäni kirjata omia puheenvuorojani ylös. Keskityin vain haastateltavien puheen ylöskirjaamiseen saadakseni mahdollisimman paljon talteen haastateltavan puheesta.

4.4 Tutkimusaineiston analyysi

Sisällönanalyysiä voidaan käyttää kaikissa laadullisen tutkimuksen perinteissä. Sen tarkoituksena on tuoda selkeyttä ja järjestystä aineistoon ja tuottaa tutkittavasta ilmiöstä kuvaus tiivistetyssä ja yleisessä muodossa. Dokumenttien sisältöä kuvataan sanallisesti ja aineisto saadaan järjestetyksi johtopäätösten tekoa varten. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91, 104–105.) Valitsin analyysimenetelmäkseen tarkemmin määriteltynä teoriaohjaavan sisällönanalyysin, jossa teoriaa hyödynnetään analyysin apuna. Analyysivaiheen alussa voidaan edetä aineistolähtöisesti ja analyysivaiheen lopussa analyysia voidaan jäsentää teoreettisilla kytkennöillä. Teoria ei kuitenkaan suoranaisesti määritä tutkimusaineistosta tehtäviä johtopäätöksiä, vaan aikaisemman tutkimustiedon on tarkoitus ohjata ja auttaa analyysin tekemistä. Tarkoituksena ei ole myöskään testata aikaisempia teorioita, vaan avata uusia ajattelu-uria. (Tuomi & Sarajärvi 2006, 98–100.) Tämä lähestymistapa sopi omaan tutkimukseeni, sillä koin aineistolähtöisyyden ja teorian vuoropuhelun sopivan parhaiten tutkimuskysymyksiini vastaamiseen.

Analyysivaihe koostuu monesta eri osavaiheesta. Aineisto on ensin litteroitava eli kirjoitettava tekstiksi ja koodattava sen mukaan, mikä on itselle mielekkäintä. (Tiittula & Ruusuvuori 2009, 16). Nauhoitettujen haastattelujen litteroinnit ja nauhoittamattomien haastattelujen muistiinpanojen kir-

jaamiset pyrin tekemään pian haastattelujen tekemisen jälkeen, jotta haastattelut olisivat vielä tuoreena mielessäni. Nauhoitetuista haastatteluista litteroitua tekstiä kertyi 87 sivua ja muistiinpanoja tehdyistä haastatteluista kirjoitin 8 sivua (Times New Roman, kirjasinkoko 12, riviväli 1,5). Tutkimuskysymykset ja käytetty tutkimusmetodi määräävät litteroinnin tarkkuuden. Aineistoa litteroidessa siihen voidaan merkitä myös sanojen lisäksi esimerkiksi äänenvoimakkuutta, taukoja, painotuksia ja intonaatiota. (Tiittula & Ruusuvuori 2009, 16.) En katsonut tarpeelliseksi eritellä tutkimusaineistostani äänenvoimakkuutta tai muuta sellaista, mutta litteroin haastattelut sanatarkasti. Litterointien valmistuttua luin kaikki haastattelut läpi. Palasin myös kuuntelemaan haastatteluita uudelleen, jotta haastatteluaineisto tuli minulle mahdollisimman tutuksi. Pyrin välttämään tiukkoja ennakkooajatuksia siitä miten aineisto tulisi järjestää.

Litterointivaiheessa poistin aineistosta mahdolliset tunnistetiedot anonymiteetin säilyttämiseksi. Tunnistetiedoilla tarkoitan aineistossa esiintyvien ihmisten, hoitolaitosten ja paikkakuntien nimiä. Kaikkien haastatteluiden valmistuttua nimesin haastateltavat kirjain-numeroyhdistelmällä N1-N10 laittamalla haastattelut satunnaiseen järjestykseen. Myös tällä pyrin suojelemaan haastateltavien anonymiteettiä, koska tehdessäni haastatteluita molemmissa tutkimuspaikoissa muut palveluiden käyttäjät tai asukkaat kuulivat minun sopivan haastatteluista. Haastatteluiden ollessa satunnaisjärjestyksessä aineistosta ei voi päätellä mikä haastatteluista on tehty esimerkiksi ensimmäisenä.

Seuraavaksi sisällönanalyyysissa aineisto hajotetaan osiin, käsitteellistetään ja kootaan uudella tavalla loogiseksi kokonaisuudeksi. Tämän jälkeen aineisto on luokiteltava tai teemoiteltava. Analyysin alkuvaiheessa tulee usein esiin monta eri kiinnostavaa ilmiötä tai materiaalia, jota haluaisi tutkia, mutta aineisto on rajattava vain tutkimustehtävän rajaamaan aihepiiriin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 92–93.) Eskolan ja Suorannan (1998, 175–176) mukaan teemoittelun kautta aineistosta voidaan löytää sen sisältämät keskeiset aiheet. Tärkeintä on jäsentää tutkimusaineisto niin, että sen informaatioarvo kasvaa eikä mitään olennaista jää pois (Eskola 2001, 146). Teemahaastattelulla kerättyä aineistoa on usein helppo alkaa analysoida, koska teemoittelu itsessään on yleensä luontevaa. Teemoittelussa kaikki samaa aihetta käsittelevä aineisto kootaan saman teeman alle. Sen jälkeen kukaan teemaa ja sen alla olevia vastauksia on tarkasteltava erikseen. (Eskola & Vastamäki 2010, 43.)

Litteroinnin jälkeen asetin jokaisen haastatellun naisen vastaukset haastattelurungossani käyttämieni teemojen alle. Muodostin myös uusia haastattelurungon ulkopuolisia teemoja, jotka koin tärkeiksi ottaa tutkimukseen mukaan. Teemoittelun jälkeen pelkistin aineistoani. Pelkistämässä aineisto pilkotaan teemoittain osiin, jolloin tutkimustehtävä ohjaa tutkijaa jättämään tutkimukselle epäolen-

naiset tiedot pois. Pelkistetyt ja samansisältöiset ilmaisut yhdistetään samaan luokkaan tai kategori-
aan alakategorioiksi. Syntynyt kategoria nimetään sen sisältöä kuvaavalla tavalla. Kun vastaavansi-
sältöisiä alakategorioita yhdistetään, päädytään yläkategorioiden muodostamiseen. Myös yläkatego-
riat nimetään oman sisältönsä mukaan ja yläkategorioista muodostuu pääkategorioita. Kategorioi-
den rakentamisen tarkoituksena on vastata tutkimuskysymyksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2006, 111–
113.) Muodostin pelkistetyistä aineistosta kategoriat siten, että pääkategoriat muodostuivat suhteessa
tutkimuskysymyksiin. Taulukossa 1 on esitetty yhden pääkategorian luominen aina aineistolainauk-
sista lähtien.

Taulukko 1. Esimerkki pääkategorian muodostamisesta

Aineistolainaus	Pelkistetty ilmaus	Ala- kategoria	Ylä- kategoria	Pää- kategoria
<i>”Jälkikäteen ajateltuna olisi ollut hyvä, jos joku olisi katsonut perään vähän ja käynyt siellä opiskelija-asunnossa tarkastuskäynnillä... Jouduin muuttamaan opiskelija-asuntolasta.”</i>	Tuen tarve itsenäisessä asumisessa	Asunnot- tomuuden subjektiivisia ulottuvuuksia	Kotia etsimässä	Koditto- muus
<i>”...mun isäni tappoi itsensä, kun mä olin viis ja mä elin mun äidin kanssa. Sitten mä jouduin nuorisokotiin 14-vuotiaana, kun mun äiti alkoholisoitui ja kaikkee.”</i>	Rikkonainen lapsuus			
<i>”...ne pitää meitä vähän niin kuin silleen...että me ei olla mitään... Se kun ei pidä paikkaansa... Täällä saa olla ihan rauhassa eikä tarvii kenellekään avata ovea.”</i>	Asuntola turvapaikkana			
<i>”Mä jäin sen takia asunnottomaks, kun mulla oli semmonen pahoinpitely... mies pahoinpiteli mut aika pahasti. Se oli hänen asuntonsa... Jätin omaisuuteni sinne ja lähin”</i>	Väkivaltainen parisuhde asunnottomuuden taustalla			
<i>”...jäin asunnottomaksi, kun olin vähän humalassa ja huusin naapureilleni, että tulen kohta kirveen kanssa ja niin sain häädön... alkoholia olen juonut koko elämäni kuin sieni.”</i>	Päihde- ja mielen- terveysongelmat asunnottomuuden taustalla			
<i>”...mulla on sellanen tilanne, että mulla on kotiavaimet hävinnyt. Mä pidän mun kotiovea auki. Ja mä en uskalla soittaa mun vuokranantajalle, koska mä pelkään, että mä saan häädön. Ja se olis semmonen viimeinen pisara mulle. Mä en tiä miten mä sit jaksaisin.”</i>	Pelko kodin menettämisestä			

Aineistolainaus	Pelkistetty ilmaus	Ala-kategoria	Ylä-kategoria	Pää-kategoria
<i>"Niin se aika asunnottomana ni olihan se kauheeta enkä mä päässyt mun äidin luokse. Taloyhtiöiden saunoissa nukuin välillä ja välillä mun entisen poikaystävän äidin luona."</i>	Piiloasunnottomuus	Asunnottomuuden yhteiskunnallisia ulottuvuuksia	Kotia etsimässä	Kodittomuus
<i>"Mä oon 18-vuotiaasta asti yrittänyt hakea kaupungin asuntoa. En saanut asuntoa. Sitten 42-vuotiaana nykyisen miehen kanssa haettiin sitten tukiasuntoa. Ja sitten mä vasta sain kodin."</i>	Oman paikan etsintä			
<i>"...mä dokasin aika paljon sitten kadulla... ratikassa oon usein nukkunut, metrossa nukkunut, bussissa nukkunut..."</i>	Katuasunnottomuus			
<i>"...se asuntola oli kuin vankila. Ihan oikeasti. Syynättiin ja tehtiin ihan tupatarkastuksia, joka on minun mielestä aivan käsittämätöntä. Yhtäkkiä tullaan sisälle."</i>	Asuntola yksityisyyden rajoittajana			

Lopuksi tein tarkastelusta yhteenvedon, sillä johtopäätösten ja tulkinnan teko on osa analyysiä. Tärkeää on, ettei analysointi jää vain tulkinnaksi, vaan mukaan on tuotava kytkennät teorioihin ja aikaisempiin tutkimuksiin (Eskola & Suoranta 1998, 65; Eskola 2001, 150).

4.5 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Ihmistieteissä tutkimuseettisten normien keskeinen lähtökohta on ihmisten kunnioittamista ilmentävät arvot. Eettisen pohdinnan tulisi kulkea mukana jokaisessa tutkimuksen vaiheessa. (Kuula 2006, 60–61.) Jo tutkimuksen aiheen valinta vaatii eettistä pohdintaa. Erityisesti tehtäessä tutkimusta, jossa tutkittavilta kysytään arkaluontoista asioita, on tutkijan varmistuttava tutkimuksen tarpeellisuudesta. Tutkimuksen tulee antaa niin arvokasta tietoa tietystä ilmiöstä, että tutkimus on syytä suorittaa. (Eskola & Suoranta 1998, 52, 56.) Tutkimukseni edetessä haastatteluiden tekemiseen pohdin olenko valinnut tutkimuksen aiheekseni liian arkaluontoisen aiheen. Onko minulla oikeutta kysellä naisilta heidän elämäntarinaansa? Voiko tutkimukseni leimata naisia ja saada heidät näyttämään todellisuutta enemmän marginaalissa eläviltä? Granfelt (1998, 16) toteaa toisaalta, ettei tutkijan ole mahdollista saavuttaa koskaan yksiselitteistä ja ristiriidatonta todellisuuden kuvausta. Marginaalissa eläviä ihmisryhmiä ei tulisi myöskään sulkea tutkimuksen ulkopuolelle, koska tällöin ei saataisi tärkeää tietoa heidän elämästään (Kuula 2006, 147). Granfeltin (2004b, 134) mukaan sosiaalityön tutkimus näivettyy, mikäli sillä ei välitöntä kosketusta ihmisten kokemuksiin.

Keskeinen eettinen kysymys tutkimuksessani aiheen valinnan lisäksi oli haastateltavien vapaaehtoisen suostumuksen varmistaminen mahdollisimman hyvin. Kertoessani tutkimuksestani molemmissa tutkimuspaikoissa otin esille tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuuden. Tutkija ei voi valita haastateltaviaan yksipuolisesti, vaan hänen tulee kunnioittaa haastateltavien vapaaehtoista suostumusta (Perttula 2008, 153). Ajattelin, että on tärkeää varmistaa, ettei naisille tule sellainen kuva, että he eivät voi kieltäytyä tutkimukseen osallistumisesta toimiessani yhteistyössä tutkimuspaikkojen henkilökunnan kanssa. Toin esille, ettei kieltäytyminen vaikuta asiakassuhteeseen eikä kieltäytymiselle tarvitse kertoa syytä. Jälkikäteen kuitenkin pohdin kuinka moni naisista suostui tutkimukseen todella vapaaehtoisesti, koska tein yhteistyötä henkilökunnan kanssa haastateltavien saamiseksi. Monet henkilökunnan jäsenet olivat naisille pitkäaikaisia tuttuja ja heidän pyytäessä asunnottomia naisia osallistumaan tutkimukseeni, saattoi naisten olla vaikeampi kieltäytyä haastattelupyynnöstäni.

Tutkijan on kerrottava tutkimuksesta mahdollisimman selvästi tutkittaville. Tutkijan on tarkistettava, että tutkittavat ovat ymmärtäneet mihin he suostuvat ja mikä tutkimuksen tarkoitus on. Tutkittavien suostumus ei voi tapahtua vain kertaluontoisesti silloin, kun tutkimusta esitellään ja aineistonkäytöstä kerrotaan. Tutkittaville tulee kertoa vielä uudestaan esimerkiksi haastattelua aloitettaessa, että he voivat koska tahansa perua tai keskeyttää tutkimukseen osallistumisen. Tutkijan on hyväksyttävä tutkittavien mahdolliset perumiset ja keskeyttämiset, vaikka tutkimusaineiston saaminen voisi vaarantua. (Kuula 2006, 142–143; Gordon 2006, 242–243.) Suurin osa haastatelluista naisista ei ollut paikalla, kun esittelin tutkimustani tutkimuspaikoissa, joten kysyessäni heitä haastateltavaksi tutkimus oli heille entuudestaan tuntematon. Siten ennen haastattelun aloittamista kävin haastateltavan kanssa vielä tarkasti läpi mistä tutkimuksessani oli kysymys. Tähän liittyi myös kirjallisen luvan pyytäminen tutkittavilta. (LIITE 2) Diakonissalaitos edellytti minua pyytämään jokaiseen haastatteluun suostuvalta kirjallisen luvan. Toisessa tutkimuspaikassa, Erityispäiväkeskus Stoori & Sallissa, voi asioida anonymisti ja eräs haastateltava totesi, että ei halua allekirjoittaa haastatteluun suostumista omalla nimellään. Hän halusi ehdottomasti kuitenkin osallistua tutkimukseen ja sovimme, että hän allekirjoitti kirjallisen suostumuksensa haluamallaan nimellään. Katsoin tämän olevan tilanteessa eettisesti sopiva ratkaisu, koska minun oli toimittava tutkijana Diakonissalaitoksen eettisten ohjeiden mukaisesti loukkaamatta kuitenkaan tutkittavan oikeutta pysytellä tunnistamattomana.

Kaikki haastateltavat pitivät tutkimukseen osallistumista tärkeänä. Eräs haastateltavista totesi, että koki olevansa yhteiskunnalle velkaa saamastaan avusta ja siten tutkimushaastatteluun osallistuminen oli vähintään mitä hän voi tehdä. Haastatteluun suostutaan usein siksi, että haastattelun avulla on mahdollisuus esittää omia mielipiteitään ja saada äänensä kuuluville (Eskola & Vastamäki 2010, 27). Ajattelen tämän olevan merkityksellistä asunnottomille naisille. Asunnottoman asemassa valtaa on usein vähän ja mahdollisuudet puhua omasta puolestaan ovat heikot (Jokinen 2004, 78).

Tavoissa ymmärtää ja jäsentää ympäröivää todellisuutta voi olla huomattavia eroja ja siten tutkimushaastattelun tarkoitus ja periaatteet on hyvä tehdä tutkittaville mahdollisimman varhaisessa vaiheessa selviksi. Esimerkiksi on hyvä käydä läpi ennen haastattelun aloittamista, ettei tutkija voi tehdä vastapalveluksia tutkittaville eikä tutkittava suostu tutkimukseen sen takia, että odottaa saavansa jonkinlaisia palveluksia tutkijalta. (Rastas 2009, 83.) Tämä tuli esille tehdessäni haastatteluja. Ennen haastattelun aloittamista yksi naisista kysyi voinko soittaa hänen puolestaan oikeuteen tai lastensuojeluun, jos hän suostuu haastatteluun. Kerroin, että en tutkijana voi hoitaa naisen asioita eikä tutkimukseen tule suostua sen takia, että hänen asiat edistyisivät eri viranomaistahoilla. Nainen ymmärsi tämän ja halusi edelleen osallistua tutkimukseen. Kehotin naista myös kysymään paikan henkilökunnalta apua viranomaisasioiden hoidossa, mikäli hän koki asiointiapua tarvitsevansa. Kyseisen haastattelun jälkeen kerroin aina ennen haastattelun kirjallisen suostumiskaavakkeen allekirjoittamista, että en voi tehdä minkäänlaisia palveluksia haastatteluun osallistumisesta.

Haastattelutilanteessa haastateltava voi avautua ja kertoa asioista, joita alkaa myöhemmin katua. Haastattelijan ja haastateltavan läheisyys haastattelutilanteessa synnyttää luottamusta, mutta vaarana on, että haastateltava kokee jälkikäteen puhuneensa liikaa asioistaan. (Tiittula & Ruusuvoori 2009, 17.) Ajattelen teemahaastattelun sopineen hyvin aineistonkeruumuodoksi, koska haastateltava saattoi itse valita miten avoimesti hän kertoi kokemuksistaan. Yhdyn Riitta Granfeltin (1998, 41) ajatukseen siitä, ettei haastateltavilta tule riistää päätösvaltaa siitä, mitä he saavat kertoa elämästään ja itsestään. Toisaalta vaarana voi olla, että haastattelu ei etene kovin syvälliselle tasolle tutkijan ollessa kovin hienotunteinen (Granfelt 1998, 41). Ensimmäisissä haastatteluissa huomasin olevani tutkijana turhan varovainen enkä tarkentanut naisten kertomia asioita tarpeeksi lisäkysymyksillä. Myöhemmissä haastatteluissa tunsin löytäneeni tasapainon. Kunnioitin mielestäni haastateltavan mahdollisuutta valita kuinka avoimesti hän kertoi kokemuksistaan, mutta tein myös rohkeasti tarkentavia kysymyksiä kuullakseni naisen kertomuksen mahdollisimman kokonaisena.

Edelleen merkittävä eettinen haaste tutkimukseni tekemisessä oli tutkimukseen osallistuneiden naisten päihtymyksen tilan arvioiminen. Haastateltavia etsiessäni jouduin arvioimaan oliko minun sopivaa haastatella naisia, jos he olivat päihtyneitä. Erityispäiväkeskuksessa näin muutamia naisia, jotka olisivat saattaneet olla tutkimuksen kohderyhmää, mutta he olivat selkeästi liian päihtyneitä osallistua tutkimukseen. Tutkijana katsoin, ettei naisia ollut tuolloin eettisesti sopivaa pyytää osallistumaan tutkimukseen. Tutkittavan tulee ymmärtää mihin hän osallistuu eikä hän voi itse päättää luotettavasti osallistumisestaan ollessaan vahvasti päihtynyt.

Etsiessäni haastateltavia huomasin melko pian, että useimmat haastatteluun sopivista naisista olivat kuitenkin hieman päihtyneitä. Pohdin onko eettisesti oikein haastatella heitä? Vuorovaikutustilanteet ovat aina erilaisia, niin myös tutkimusta tehtäessä. Jokainen vuorovaikutustilanne haastaa tutkijan ratkaisemaan eettiset kysymykset uudelleen. (Karisto 1996, 255.) Päädyin siihen, että mikäli haastateltavan päihtymystila oli mielestäni lievä ja hän pystyi arvioni mukaan ymmärtämään mitä tutkimukseen suostuminen tarkoitti, katsoin haastattelun toteuttamisen olevan eettisesti sopivaa. Granfeltin (1998, 39) mukaan kasvokkaiseen kohtaamiseen perustuvassa tutkimuksessa on samoja elementtejä kuin sosiaalityön asiakastyössä. Pohdin Granfeltin ajatusta ja totesin naisten asioivan usein myös esimerkiksi sosiaalitoimissa, jossa heidät otetaan vastaan päihtymyksestä huolimatta. Tutkimukseni kannalta pidin arvokkaana, että tavoitin naisia, joilla oli kokemusta asunnottomuudesta ja työnteosta enkä näin ollen katsonut heidän lievän päihtymyksensä olevan este haastatteluiden suorittamiselle. Haastateltavista yli puolet oli arvioni mukaan hieman päihtyneitä haastatteluita tehdessäni.

Muutama nainen käytti päihteitä haastattelun tekemisen aikana asumisyksikössä, mutta katsoin, etten tutkijana voi myöskään puuttua haastateltavan toimintaan hänen omassa kodissaan. Asuntolan huone on yksityisaluetta siinä missä omistusasunto (Granfelt 1998, 40). Erityispäiväkeskuksen tiloissa päihteitä ei saanut käyttää eikä siellä esiintynyt päihteiden käyttöä haastatteluiden aikana. Vaikeista elämäkokemuksista keskusteleminen vieraan ihmisen kanssa on usein jännittävä tilanne ja päihteiden käyttö loi naisille selvästi turvallisen olon haastattelun ajaksi. Haastattelut sujuivat asiallisesti naisten lievästä päihtymyksestä huolimatta. Mikäli haastattelut olisivat arvioni mukaan olleet haitallisia naisille heidän päihtymystilansa takia, olisin tutkijana ollut velvollinen keskeyttämään haastattelut heti.

Laadullisen tutkimuksen lähtökohtana on, että tutkija on tutkimuksen keskeinen tutkimusväline. Tutkijan on siten kyettävä kuvailemaan koko tutkimusprosessinsa, jotta tutkimus olisi luotettava.

(Eskola & Suoranta 1998, 211–212.) Tässä luvussa olen pyrkinyt tekemään näkyväksi tutkimuksen aikana tekemäni valinnat ja kuvailemaan tutkimusprosessia mahdollisimman tarkasti, jotta tutkimukseni luotettavuutta olisi helpompi arvioida ja luotettavuus lisääntyisi.

5 Tutkimustulokset

5.1 Luvun rakenne

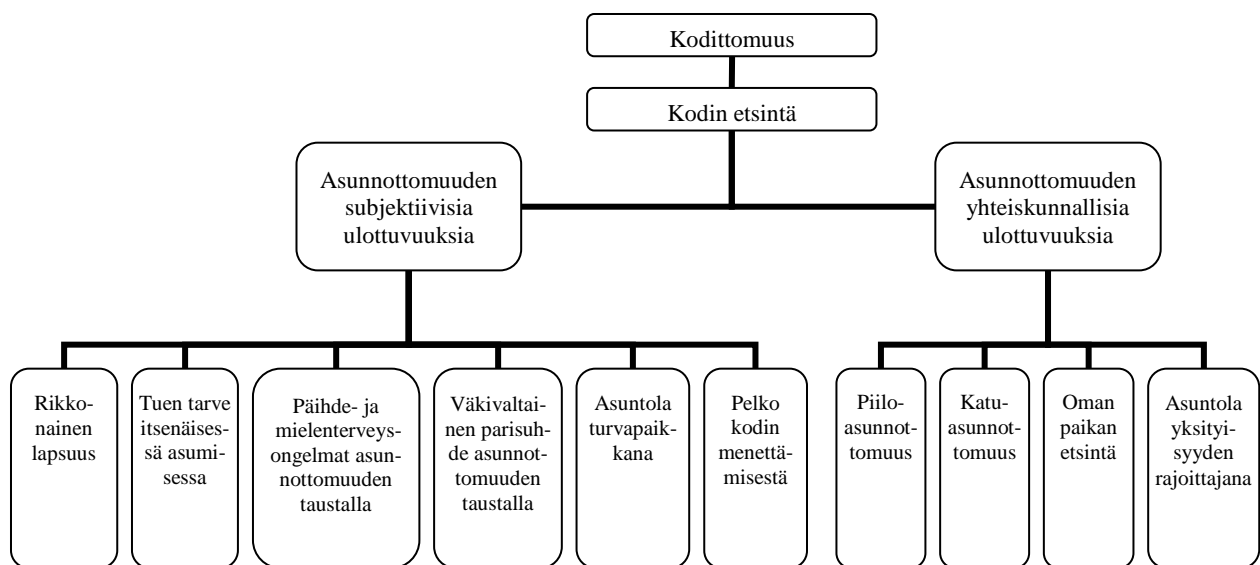
Tässä luvussa kuvaan asunnottomien naisten kokemuksia asunnottomuudesta ja työstä. Olen rakentanut alaluvut pääkategorioiden mukaan. Tutkimustulosten mukaan naisten suhdetta asunnottomuuteen ja työhön selittävät kahdeksan osa-aluetta. Olen nimennyt osa-alueet seuraavasti: kodittomuus, sosiaaliset suhteet, äitiyden kokemuksia, työn merkitys, työ itsensä arvostamisen välineenä, mahdollisuudet tehdä työtä, eläke poispääsyt työmarkkinoilta ja häpeän tunne.

Alaluvuissa käytän välillä suoria lainauksia haastateltavien puheenvuoroista. Olen merkinnyt suorat lainaukset käyttämällä merkintää ”N = nainen” ja ”numero 1-10” (haastateltava) ja ”Essi” (haastattelija). Suorissa lainauksissa olen pyrkinyt säilyttämään haastateltavien puheen alkuperäisyyden, mutta tarvittaessa olen muokannut puheenvuoroa ymmärrettävämmäksi ottamalla puheenvuorosta sanoja pois tai jättämällä tarvittaessa sanoja välistä. Olen myös ottanut puheenvuoroista pois henkilöiden, kaupunkien, hoitolaitosten ja asuntoloiden nimiä, koska ne eivät ole tutkimuksen kannalta tarpeellisia tietoja. Haastateltavien puheenvuoroissa käytän tarvittaessa kolmea peräkkäistä pistettä (...), mikäli haastateltavan puhe ei ole jatkunut suoraan, vaan puheenvuoro on otos jostain haastattelun myöhemmästä kohdasta. Kolme haastattelua tein kirjoittamalla haastattelut paperille ilman nauhoittamista. Kyseisistä haastatteluista otettujen aineistolainauksen perään olen merkinnyt sulkuihin ”perustuu haastattelumuistiinpanoihin”.

5.2 Kodittomuus

Haastateltujen tarinoista näkyi naisten asunnottomuuden monimuotoisuus. Naisten asunnottomuuteen liittyi niin subjektiivisia kuin yhteiskunnallisia ulottuvuuksia. Tutkimukseeni osallistuneet naiset elivät monin tavoin yhteiskunnan marginaalissa ja asunnottomuuden subjektiiviset ulottuvuudet esiintyivät erilaisina elämän vaikeuksina, kuten tuen tarpeena itsenäisessä asumisessa, rikkonaisuina ihmissuhteina ja päihdeongelmina. Asunnottomuuden yhteiskunnalliset ulottuvuudet näkyivät muun muassa naisten oman paikan etsintänä. Naisten asunnottomuus oli ollut sekä yleisesti ottaen harvinaisempaa katuasunnottomuutta että yleisempää piiloasunnottomuutta, jolloin naiset majoittuvat sukulaisten tai tuttavien luokse eivätkä tilastoituneet asunnottomiksi. Lisäksi valtaosa naisista oli majoittunut asuntoloihin.

Asunnottomuus ei merkitse vain konkreettisesti kodin menetystä, vaan pahimmillaan koko elämäntilanteen muuttumista kaoottiseksi (Granfelt 1998, 47, 76). Tutkimuksessani kodittomuus kuvaa parhaiten naisten oman kodin etsintää, joka samalla määrittäytyi heidän oman paikkansa etsimiseksi yhteiskunnassa. Kuten Granfelt (1998, 76) määrittelee, asunnottomuus on osa kodittomuutta. Haastattemieni naisten kokemuksiin asunnottomuudesta liittyi subjektiivisia ja yhteiskunnallisia ulottuvuuksia, joiden yhteisvaikutuksena voidaan puhua naisten kodittomuudesta. Tutkimuksessani on näin ollen perusteltua puhua naisten asunnottomuuden lisäksi naisten kodittomuudesta. Kuviossa 1 olen esittänyt naisten kodittomuuden kokemuksia:

Kuvio 1. Naisten kodittomuuden kokemuksia

Rikkinäinen lapsuus ja oman paikan etsintä. Yhteistä useammalle tutkimukseen osallistuneelle naiselle oli rikkinäinen lapsuus. Heistä monet olivat asuneet itse lasten- tai nuorisokodissa ja he olivat joutuneet itsenäistymään varhain. Näiden naisten tarinoista tuli esiin juurettomuutta. Rikkinäiset ihmissuhteet olivat useammalle naisille tuttuja jo lapsuudesta. Naiset olivat kokeneet irrallisuutta suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan; he eivät olleet kiinnittyneet lastenkoteihin tai nuorisokoteihin tai lapsuuden koti ei ollut tarjonnut turvallista ja välittävää kasvuympäristöä. Elämä oli jo varhain muodostunut jatkuvaksi oman paikan etsinnäksi. Oman paikan etsintä oli naisille konkreettisesti oman kodin etsintää, mutta myös oman paikan etsintää yhteiskunnassa. Ihmisen etsiessä paikkaansa yhteiskunnassa hän rakentaa samalla omaa identiteettiään (Hänninen 1998, 81). Kokeemus johonkin kuulumisesta on ihmiselle tärkeä, sillä ihminen kuuluu johonkin paikkaan ja paikka kuuluu ihmiselle (Granfelt 1998, 104). Eräs haastatelluista naisista kuvasi tätä etsintää seuraavasti:

”Mä oon 18-vuotiaasta asti yrittänyt hakea kaupungin asuntoa. En saanut asuntoa. Sitten 42-vuotiaana nykyisen miehen kanssa haettiin sitten tukiasuntoa. Ja sitten mä vasta sain kodin.” N3

Haastateltu nainen N3 kuvaa esimerkissä uuvuttavaa oman kodin etsintäprosessia, johon oli kulunut 24 vuotta hänen elämästään. Kaupungin vuokra-asunto oli muodostunut naiselle ainoaksi vaihtoehdoksi saada asunto, koska hän oli menettänyt luottotiedot. Lisäksi nainen totesi, ettei hänen ulko-näöllään kovin moni yksityinen vuokranantaja ollut valmis vuokraamaan hänelle asuntoa. Nainen viittasi poikkeavuuden leimaan: hän ei päihde- ja mielenterveysongelmiensa takia näyttänyt mielestään tavalliselta, työssäkävältä naiselta. Koko aikuiselämänsä nainen oli asunut asuntoloissa, kadulla tai tuttaviansa luona lukuun ottamatta lyhyitä itsenäisen asumisen jaksoja aikuistumisen kynnyksellä ja hieman myöhemmin. Haastatteluhetkellä nainen oli asunut miehensä kanssa omassa kodissaan lähes neljä vuotta. Asunnottomuusajaksi oli vaikuttanut kokonaisvaltaisesti naisen identiteettiin eikä hän ollut edelleenkään löytänyt paikkaansa yhteiskunnassa. Nainen koki yhä voimakkaasti, ettei hän kuulunut mihinkään. Ilman pysyvää asuntoa elämä oli muodostunut kuljeskeluksi paikasta toiseen eikä työnteko ollut onnistunut lyhyitä jaksoja pidempään:

”...mä en pysty tekee töitä. Mä oon sisältäpäin perunajauhoa. Mä oon niin rikki... Mä en oo henkisesti kunnossa. Mä oon kolmekymmentä vuotta ollut sekaisin.” N3

Tuen tarve itsenäisessä asumisessa. Kaikki haastatellut naiset olivat asuneet itsenäisesti ennen asunnottomuutta, mutta useimmilta heiltä oli puuttunut heidän rikkonaisuudesta taustastaan johtuen taitoja, joita itsenäinen asuminen vaati. Naisilla oli usein ollut ensimmäinen oma asunto vain joitakin kuukausia, kunnes asunnottomuus oli alkanut. Eräs haastatelluista naisista, N10, kuvasi tätä seuraavasti:

”Jälkikäteen ajateltuna olisi ollut hyvä, jos joku olisi katsonut perään vähän ja käynyt siellä opiskelijasunnossa tarkastuskäynnillä. Olin jo tuolloin levoton. Ajattelen jälkikäteen olleeni levoton koko kouluaajan enkä jaksanut keskittyä mihinkään. Olin alkanut juoda alkoholia jo noin 14–16-vuotiaana ja käyttö jatkui. Aluksi join vain viikonloppuisin, mutta sitten yhä useammin. Jouduin muuttamaan opiskelija-asuntolasta.” N10 (perustuu haastattelumuistiinpanoihin)

Esimerkissä haastateltu nainen N10 toteaa, että olisi toivonut itsenäiseen asumiseen ohjausta. Nainen koki, ettei hänellä nuorena ollut tarvittavia taitoja asua yksin ilman ulkopuolista apua. Naisen kertomuksesta välittyy toive, että hänestä oltaisi välitetty, ennen kuin vaikeudet elämässä kroonistuivat.

Päihde-, mielenterveys- ja parisuhdeongelmat asunnottomuuden taustalla. Haastatelluista naisista suurin osa oli kohdannut päihde- ja mielenterveys- ja parisuhdeongelmia, mitkä olivat naisten

mukaan vaikuttaneet asunnottomaksi joutumiseen. Osa tutkimukseen osallistuneista naisista oli viettänyt tavanomaisen lapsuuden, mutta he pitivät päihteiden käytön aloittamista nuorena ratkaisevana tekijänä myöhemmän elämän vaikeuksiin, kuten asunnottomuuteen. Päihteiden käyttö oli alkanut useamman naisen kohdalla nuorena, noin 12–16-vuotiaana. Muutama nainen puhui ”ammattimaisesta päihteidenkäytöstä”, jolla he viittasivat järjestelmälliseen päihteiden käytön aloittamiseen noin 12-vuotiaana ja josta he olivat vähitellen siirtyneet kovempiin päihteisiin. Nuorena alkanut päihteiden käyttö oli aiheuttanut koulunkäynti- ja työssäkäyntiongelmia sekä mielenterveysongelmia. Moni nainen kutsui itseään ”lapsialkoholistiksi”.

Muutaman naisen kohdalla asuminen oli päättynyt asumisen muihin ongelmiin, kuten asumisen häiriöihin, joiden taustalla oli erimielisyyksiä vuokranantajan kanssa. Asumisen häiriöihin vaikutti naisten mukaan mielenterveysongelmat, jotka olivat osittain hoitamattomia päihteiden käytön takia. Myös parisuhdeongelmat liittyivät voimakkaasti päihdeongelmiin, sillä parisuhdeissa oli käytetty usein päihteitä. Päihteiden käyttö oli aiheuttanut naisten mukaan parisuhdeväkivaltaa. Väkivaltaisuus saattaa muodostua elämän käännekohdaksi, jolloin ihminen huolestuu päihteidenkäytöstään ja elämäntilanteestaan (Granfelt 1998, 160). Parisuhdeongelmilla tarkoitan tässä tilanteita, joissa naiset olivat joutuneet muuttamaan pois asunnostaan väkivallan takia. Useimmat naiset kertoivat pakenemisen olleen ainut vaihtoehto säilyä hengissä ja suojella mahdollisia lapsia.

Katu- ja piiloasunnottomuus. Suurimmalle osalle naisista katuasunnottomuus oli ollut täysin pois suljettu vaihtoehto ja he olivat heti asunnottomuuden alkaessa hakeutuneet asuntolaan. Naiset eivät olleet edes ajatelleet jäävänsä kadulle, vaan he pitivät itsestään selvänä asuntoloihin hakeutumista. Naiset olivat viipyneet väliaikaismajoituksen tarjoavissa asuntoloissa siihen asti, että olivat saaneet oman asunnon tai pysyvän asuntolapaikan. Asuntoloiden lisäksi naiset olivat asuneet asunnottomuuden aikana usein myös tuttaviansa ja sukulaistensa luona, mutta suurimmaksi osaksi aikaa oli vietetty asuntoloissa. Naiset olivat kokeneet toisten nurkissa pyörimisen hankalaksi; kaipuu omaan tilaan heijastui vastauksista ja he olivat mieluummin valinneet tilapäisenkin asuntolapaikan kuin jääneet toisen nurkkiin pidemmäksi aikaa.

Myös harvinaisempi katuasunnottomuus esiintyi tutkimuksessa. Haastatelluista naisista kolme oli elänyt kadulla asuntoloiden ja tuttavien ja sukulaisten luona oleskelun lisäksi. Kadulla asuminen tarkoitti naisille yöpymistä sekä sisätiloissa, taloyhtiöiden porraskäytävissä ja saunatiloissa, pankki-automaattien odotusauloissa ja yökahviloissa, että yöpymistä kirjaimellisesti kadulla, esimerkiksi bussi- ja raitiovaunupysäkeillä, hiekkarannalla ja puistojen penkeillä. Tutkimuksessani kadulla elä-

miseen oli kahden naisen kohdalla johtanut vakavat päihde- ja mielenterveysongelmat, joiden seurauksena he olivat menettäneet asuntonsa. Yksi kadulla eläneistä naisista oli joutunut asunnottomaksi saatuaan hädän lastensuojelun tukiasunnosta asumisen häiriöiden takia. Tukiasunnon menettämisen jälkeen nainen ei ollut osannut hakeutua asuntolaan, vaan hän oli yöpynyt muun muassa taloyhtiöiden saunatiloissa ja tuttavien luona. Nainen oli valinnut piiloasunnottomuuden: katseilta suojassa pysyminen oli hänelle tärkeää.

Kahden naisen kohdalla katuasunnottomuus oli kestänyt noin vuoden ajan. Yksi naisista oli joutunut ulos asuntolasta päihteiden käytön takia eikä hän ollut saanut vuoteen uutta maksusitoumusta asuntolapaikkaan sosiaalitoimesta. Äärimmäinen asunnottomuuden muoto Suomessa johtaa usein jo sääolojen takia vaikeisiin tilanteisiin:

”Kävelin ulkona... Polvi meni kuolioon. Kun mä samaan aikaan löin piikkiä suoneen. Ihan sama, mitä tahansa. Vedin housun läpi välillä, kun mä olin niin jäässä. En mä välittänyt mitään.” N3

Haastateltu nainen N3 kuvaa katuasunnottomuuden julmuutta ja katuasunnottomuuteen usein kuuluvaa päihteiden käyttöä. Nainen oli viettänyt aikaa konkreettisesti ulkona kävellen. Hän oli syrjäytynyt palvelujärjestelmistä eikä hän saanut apua mistään. Nainen oli lakannut välittämättä itsestään, jota kuvastaa, ettei hän ollut hakeutunut lääkäriin vakavasta polvivammastaan huolimatta. Nainen oli kokenut monenlaista asunnottomuutta, tuttavien luona asumista ja asuntolassa olemista, mutta katuasunnottomuus oli ollut naiselle rankin kokemus. Nainen kuvasi päihteiden käytön lisääntyneen hallitsemattomaksi kadulla ollessa. Asunnottomuus yhdistettynä päihde- ja mielenterveysongelmiin tarkoittaa todellisuutta, joka vaatii tietynlaisia selviytymisen taitoja. Kadulla eläminen on rankkaa, jolloin päihteiden käyttö voi tarjota helpotuksen kylmän, masennuksen ja fyysisen sekä emotionaalisen tuskan käsittelyyn (Granfelt 1998, 72). Eräs haastatelluista naisista kuvasi juomisensa olleen välttämätöntä kadulla:

”..mä dokasin aika paljon sitten kadulla. Kaks vuotta vetänyt putkeen...Dokasin, niin se lämmittää ja sammuttaa.” N2

Esimerkissä haastateltu nainen N2 kertoo, että juominen oli esiintynyt pelastuksena. Juominen oli tarjonnut unohduksen arkeen, joka oli kulkemista paikasta toiseen, oman tilan jatkuvaa etsintää. Juominen oli konkreettisesti pelastanut kylmältä. Nainen totesi haastattelun edetessä, että sammuminen alkoholin vaikutuksen alaisena oli miltei parasta asunnottomuuden aikana. Tuolloin hänen ei mielestään ollut tarvinnut huolehtia itsestään, siitä missä yöpyi ja kenen seurassa hän oli. Nainen

koki paradoksaalisesti, ettei hänen tuolloin tarvinnut olla vastuussa itsestään. Naisen puheesta piir-tyy esille kaipaus vapauteen. Kun asuntoa ei ole, ei ole myöskään vapautta päättää täysin oman elämänsä kulusta. Kadulla ei yleensä selviä yksin, vaan on riippuvainen muista ihmisistä. Tämä tulee esille myös esimerkiksi Catharina Erikssonin (1999, 293–312) tutkimuksessa, jossa oma koti ja avain symbolisoivat nuorille asunnottomille naisille ensisijaisesti vapautta. Oman kodin myötä on mahdollista vetää myös rajoja oman itsensä suhteen. Oven voi pitää kiinni ja olla rauhassa, riippu-maton muista ihmisistä niin halutessaan.

Edelleen esimerkissä haastateltu nainen N2 kertoi liikkuneensa paljon päihkeitä käyttävien ihmisten seurassa eikä hän ollut aina tuntenut oloaan turvalliseksi. Nainen ei kuitenkaan kertonut kokeneensa väkivaltaa kadulla ollessaan, mutta hän oli kokenut olonsa usein turvattomaksi. Myöskään muut haastatellut naiset eivät kertoneet, että he olisivat kohdanneet kadulla väkivaltaa tai seksuaalista hyväksikäyttöä. Granfeltin (1998, 68) mukaan kadulla eläminen on naisille usein väkivaltaista ja haavoittavaa, jolloin naiset saattavat elää mielummin esimerkiksi väkivaltaisessa parisuhteessa mahdollisimman kauan kuin harhailla asunnottomana kadulla. Tämä näkyi monien tutkimukseen osallistuneiden naisten haastatteluissa. Useimmat naiset olivat eläneet väkivaltaisessa parisuhteessa vuosikausia ennen kuin lopulta olivat lähteneet asuntolaan. Väkiältä kotona oli ollut epäinhimilli-sen raakaa, mutta ajatus kadulla asumisesta oli pelottanut naisia. Useampi nainen totesi, että oli ol-lut epävarma pääseekö asuntolaan aina yöksi vai voisiko joutua asumaan konkreettisesti kadulla, ja siten he olivat jääneet vielä väkivaltaiseen ja vahingoittavaan parisuhteeseen. Moni nainen katui, ettei ollut lähtenyt parisuhteesta aiemmin, koska oli parisuhdeväkivallan seurauksena saanut muun muassa vakavia päähän kohdistuva vammoja. Osittain näiden vammojen takia useat naiset eivät olleet enää työkykyisiä.

Kolmas kadulla eläneistä naisista oli elänyt kadulla useita eripituisia ajanjaksoja kahdentoista vuo-den ajan. Välillä hänellä oli ollut asunto, jonka menetyksen jälkeen katuasunnottomuus oli alkanut aina uudelleen. Vakavien päihde- ja mielenterveysongelmien takia nainen ei ollut pystynyt pitä-mään asuntoaan, vaan oli lyhytaikaisen asumisen jälkeen menettänyt sen kerta toisensa jälkeen. Nainen kertoi ratkaisseensa asunnottomuuttaan matkustamalla julkisissa kulkuvälineissä koko päi-vän. Nainen oli heitetty ulos kulkuvälineistä viimeisen liikennöintivuoron päättyessä. Sen jälkeen hän oli viettänyt ulkona aamuyön tunnit, jonka jälkeen hän oli aloittanut matkustamisen uudelleen. Nainen muisteli lämmöllä bussikuskeja, jotka olivat usein vuoron päättyessä tulleet kysymään onko hänellä kaikki hyvin:

”...ratikassa oon usein nukkunut, metrossa nukkunut, bussissa nukkunut. Kuskit tulee välillä kysymään mikä hätänä, että tuutko sä meille yöksi. Huomenna mä oon tässä, siellä ja täällä, tuu sinne nukkuu.” N2

Bussikuskien huolenpito oli ollut haastatellulle naiselle N2 merkityksellistä: joku oli välittänyt hänestä ja auttanut häntä jaksamaan, vaikka asunnosta ei ollut tietoa, rahaa ei ollut ja päihde- ja mielenterveysongelmat olivat vakavia. Naisen mukaan bussikuskit olivat kehottaneet häntä välillä tulemaan seuraavana päivänä nukkumaan bussiin omien liikennöintivuorojensa ajaksi. Nainen oli jäänyt ilman turvaverkkoja yhteiskuntaan. Bussikuskit olivat olleet naiselle ainoita ihmisiä, joilta hän oli kokenut saavansa huolenpitoa ja ymmärrystä.

Asuntola turvapaikkana. Kadulla asuvat naiset rikkovat naiseuden normia kolmessa suhteessa: he eivät hoida äidin tehtäviä, he eivät käy ansiotöissä ja he liikkuvat julkisella alueella, jota kulttuurisesti pidetään miesten tilana. Kadulla liikkuvien naisten oleminen ja läsnäolo herättää enemmän huomiota kuin miesten. Julkiset tilat ovat useimmiten asunnottomien miesten kuin naisten kokoontumispaikkoja. (Jokinen 2004, 79; Granfelt 1998, 64.) Siten on ymmärrettävää, että monet naiset valitsevat mieluummin piiloasunnottomuuden. Kun ei ole näkyvästi asunnoton, välttää julkisesti asunnottomaksi naiseksi leimaamisen. Tutkimuksessani useampi nainen totesi, että mikäli he eivät olisi saaneet asuntolapaikkaa, he olisivat majoittuneet tuttavien tai sukulaisten luokse. Piiloasunnottomuuden valitseminen tuntui naisista vähemmän nöyryyttävältä kuin kadulla asuminen. Thörnin (2004) väitöstutkimuksessa kadulla asuvat asunnottomat naiset puhuivat häpeän leimasta. Vaikka he esimerkiksi konkreettisesti puhdistautuivat julkisissa vessoissa ja huolehtivat hygieniastaan, häpeän leima ei silti poistunut. Julkisesti asunnoton nainen leimautuu helposti poikkeavaksi. Asunnottomana naisena tai miehenä on yleensäkin vaikea vastustaa erilaisia leimoja, konkreettisia ja symbolisia rajoja. Nainen näyttäytyy asunnottomana kuitenkin vielä miestä poikkeavampana ja naisen mahdollisuudet neuvotella poikkeavuuden leimasta ovat huonot (Jokinen 2004, 78–79; Granfelt 1998, 71). Tutkimuksessani tämä tuli esille esimerkiksi seuraavasti:

”...ne pitää meitä vähän niin kuin silleen...että me ei olla mitään... Se kun ei pidä paikkaansa... Täällä saa olla ihan rauhassa eikä tarvii kenellekään avata ovea.” N8

Esimerkissä haastateltu nainen N8 viittaa kokemukseensa, ettei yhteiskunnassa asunnottomia naisia pidetä minkään arvoisina. Nainen asui asuntolassa haastattelua tehtäessä. Nainen tuo esille selvästi asunnottomien naisten poikkeavuuden leiman, jota vastaan on vaikea taistella. Hän tekee kategorisen jaon puhumalla ”niistä” eli asuntolan ulkopuolella asuvista ja ”meistä” eli asuntolan asukkaista.

Asuntolan ulkopuolella elävät leimaavat naisen tekemän jaon mukaan asunnottomia naisia. Asuntola piirtyy naisen puheessa kuitenkin paikaksi, jossa saa olla rauhassa poikkeavuuden määritelmältä. Naisen puheessa asuntola määrittyy paikaksi, jossa hänen on mahdollista valita miten hän elää elämänsä: ovea ei ole pakko avata eikä kukaan voi määritellä häntä poikkeavaksi.

Asuntola yksityisyyden rajoittajana. Vaikka haastattelemi naiset pitivät asuntolaa usein parempana vaihtoehtona kuin pitkäaikaista tuttavien tai sukulaisten luona majoittumista, ei asuntolakaan ollut itsestään selvä valinta. Arja Jokisen (2004, 79) mukaan asuntolassa asuva nainen on poissa omalta paikaltaan eli kodista. Miehiin ja miehisyyteen liitetään liiemmin kyseenalaistamatta liikkeessä oleminen, mutta naisen paikka nähdään kodissa, kodin rakentajana. Asuntolassa on kuitenkin vaikea löytää mahdollisuus yksityisyyteen (Granfelt 1998, 58). Omaa elämää ja kodin tuntua on vaikea luoda tiloissa, joissa saattaa yöpyä monta ihmistä kerralla:

”Asuntolassa asuminen oli ihan hirveetä, kun oli vain hirveen kova sänky. Siinä ei ollut mitään patjaa. Siinä oli vaan tyyny ja sellainen peite, ohut peite ja monta naista samassa huoneessa. Oli vain hirveen huonosti nukuttuja öitä. Mä en saanut nukuttua kunnolla, niin meni ihan sekaisin siinä.”
N7

Esimerkissä haastateltu nainen N7 kertoo kokemuksistaan eräästä asuntolapaikasta, joka oli tarkoitettu väliaikaisratkaisuksi asunnottomuuteen. Naisen puheenvuorosta kuvastuu pettymys asuntolapaikkaan: edes patjaa ei ollut sängyssä ja saman tilan jakoi monta naista. Mielikuva asuntolapaikasta oli ollut toisenlainen eikä nainen ollut osannut kuvitella asumisolosuhteiden olevan hyvin vaatimattomat. Nukkuminen oli osoittautunut naiselle lopulta mahdottomaksi tilassa, joka oli täynnä muitakin asukkaita ja hän oli joutunut muun muassa unenpuutteen takia asuntolasta useita kertoja psykiatriseen sairaalahoitoon. Yhteisissä tiloissa asuminen oli aiheuttanut naiselle vaikeuksia huolehtia itsestään ja esimerkiksi lääkkeet olivat jääneet ottamatta. Asuntolapaikka oli kuitenkin ollut naiselle merkityksellinen, sillä hän ei ollut halunnut yöpyä tuttavillaan. Nainen kertoi tuttavien luona yöpymisen edellyttäneen, että hän vei heille huumeita vastineeksi yösijasta. Lopulta nainen oli viety päihdepsykiatriseen osastohoitoon, jonka jälkeen hän oli saanut samasta asuntolasta paikan omalla huoneella. Myöhemmin nainen oli muuttanut nykyiseen asuntolaan, jossa hän haastattelun tekohetkellä asui omissa yksioissaan.

Yksi kadulla asuneista naisista oli kokeillut asuntolassa oloa, mutta oli todennut asuntolan sääntöjen olevan hänelle turhan vaativia. Asuntolan säännöt alkavat usein ahdistaa ajan kuluessa; asuntoloiden rajoitukset voivat viedä yksityisyyden tunteen (Granfelt 1998, 60), kuten tutkimuksessani mo-

nelle naiselle oli käynyt. Asuntolassa asuessa ihminen voi kokea, että hänen itsemääräämisoikeuttaan rajoitetaan, jolloin asuntolasta voi olla helpompi lähteä kuin ratkaista konflikti oman itsensä kanssa:

”...se asuntola oli kuin vankila. Ihan oikeasti. Syynättiin ja tehtiin ihan tupatarkastuksia, joka on minun mielestä aivan käsittämätöntä. Yhtä-äkkiä tullaan sisälle.” N9

Esimerkissä haastateltu nainen N9 kertoo asuntolakokemuksesta. Nainen oli kyllästynyt lyhyen asuntolajakson jälkeen asuntolan tiukkoihin sääntöihin ja keskustellut asiasta sosiaalityöntekijänsä kanssa. Naiselle oli järjestynyt uusi asuntolapaikka, jossa hän oli kokenut säännöt miellyttävämmiksi. Siihen, oliko tässä kyse konfliktin ratkaisusta itsensä kanssa ja totumisesta asuntolaelämän rajoituksiin vai olivatko seuraavan asuntolan säännöt edellistä väljemmät, ei haastattelun edetessä tullut vastausta.

Pelko kodin menettämisestä. Asunnon saaminen pitkän asunnottomuuden jälkeen voi laukaista aiemmat kodin menettämiseen liittyvät muistot ja kokemukset (Granfelt 1998, 116). Tutkimukseeni osallistuneet naiset pitivät kotia pyhänä eikä sinne haluttu kutsua ketä tahansa. Samanlaisia tuloksia on saanut myös Catharina Thörn (2004, 216–217) väitöstutkimuksessaan, jossa koti määrittyi asunnottomille naisille ensisijaisesti heidän omaksi tilakseen. Useammallani haastattelemallani naisella oli aikaisempaa kokemusta muiden asunnottomien majoittamisesta asuntoonsa. Lopulta nämä naiset olivat menettäneet kotinsa osittain asumisen häiriöiden takia ja se vaikutti naisten asumistottumuksiin yhä. Osa naisista ei avannut kotinsa ovea kenellekään asunnon menettämisen pelossa, kuten esimerkiksi nainen N4 kertoo:

”Koti on minulle pyhä. Näen usein muualla ihmisiä, joskus harvoin kutsun heidät kotiini. En luota ihmisiin.” N4 (perustuu haastattelumuistiinpanoihin)

Useimmat haastateltavat naiset kuvasivat asunnon saamista uskomattomaksi asiaksi, jonka käsittämiseen oli mennyt useita päiviä. Omaan asuntoon muutettuaan osa naisista oli lähtenyt päiväksi pois kodistaan vanhojen tapojen mukaisesti. Naiset kertoivat, että asuntolaelämään tottuneelle oli vaikea käsittää, että kodissaan saattoi viettää vaikka koko päivän eikä kodista olisi pakko poistua. Naisten kertomuksissa heijastuvat asuntolakokemukset, joissa itsemääräämisoikeutta oli rajoitettu. Omassa asunnossa kukaan ei kertonut mitä saisi tehdä ja se oli aiheuttanut useammassa naisessa jopa ahdistusta. Laitosmaiseen tai kadulla asumiseen tottuneena ei ole helppoa alkaa rakentaa itsenäisesti omaa kotia.

Naisten kertomuksissa oman asunnon saaminen tarkoitti myös yksinäisyyden kokemuksia. Yksin asuminen oli kauan odotettu, vihdoinkin toteutunut toive, mutta yksin oleminen myös ahdisti. Kun seuraava ei ollut jatkuvasti ympärillä, oli monen naisen ensimmäistä kertaa elämässään opeteltava olemaan yksin. Muutama nainen totesi, että ei ollut aiemmin asunut koskaan yksin, vaan aikaisemmat itsenäisen asumisen kokemukset olivat olleet asumista parisuhteessa. Ennen kaikkea prosessi oli emotionaalisesti vaativa: uskaltaako kiintyä asuntoon kotina? Moni pelkäsi yhä menettävänsä asuntonsa esimerkiksi päihdeongelmansa takia. Osa naisista kertoi menevänsä ravintolaan tai kavereiden luokse juomaan alkoholia, jotta kotona ei tulisi päihteiden käytön takia mitään häiriöitä. Pelko oman asunnon menettämisestä oli erään haastattelun naisen kohdalla niin voimakas, ettei hän uskaltanut kertoa vuokranantajalleen kotiavaimiensa katoamisesta:

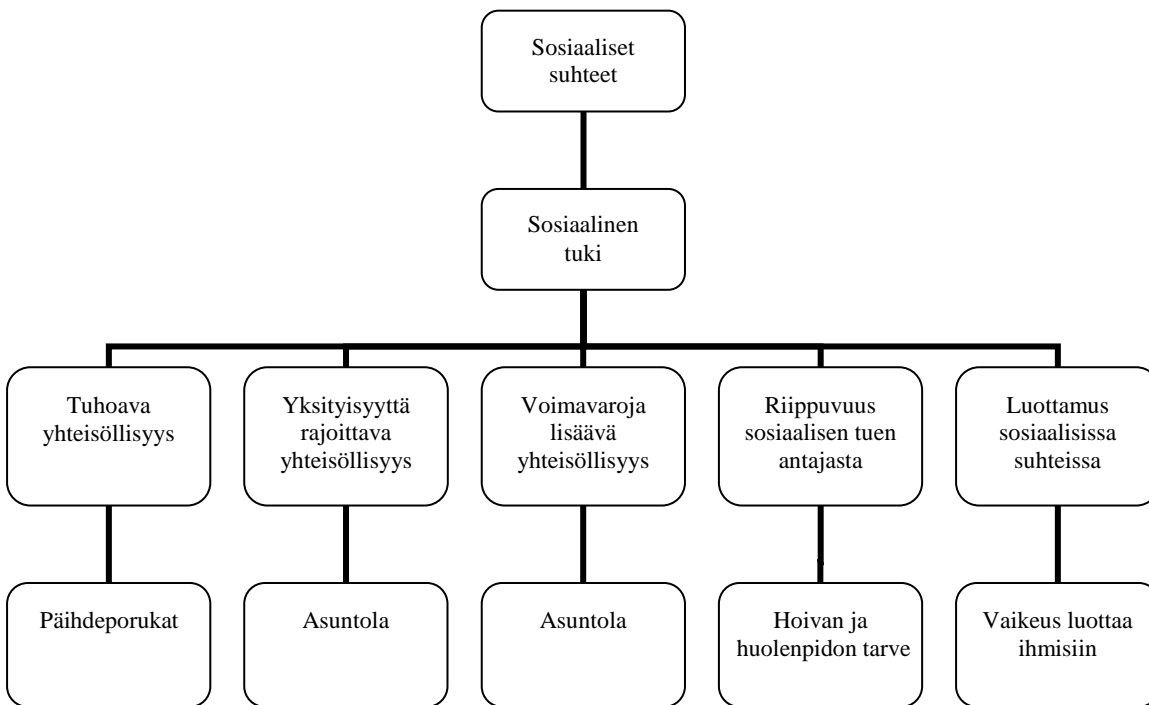
”...mulla on sellanen tilanne, että mulla on kotiavaimet hävinnyt. Mä pidän mun kotiovea auki. Ja mä en uskalla soittaa mun vuokranantajalle, koska mä pelkään, että mä saan hädän. Ja se olis semmonen viime pisara mulle. Mä en tiä miten mä sit jaksaisin.” N5

Esimerkissä haastateltu nainen N5 kuvailee tilannetta, jossa asunnon menettämisen pelko sai hänet valitsemaan asunnon oven lukitsematta jättämisen varmistukseksi, että hänellä on yhä oma koti. Nainen oli huolissaan turvallisuudestaan, koska ovea ei saanut lukittua. Haastattelun aikana nainen pohti ääneen voiko hän lähteä katkaisuhuoltoon kahdeksi viikoksi, kun kodin ovea ei saa lukittua. Naisen haastattelun edetessä hän kertoi saaneensa aiemmin yhden varoituksen vuokranantajalta asumisen häiriöihin liittyen. Varoitus oli naisen mukaan aiheeton eikä hän luottanut vuokranantajaan. Nainen ajatteli, että yksikin virhe lisää asunnon suhteen voisi tuhota hänen asumisensa jatkuvuuden. Naisen kertomuksesta piirtyy esille ajatus eriarvoisuudesta: hänellä ei ole varaa virheisiin eikä kotiavaimien hävittämistä hänen kohdallaan voida pitää niin sanottuna melko tavanomaisena mutta ikävänä asumiseen liittyvänä onnettomuutena, joka voidaan yhdessä vuokranantajan kanssa hoitaa kuntoon. Ajatuksen asunnon menettämisestä nainen koki äärimmäisen raskaana, koska hänen muu elämänsä oli sekaisin. Hiljattain tapahtuneen lapsen huostaanoton ja vakavan päihdeongelman takia nainen ei uskonut jaksavansa, mikäli hän joutuisi luopumaan asunnostaankin.

5.3 Sosiaaliset suhteet

Sosiaalisten suhteiden tärkeys tuli selkeästi esille naisten haastatteluista. Naisilla oli kokemuksia tuhoavasta, voimavaroja lisäävästä ja yksityisyyttä rajoittavasta yhteisöllisyydestä. Lisäksi sosiaali-

sia suhteita määrittivät riippuvuus sosiaalisen tuen antajasta ja luottamuksen vaikeus muihin ihmisiin. Kuviossa 2 olen esittänyt jäsennyksen asunnottomien naisten sosiaalisista suhteista:

Kuvio 2. Asunnottomien naisten sosiaaliset suhteet

Sosiaaliset suhteet ja sosiaalinen tuki ovat tärkeitä voimavaroja lisääviä tekijöitä elämän kuormittavissa tilanteissa (Suominen, Vahtera & Uutela 1996, 86). Osalle naisista sosiaaliset suhteet yhdistyivät erilaisiin päihteitä käyttäviin porukoihin, joissa he olivat olleet mukana, ja osalla tärkeät sosiaaliset suhteet oli solmittu asuntolassa. Yleensä naiset, joille päihdeporukat olivat tarjonneet sosiaalista tukea, eivät olleet sopeutuneet kovin hyvin asuntoloihin eivätkä he olleet kokeneet asuntolassa asumisen antavan positiivisia yhteisöllisyyden kokemuksia. Yhteistä naisten kertomuksille oli kokemus oman jaksamisensa parantumisesta sosiaalisen tuen myötä asunnottomuuden, työttömyyden ja päihde- ja mielenterveysongelmien koetellessa.

Tuhoava ja voimavaroja lisäävä yhteisöllisyys. Ristiriitaista oli, että vahvasti päihdeporukoihin kiinnittyneet naiset eivät pitäneet niissä pyörineitä ihmisiä ystävinään, kun taas asuntolassa oli naisten mukaan solmittu loppuelämän kestäviä ystävyysuhteita. Marginaalissa elävien keskuudesta löytyy yhteisöllisyyttä – niin voimavaroja lisäävää kuin tuhoavaa (Granfelt 1998, 87). Päihdeporukat olivat muodostuneet naisille tärkeäksi osaksi arkea, kun elämässä ei ollut juuri mitään muuta pysyvää. Päihdeporukat näyttivät kuitenkin muodostuvan naisille ajan kuluessa enemmän tuhoavak-

si yhteisöllisyydeksi kuin hyvinvointia lisääväksi. Tutkimukseen osallistuneet naiset kertoivat usein katkaisseensa heti välinsä näihin porukoihin saatuaan asunnon tai pysyvän asuntolapaikan:

”Hirveesti mäkin olin aikoinani tossa alamaailmassa mukana. Mä oon katkaissut välit alamaailmaan. Mä en oo missään tekemisissä alamaailman kanssa enää.” N7

Esimerkissä haastateltu nainen N7 kertoo pyörineensä alamaailmaan kuuluvassa päihdeporukassa vuosia. Nainen oli ollut tuolloin asunnoton ja asunut suurimman osan ajasta väliaikaista majoitusta tarjoavassa asuntolassa, mutta hän ei kokenut saaneensa asuntolasta kuin ”hyvänpäivän tuttuja”. Sosiaaliset suhteet olivat pääosin rakentuneet alamaailman ympärille. Kun nainen katkaisi välit alamaailman kanssa saatuaan pysyvän asuntolapaikan, oli jäljelle jäänyt vähän ystäviä. Nainen piti nykyistä sosiaalista tilannettaan kuitenkin parempana. Muutamilta ystäviltä hän sai tarvitsemaansa sosiaalista tukea, jota alamaailmasta ei ollut koskaan tullut. Nainen luokitteli alamaailman kaverit ”kamakavereiksi”, joihin ei voinut luottaa. Samansuuntaisesti tilannettaan kuvaa seuraavassa esimerkissä haastateltu nainen N5:

”Essi: Onko sulla sitten kaikki ystävät sellaisia, jotka käyttää jotain?”

N5: Ketkä ystävät?”

Essi: Vai voiko niitä kutsua ystäviksi?”

N5: Eihän niitä voi kutsua ystäviksi. Että siis mulla on vain tosi paljon miespuolisia kavereita.”

Toisaalta päihdeporukassa eläneet naiset saattoivat saada myös toivon tunnetta porukkinsa jäseniltä, vaikka he eivät määrittäneetkään ystäviksi:

”...nyt on alkanu tulee näitä vanhoja tuttuja vastaan. Että ne on niin tyytyväisiä, kun ne näkee, että mä oon selvinnyt. Mä olin suomeks sanottuna aika vihainen.” N3

Esimerkissä haastatellulle naiselle N3 antaa toivoa tavata vanhoja tuttuja, joiden kanssa hän oli juonut vuosikymmeniä. Nainen koki, että kun muut porukkaan kuuluneet ihmiset näkivät hänen selvinneen, hän selviäisi kyllä jatkossakin. Vihaisuudella nainen viittasi rankkoihin kokemuksiinsa elämässä. Suurin osa naisen elämänpiiriin kuuluneista ihmisistä oli tapettu tai he olivat tehneet itsemurhan ja nainen totesi jommankumman vaihtoehdon voineen toteutua myös hänen kohdallaan. Ihminen saattaa luopua toivottomuuden tunteen myötä sosiaalisista yhteyksistä, joita pitää hyödyttöminä (Suominen ym. 1996, 91). Nainen oli tehnyt näin: hänen vähennettyään alkoholin käyttöä oli

pyöriminen päihdeporukoissa jäänyt. Vaikka hän ei pitänyt päihdeporukoiden jäseniä ystävinään, heidän kohtaamisensa toi kuitenkin naisen elämään toivon tunnetta.

Riippuvuus sosiaalisen tuen antajasta. Sosiaalisen tuen saaja voi olla myös riippuvainen tuen antajasta tai antajista alentuneen toimintakykynsä tai pitkäaikaisen sairauden takia (Suominen ym. 1996, 91). Useampi tutkimukseeni osallistunut nainen kertoi olleensa välillä jonkun läheisen ihmisen avun varassa. Huono fyysinen ja psyykkinen vointi oli aiheuttanut hoivan ja huolenpidon tarvetta naisissa. Useimmiten tuen antajana oli ollut miesystävä, lapsi, vanhempi tai vanhemmat tai sisarus. Tuen saajan ja antajan välinen suhde voi kuitenkin koitua kuormittavaksi tuen antajalle, jos hän joutuu jatkuvasti käyttämään omia voimavarojaan tuen saajan hyväksi ilman vastavuoroisuutta. Tällaisessa tilanteessa pitkäaikaisesti marginaalissa elävän ihmisen läheiset voivat alkaa jopa välttelemään häntä. Läheisistä voi tuntua epämiellyttävältä kohdata marginaalissa elävä, joka ei välttämättä edes vaikuta hyötyvän läheisten huolenpidosta ja välittämisestä. Kohtaamisten epämiellyttävyyttä voi selittää läheisten pelko, että hekin voivat joutua samantilanteeseen. (Suominen ym. 1996, 90–91.) Muutamilla haastattelemillani naisilla oli kokemusta läheisten välttelystä. Läheiset eivät olleet lopulta enää jaksaneet tukea naisia, joilla meni jatkuvasti huonosti. Naiset kanttoivat syyllisyyttä siitä, etteivät he olleet pystyneet vastavuoroiseen kohtaamiseen läheisten kanssa, vaan tapaamiset olivat muodostuneet heidän hoivaamiseksi. Lopulta välit muun muassa vanhempiin olivat katkenneet kokonaan.

Luottamus sosiaalisissa suhteissa. Naisten kokemukset heitä vahingoittaneista sosiaalisista suhteista vaikuttivat osittain siihen, että naisten oli vaikea luottaa ihmisiin. Asunnottomuuden väistyttyäkin naiset kuvasivat olleensa epävarmoja sen suhteen kehen voi luottaa, vaikka heidän ei enää tarvinnut arvioida esimerkiksi onko jonkun uuden tuttavien luokse turvallista majoittua. Samansuuntaisia kokemuksia oli asunnottomilla naisilla myös Catharina Thörnin (2004) väitöstutkimuksen mukaan. Poikkeavuuden leimaa kantavana naisena on vaikea sopeutua yhteiskuntaan ja luottaa ihmisten kohtelevan hyvin:

”...mä menetin luottamuksen kaikkiin ihmisiin. Ihan kaikkiin. Että mulla meni luottamus niin, että mä en tiedä mikä mulle tuli.” N3

Esimerkissä haastateltu nainen N3 kuvaa luottamuksen menettämistä kaikkiin ympärillä oleviin ihmisiin. Nainen arveli haastattelun kuluessa vaikeuden luottaa ihmisiin johtuneen pitkäaikaisesta asunnottomuudesta. Hän oli joutunut odottamaan omaa asuntoa 24 vuotta ja sinä aikana hänen sol-

mimat sosiaaliset suhteet olivat usein olleet häntä vahingoittavia. Nainen oli kokenut muun muassa seksuaalista hyväksikäyttöä. Nainen kertoi sulkeneensa ikävät kokemuksensa pois mielestä, mutta jossain vaiheessa hänen psyykkinen terveytensä oli pettänyt, eikä hän ollut enää edes puhunut muille ihmisille. Luottamuksen menettäminen toisiin ihmisiin oli muodostunut hyvin kokonaisvaltaiseksi kokemukseksi. Oman asunnon saamisen myötä naisen luottamus muihin ihmisiin oli hiljalleen alkanut palautua, kun elämään oli samalla tullut toivoa.

Asuntola sekä voimavaroja lisäävänä että yksityisyyttä rajoittavana yhteisöllisyyden paikkana. Usealle naiselle asuntolassa eläminen oli muodostunut tärkeäksi sosiaalisen tuen antajaksi. Asuntolassa asuva joutuu ratkaisemaan suhteensa asuntolayhteisöön. Jokainen asuntolassa asuva tulee asuntolan jäseneksi, vaikka ei sitä haluaisi. (Granfelt 1998, 90–91.) Moni nainen kertoi nukkuneensa asuntolassa muiden naisten kanssa samassa huoneessa, jolloin kaikki tulivat tutuiksi toisilleen. Naisten mukaan oli helppo tutustua toisiin pienessä tilassa oltaessa. Naiset, jotka olivat kokeneet asuntolayhteisön sosiaalista tukea antavana paikkana, olivat tulleet asuntolaan suoraan kotoa asunnon menetyksen tai parisuhdeväkivallan takia. Asuntola oli naisten kertomuksissa muodostunut paikaksi, jossa sai levätä ja olla turvassa. Näiltä naisilta puuttuivat kokemukset katuasunnottomuudesta ja piiloasunnottomuudesta ja vaikutti siltä, että heidän oli ehkä senkin takia helpompi muodostaa sosiaalisia suhteita asuntolassa. Naisten elämät olivat kriisissä, mutta heillä oli vielä voimavaroja välittää toisista ja tulla itse välitetyiksi. Asuntolassa oli solmittu ystävyys-suhteita ja asuntolaan oli kaivattu jopa takaisin pysyvän kodin löydyttyä. Asuntola voi muodostua omaksi paikaksi, kun siellä on hyvä olla ja sinne kaivataan poissa ollessa takaisin (Jokinen 2004, 96).

Osa naisista asuntolan yhteisöllisyys oli ahdistanut ja he olivat ratkaisseet ahdistustaan vetäytymällä omiin oloihinsa. Asuntolayhteisö voi muodostua taakaksi, kun yksityisyyttä ei ole samalla tavalla kuin omassa kodissa. Kriisitilanteessa ei välttämättä jaksaisi kohdata muita samassa tilanteessa eläviä, saati tukea heitä. (Granfelt 1998, 90–91.) Esimerkissä haastateltu nainen N4 kuvaa kaipuuta yksityisyyteen:

”Asuntolaan oli pakko sopeutua, mutta se oli vaikeata. Tarvitsen yksityisyyttä. Oli siellä oma huone, mutta muut tilat olivat yhteisiä. On raskas tunne, kun ei ole omaa tilaa.” N4 (perustuu haastattelumuistiinpanoihin)

Nainen N4 kertoi yhteisten tilojen käytön muodostuneen hänelle todella vaikeaksi ongelmaksi. Oli ollut vaikea yrittää jaksaa selvittää oman elämän ongelmia, kun samoissa tiloissa oli pyörinyt pa-

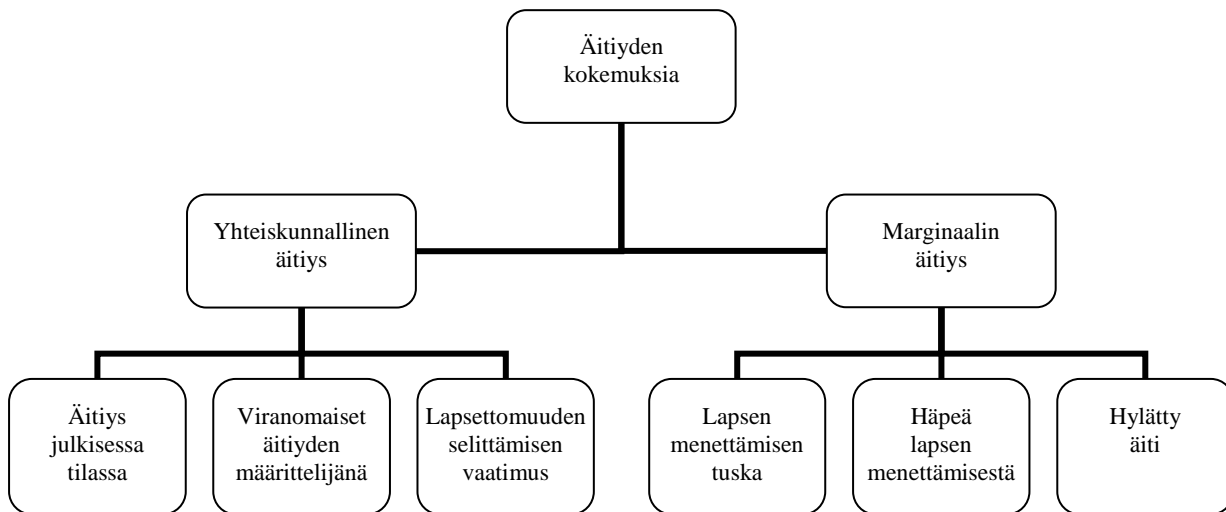
hemmissä vaikeuksissa olleita naisia. Nainen oli vetäytynyt omaan huoneeseensa eikä hän ollut tarkoituksellakaan ottanut kontaktia muihin naisiin, koska hän oli pelännyt alkoholiongelmansa riistäytyvän pahemmin käsistä muiden seurassa aikaa vietettäessä. Nainen oli yrittänyt vieroittautua alkoholin käytöstä ja asuntolayhteisön päihdemyönteisyys oli ahdistanut häntä. Myös muiden naisten kertomuksissa tuli esille asuntolayhteisön päihdemyönteisyyden haitallisuus silloin, kun itse oli päihdehoidossa tai yritti itse vieroittautua päihteistä:

”Se on raskasta katsoa sitä, että kun se on tavallaan ilmaista työtä, kun katsoo noita hirveen känniläisiä.” N7

Esimerkissä haastateltu nainen N7 määrittelee toisten alkoholinkäytön katsomisen tuntuneen työltä. Nainen asui haastatteluhetkellä asuntolassa. Koska hän oli ollut itse pitkään päihteidenkäyttäjä ja oli lopulta vieroittanut itsensä päihteistä, nainen ei jaksanut kodikseen kokemassaan asuntolassa katsoa toisten päihteidenkäyttöä. Nainen kertoi törmäävänsä päivittäin hississä, rappukäytävässä ja asuntolan yhteisissä tiloissa päihtyneisiin ihmisiin, joiden kohtaaminen aiheutti hänessä ärsytystä. Nainen valmisteli muuttoa muualle, jotta hänellä oli mahdollisuus omaan rauhaan.

5.4 Äitiyden kokemuksia

Tutkimukseen osallistuneista naisista useimmat olivat äitejä. Äitiyden kokemukset nousivat hieman yllättäenkin yhdeksi keskeiseksi teemaksi tutkimustuloksia analysoidessani, vaikka en äitiyttä teemana ottanut haastattelurungossani esille. Äitiys kietoutui kuitenkin kiinteästi naisten kodittomuuden kokemuksiin. Äitiys oli myös lapsettomien naisten haastatteluissa läsnä esimerkiksi naisten pohdintana siitä millaista heidän elämänsä olisi ollut äitinä. Äitiyden esiintyminen haastatteluissa voi johtua myös siitä, että naiset ovat tottuneet erilaisissa auttamisjärjestelmissä kiertäessään puhumaan lapsistaan. Heidän oletetaan tekevän selkoa suhteestaan lapsiin, kun vanhemmuus ei välttämättä ole toteutunut niin sanotun mallitarinan mukaisesti. (Kulmala & Vanhala 2004, 113.) Tutkijana otin itse esille naisten mahdollisen äitiyden ainoastaan kysyessäni haastatteluissa ketä naisten perheeseen kuului, jolloin naiset saattoivat kokea velvollisuudekseen kertoa lapsistaan ja omasta vanhemmuudestaan tai lapsettomuudestaan. Kuviossa 3 olen esittänyt asunnottomien naisten äitiyden kokemuksia:

Kuvio 3. Asunnottomien naisten kokemukset äitiydestä

Kaikki tutkimuksessa haastatellut äidit olivat menettäneet lapsensa päihde- ja mielenterveysongelmien johdettua asunnottomuuteen. Lapset olivat huostaan otettu ja sijoitettu joko lastenkotiin, äidin omien vanhempien luokse tai perhehoitoon. Lapset eivät asuneet kotona ja siten voidaan puhua lasten menettämisestä. Riitta Granfelt (1998, 122) nimittää kodittomien naisten äitiyttä marginaalin äitiydeksi. Naiset ovat joutuneet elämäntilanteensa takia luopumaan lapsestaan eikä kyse ole vapaaehtoisesti tehdystä valinnasta. Myös omassa tutkimuksessani naisten äitiyttä voi kutsua marginaalin äitiydeksi, sillä kukaan naisista ei ollut vapaaehtoisesti luopunut lapsestaan. Lapsesta oli haluttu pitää viimeiseen asti kiinni, vaikka elämän olosuhteet olivat olleet vaikeat, ja näin ollen määrittelen, että naiset olivat menettäneet lapsensa.

Lapsen menettämisen tuska. Kirsi Nousiainen (2004) on tutkinut väitöskirjassaan lapsistaan erillään asuvia äitejä. Nousiainen (2004, 25, 58) toteaa, ettei äitiys jää lapsen luo, vaan se seuraa naista erilaisina ajatuksina, käytäntöinä ja ruumiillisina tuntemuksina. Äitiyttä voidaan tulkita sanattomana vaateena olla lapselle aina henkisesti ja fyysisesti läsnä. Kun ei voi olla läsnä lapselleen fyysisesti, aiheuttaa se vaikeuksia ylläpitää äitiyttä. Tutkimuksessani naiset kertoivat ajatustensa olleen usein lapsen luona ja samalla henkinen ja fyysinen ahdistus lapsen menettämisestä oli kasvanut. Naiset kokivat ahdistusta, etteivät voineet olla sellaisia äitejä kuin olisivat toivoneet. Ahdistus oli monen naisen kohdalla johtanut lisääntyvään päihteiden käyttöön. Päihteiden käyttö lisääntyy usein lapsen menetyksen myötä. Kun lapsi ei enää asu kotona, ei millään ole enää väliä. (Granfelt 1998, 125.) Usean naisen kohdalla myös asunnottomuus oli alkanut siinä vaiheessa, kun he olivat menettäneet lapsensa. Esimerkissä haastateltu nainen N5 kertoo miten elämältä katosi tarkoitus lapsen huostaanoton jälkeen ja päihteiden käyttö lisääntyi merkittävästi:

”Sit siinä kun tyttö lähti aloin käyttää amfetamiinia. Mä olin jotenkin niin shokissa... Nyt mulla on kesästä asti lisääntynyt tää alkoholinkäyttö. Mun on joka päivä pakko saada ihan tähän ahdistukseen. Niinku pari pulloa ainakin. Ja aikaisemmin, kun mä olin tyttären kanssa, mä en juonut kahdeksaan vuoteen mitään.” N5

Esimerkissä haastateltu nainen N5 oli lopettanut työnteon samalla, kun hänen tyttärensä oli sijoitettu kodin ulkopuolelle. Samalla nainen oli aloittanut vahvempien päihteiden käytön. Työssäkäyvän äidin elämä oli muuttunut kotiin sulkeutuvan, päihteitä säännöllisesti käyttävän naisen elämäksi. Nainen oli jaksanut lapsensa takia ponnistella eteenpäin lievästä huumeongelmasta, parisuhdeväkivallasta ja lapsen kanssa koetusta asunnottomuusjaksosta huolimatta. Lapsen huostaanoton myötä naisen elämästä vaikutti hävinneen kaikki toivo.

Häpeä lapsen menettämisestä ja hylätty äiti. Äiti voi kokea lapsestaan luopumisen ylivoimaisena (Granfelt 1998, 123). Tämä näkyi erityisesti niiden naisten kohdalla, joiden lapset olivat otettu huostaan hiljattain. Vasta hiljattain lapsensa menettäneille naisille lastensuojelun sosiaalityö näyttyi epäinhimillisenä tahona, josta ei oltu saatu apua silloin kuin olisi pitänyt. Naiset kokivat olevansa yksin ja kaikkien auttamisjärjestelmien hylkäämiä. Häpeän kokemukset esiintyivät naisten puheessa, kun he pohtivat mahdollisuutta saada lapsensa takaisin kotiin, kuten seuraavassa esimerkissä tulee ilmi:

”Mä haluan tytön todellakin takaisin. Okei, no ei siltä näytä. Mä oon tässä melkein kaksi vuotta sekoillut vaan, mutta ei se oo niin yksinkertaista mun elämä ollut miltä se kuulostaa.” N5

Esimerkin nainen N5 kokee häpeää siksi, että hänen elämänsä ei ole vielä kunnossa, vaikka hänen lapsensa on ollut huostaanotettuna miltei kahden vuoden ajan. Esimerkissä huostaanotto on merkityksellistynyt naiselle tapahtumaksi, jonka jälkeen hänen elämänsä romahti ja siihen liittyvä pettymys, viha ja raivo olivat naisen puheissa läsnä. Lapsen menetys voi olla niin voimakas hylätyksi tulemisen kokemus, että vanhempi kokee, ettei kukaan ole halunnut auttaa häntä, vaikka apua olisi tarjottu (Granfelt 1998, 124). Naisen N5 kertomuksesta piiryy kuva hylätystä äidistä. Nainen koki, että hänen tulee selittää miksi hän ei ole vielä kyennyt kuntoutumaan ja saamaan lastaan takaisin kotiin. Yleisesti ottaen asunnottomat ja asuntolassa asuvat naiset joutuvat selittelemään enemmän tilannettaan ja vastaamaan mahdollisiin syytöksiin äitiyden ja naiseuden normien rikkomisesta kuin omassa kodissa asuvat naiset (Jokinen 1996; Kulmala & Vanhala 2004, 113).

Äitiys julkisessa tilassa ja viranomaiset äitiyden määrittelijänä. Koti on tärkeä äitiyden toteuttamisen paikka. Koti muodostuu äitiyden tilaksi arjen käytännöistä ja vuorovaikutussuhteista, jotka ovat keskeisiä äitiyden toteuttamisen kannalta. (Nousiainen 2004, 25.) Kun kotia ei ole, äitiyttä on toteutettava julkisessa tilassa. Julkisella tilalla tarkoitan tässä tilaa, jossa nainen toteuttaa äitiyttään perheen luonnollisena elinympäristönä pidetyn kodin sijaan. Tutkimuksessani äidit tapasivat asunnottomuutensa aikana lapsiaan sijaisperheessä tai lastensuojelulaitoksessa. Yksi naisista oli saanut tavata lastaan asuntolassa, jossa hän oli itse tuolloin asunut. Äitiyden toteuttamisen julkisessa tilassa ajatellaan vevän äidin ja lapsen kohtaamisilta yksityisyyden ja kahdenkeskisyyden, kun kohtaamiset tapahtuvat tarkkailun ja valvonnan alla (Granfelt 1998, 120). Tuolloin viranomaiset määrittelevät tilan, jossa äitiyttä voi toteuttaa (Nousiainen 2004, 72). Tässä näkyy äitiyden yhteiskunnallisuus. Äitiydelle asetetaan vaatimuksia myös yhteiskunnan taholta ja äitiyden odotuksia vastaan rikkovat naiset leimataan poikkeaviksi.

Tutkimuksessani naiset, joiden lapset olivat jo aikuisia, kokivat yhtä lukuun ottamatta, että lapsen tapaamiset olivat sujuneet hyvin eivätkä he kertoneet kokeneensa kohtaamia kiusallisina valvonnasta ja tarkkailusta huolimatta. Naiset kiittivät lukuisia tapaamismahdollisuuksia, johon heidän asunnottomuuden ei oltu annettu vaikuttaa. Tällä naiset tarkoittivat, että heidät oli päästetty tapaamaan lapsiaan, vaikka ulkomuodosta oli saattanut nähdä heidän asuvan esimerkiksi kadulla. Eräs aikuisen lapsen äiti oli kuitenkin pettynyt tapaamismahdollisuuksiin:

”Tyttäreni huostaanotettiin kolmen kuukauden iässä. Näin hänet sen jälkeen vasta vuoden ikäisenä lastenkodissa. Mies ei koskaan edes nähnyt tytärtä.” N6 (perustuu haastattelumuistiinpanoihin)

Esimerkissä nainen N6 kertoo kokeneensa, ettei hänelle oltu suotu tapaamismahdollisuuksia tarpeeksi usein. Nainen ei halunnut tarkemmin kertoa syitä miksi hän pääsi tapaamaan lastaan verrattain harvoin. Naisen N6 kertomuksessa äitiyden toteuttaminen ja ylläpitäminen muodostuu miltei mahdottomaksi, koska hän ei päässyt tapaamaan lastaan mielestään riittävän usein. Nainen oli myös pettynyt lapsensa isän käytökseen. Isä ei ollut koskaan nähnyt lastaan ja äitinä nainen koki siitä edelleen häpeää. Kahdella tutkimukseen osallistuneista naisista oli yhä alaikäisiä lapsia ja heidän kokemuksensa lapsen tapaamisista olivat samansuuntaisia kuin edellisessä esimerkissä. Naiset kokivat raskaaksi valvotut tapaamiset, joihin piti matkustaa jopa satoja kilometrejä. Lapset oli sijoitettu maantieteellisesti kauas äidistään. Yksityisyyden kaipuu äitiyden toteuttamiseen oli naisten puheissa läsnä.

Aikuisten lasten äideillä oli yhtä äitiä lukuun ottamatta lapsiinsa läheiset välit. Erityisesti mahdolliset lapsenlapset olivat naisille tärkeitä. Lapsenlapset antoivat naisille elämänsisältöä ja mahdollisuuden toimia toisin; lastenlasten kanssa haluttiin viettää aikaa ilman päihteitä. Naiset pitivät myös tärkeänä, että heillä kaikilla oli nyt koti, johon kutsua lapsenlapset käymään. Naisten, joiden lapset olivat aikuisia, oli helpompi käsitellä lasten menettämistä verrattuna alaikäisten lasten äiteihin. Aikuisten lasten äidit totesivat, että lasten huostaanotto oli oikea ratkaisu ja he olivat melko tyytyväisiä lastensuojelun sosiaalityöstä saamaansa apuun. Häpeän tunne lapsen menettämisestä oli kuitenkin edelleen läsnä.

Lapsettomuuden selittämisen vaatimus. Alle puolella tutkimukseen osallistuneista naisista ei ollut lapsia. Haastatteluissa ei tullut ilmi, että kukaan naisista olisi vapaaehtoisesti valinnut lapsettomuutta. Eräs naisista oli kohdannut niin rankkaa seksuaalista väkivaltaa, ettei ollut pystynyt saamaan lapsia. Osa naisista kertoi elämänsä vain menneen niin, etteivät he olleet koskaan voineet hankkia lapsia. Naiset olisivat toivoneet lapsia, vaikka toisaalta he arvelivat, etteivät olisi pystyneet huolehtimaan lapsistaan asunnottomuuden ja päihteidenkäytön takia. Naiset suhtautuivat hyvin vastuuntuntoisesti lasten hankintaan.

Granfelt (1998, 118) toteaa, että lapsettomat naiset jätetään usein feminiinisyyden marginaaleihin tai jopa kokonaan ulkopuolelle. Carolyn Morell (1994) on tutkinut vapaaehtoisesti lapsettomia naisia. Tutkimuksessa haastatellut naiset olivat joutuneet selittämään valintaansa elämänsä aikana useita kertoja sekä itselleen että toisille. Vapaaehtoisen lapsettomuuden perustelu ei aina ollut naisille helppoa. (Morell 1994, 56–60.) Äitiyttä pidetään naisen roolina, joka tulee hoitaa onnistuneesti, ja siitä vapaaehtoisesti luopumista joutuu selittelemään. Lapsettomuutta, joka ei ole oma valinta, voi joutua selittelemään samalla tavalla. (Granfelt 1998, 121–22.) Tutkimuksessani naiset korostivat muun muassa äidillisiä ominaisuuksiaan kuin vakuuttaakseen, että he olisivat voineet olla hyviä äitejä. Eräs naisista korosti työkokemuksiensa kautta olleensa lasten kanssa paljon tekemisissä ja saaneensa sitä kautta kosketuksen vanhemmuuteen:

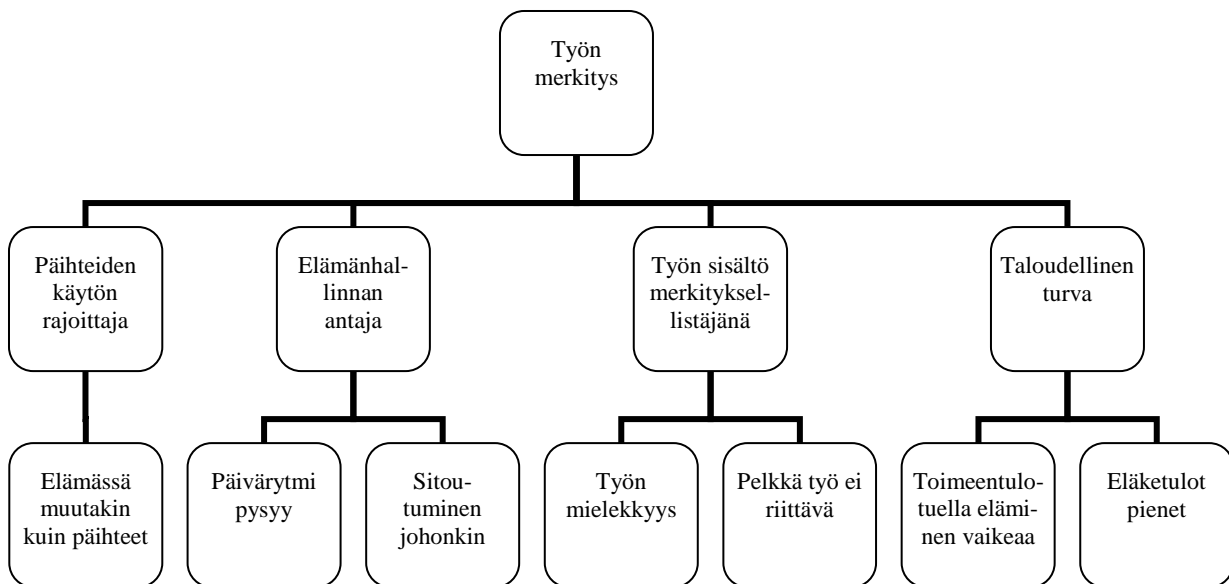
”Se oli ihan mielenkiintoista puuhaa, kun itellä ei oo lapsia enkä koskaan saanu, niin siinä oli mun lastenhoidossa se, että sain ihan tarpeeksi lapsia. Mä tiedän mitä voi olla vanhemmuus tai äitiys tai mikä lie. Niin mä tiedän sen ihan tarkkaan.” N1

Esimerkissä haastateltu nainen N1 oli hoitanut vuosikausia lapsia työkseen. Nainen koki, että on saanut kokemuksen vanhemmuudesta, vaikka hänellä ei ollut omia lapsia. Nainen oli tyytyväinen,

että hänen lastenhoitotaitoaan oli arvostettu työssäoloaikana, ja siten hän vaikutti saavansa siitä itsearvostusta ja vahvistusta identiteetilleen naisena.

5.5 Työn merkitys

Tutkimukseen osallistuneet naiset olivat iältään noin 50-vuotiaita yhtä naista lukuun ottamatta. Naisista kaksi oli haastatteluhetkellä työsuhteessa. Suurin osa haastatelluista naisista oli jo eläkkeellä eikä heidän näin ollen edellytetty työskentelevän. Loput naiset olivat olleet työttöminä pitkään, keskimäärin noin 5-10 vuoden ajan. Työttömyys oli alkanut monen naisen kohdalla asunnottomuuden myötä. Ennen asunnottomuutta monilla naisilla oli ollut vuosikymmeniäkin kestäneitä työsuhteita. Osalla naisista työsuhteet olivat puolestaan olleet hyvin lyhyitä ja suurin osa elämästä oli kulunut työttömänä. Haastatteluhetkellä työttömänä olleet naiset toivoivat saavansa eläkkeen mahdollisimman pian. Tutkimukseen osallistuneille naisille työn merkitys tiivistyi neljään asiaan. Työn merkitys näkyi naisille päihteiden käytön rajoittajana, elämänhallinnan ja taloudellisen turvan antajana sekä lisäksi työn sisältö toimi elämän merkityksellistäjänä. Olen esittänyt kuviossa 4 asunnottomien naisten työlle antamat merkitykset:

Kuvio 4. Työn merkitys

Työ päihteiden käytön rajoittajana. Kumpikin haastatteluhetkellä työsuhteessa olleista naisista työskenteli osa-aikaisesti. Naiset pitivät osa-aikaista työsuhdetta parhaiten elämäntilanteeseensa sopivana ratkaisuna. Elämän rankat kokemukset olivat vieneet voimia eikä kokoaikainen työsuhde ainakaan haastatteluhetkellä tuntunut järkevältä. Töihin paluu voi olla kenelle tahansa pitkäaikais-työttömälle vaikeaa, jolloin osa-aikainen työsuhde voi aluksi olla paras ratkaisu (Granfelt 1998, 83–

87). Osa-aikainen työsuhde jätti naisille aikaa hoitaa muun muassa itseään ja virastoasioita. Toinen naisista työskenteli lisäksi hyvin joustavin työehdoin. Hän saattoi itse valita työpäivänsä ja palkka maksettiin viikoittain tehtyjen tuntien perusteella. Nainen piti työsuhteen joustavuutta edellytyksenä hänen työnteolleen. Kokoaikainen työaika olisi naisen mukaan aiheuttanut hänelle niin voimakasta ahdistusta, että elämä olisi kääntynyt pian pelkäksi päihteiden käytöksi. Toisaalta nainen myös kuvasi työn pitävän hänet poissa jatkuvasta päihteiden käytöstä:

”Ilman työtä oleminen ahdistaa, sisällä oleminen jatkuvasti alkaa ahdistamaan. Kun on työ, en mene heti aamulla viinakauppaan ja ala juoda. Päivärytmi on tärkeä siinä mielessä, ettei mene heti aamusta juomiseksi.” N10 (perustuu haastattelumuistiinpanoihin)

Esimerkissä haastateltu nainen N10 kuvaa mikä merkitys työllä on hänen arkeensa. Jos elämällä ei ole suuntaa eikä millään ole mitään tarkoitusta, voi päihteiden käyttö helposti lisääntyä (Granfelt 1998, 82). Työpäivät antoivat esimerkin naiselle synn olla juomatta. Nainen kertoi haastattelussa jättävänsä työpäivän väliin, mikäli hän joi edellisenä iltana. Joustavat työehdot antoivat tähän mahdollisuuden. Naisen puheenvuoro nostaa esiin myös hänen henkilökohtaisen työmoraalinsa: töihin ei mennä juoneena. Naisen kertomuksessa elämä muuttui merkitykselliseksi työnteon kautta.

Päihdeongelma oli vaikuttanut myös monen muun naisen työlle antamaan merkitykseen. Työnteko oli ollut suurimmalle osalle naisista osa arkea ennen asunnottomuutta. Töiden tekoa oli kuitenkin varjostanut päihteiden käyttö, mutta päihdeongelma oli aluksi pysynyt kurissa työn avulla. Naiset olivat juoneet työpäivän jälkeen iltaisin vähän ja viikonloppuisin enemmän. Arkena oli käyty töissä säännöllisesti. Naiset pyrkivät usein salaamaan päihdeongelmansa juomalla juuri iltaisin ja viikonloppuisin ja tekemällä työnsä hyvin (Holmila 1989, 61). Tutkimuksessani päihteiden käyttö ei ollut aluksi häirinnyt naisten työssäkäyntiä, vaan sen avulla oli saattanut saada työpaikalla jopa yllättäen sosiaalista arvostusta ja työnteko oli tuntunut entistä merkityksellisemmältä:

”Me juotiin pomon kanssa joka päivä. Joka ilta oltiin kännissä.” N2

Esimerkin nainen N2 oli tuntenut aluksi kuuluvansa paremmin työyhteisöön juomisen takia. Esimies piti hänestä ja hän sai viettää esimiehen kanssa aikaa ja töihin meno oli ollut mielekästä. Julkusen (1999, 95) mukaan työ on naisille merkityksellistä myös siellä saatujen sosiaalisten suhteiden takia. Hiljalleen nainen kertoi juomisen lisääntyneen ja he olivat menneet esimiehen kanssa päivittäin myöhässä töihin. Työkaverit olivat alkaneet huomautella naisen alkoholiongelmasta. Mitä

enemmän nainen oli juonut, sitä vähemmän työ oli enää merkinnyt hänelle. Nainen kertoi ajatelleensa, ettei hänellä ole alkoholiongelmaa eikä sellainen työpaikka ole minkään arvoinen, jossa työkaverit puuttuivat hänen asioihinsa. Granfeltin (1998, 147) mukaan avun hakeminen ja saaminen alkoholiongelmaan on erityisesti naisille edelleen vaikeaa. Lopulta esimerkin nainen oli erotettu juomisensa takia. Naista ei ollut ohjattu hoitoon alkoholiongelman takia eikä hän ollut osannut itse hakeutua hoitoon tuolloin. Työn menetyksen jälkeen nainen oli menettänyt myös asuntonsa.

Työ elämänhallinnan antajana. Osa haastatelluista naisista ei yhdistänyt työn merkitystä päihdeongelman kurissa pysymiseen, vaikka heillä olisi ollut päihdeongelma. Nämä naiset määrittivät työn merkityksen olevan ennen kaikkea päivärytmin antaja. Työ paikantuu elämäkulkuun lineaarista jatkuvuutta tuovaksi tekijäksi toisen osa-aikatyötä tekevän naisen haastattelussa:

”Työ on ankkuri, elämänhallinnan kehikko. Päivärytmi pysyy. On tärkeää, että saa tehdä mielekkäitä työtä.” N4 (perustuu haastattelumuistiinpanoihin)

Vain yksi haastatelluista oli alle 30-vuotias ja hänen tavoitteenaan oli kuntoutua ja päästä takaisin työelämään. Naisella oli vakava päihdeongelma, joka vaati laitoskuntoutusta. Hän piti työhön paluuta pitkänä, mutta mahdollisena prosessina:

”No siis tällä hetkellä mä oon henkisesti niin loppu, että mä en pystyis palaamaan töihin. Tulevaisuudessa todellakin. Mä en ole sopeutunut tähän maailmaan... Työ merkitsee mulle tosi paljonkin... Sitoutunut johonkin eikä oo mitään, että on vaan.” N5

Esimerkissä haastateltu nainen N5 kuvasi kuntoutumisen tarvettaan voimien loppumisella. Työntekeä vaatii henkistä ja fyysistä terveyttä eikä nainen nähnyt itseään haastatteluhetkellä työkuuntoisena. Tulevaisuuden suhteen nainen oli kuitenkin asettanut tavoitteekseen työhön paluun. Työ merkitsi hänelle sitoutumista johonkin. Naisen elämässä ei vaikuttanut olevan kovin montaa kiinnekohtaa ja työ muodostui naisen puheissa tällaisen kiinnekohdan antajaksi. Nainen totesi, ettei ole sopeutunut maailmaan, jossa hän tällä hetkellä elää. Nainen viittasi tällä maailmalla päihdeporukoihin, joissa hän liikkui päivittäin ja elämiseen toimeentulotuella. Nainen oli tottunut tekemään töitä nuoruudesta lähtien ja toimeentulotuen varassa eläminen oli ollut naiselle nöyryyttävä kokemus:

”Mä niinkun elän 360 eurolla kuukaudessa... Mä oon asioinut tuossa sosiaalitoimistossa melkein kaks vuotta ja oon laittanut jokaiseen hakemukseen, että haluan varata ajan sosiaalityöntekijälle tai haluan varata soittoaajan. Niin missään päätöksissä ei oo kommentoitu.” N5

Työn sisältö työn merkityksellistäjänä. Työn sisältö on naisille tärkeää (Julkunen 1999, 95). Työn sisältö on keskeinen työn merkityksen kokemiseen vaikuttava seikka. Työnteko saattaa muodostua asunnottomalle naiselle niin merkitykselliseksi, että Riitta Granfeltin (1998, 83) tutkimuksessa eräs haastateltu asunnoton nainen oli hyvin tyytyväinen jo lyhytaikaisesta vuosiloman sijaisuudesta. Omassa tutkimuksessani tästä ei ollut kuitenkaan viitteitä. Työn sisältö nostettiin tärkeäksi työn merkitystä selittäväksi ja lisääväksi tekijäksi eikä pelkkä työ itsessään ollut riittävä naisille. Useampi tutkimukseen osallistuneista naisista totesi esimerkiksi, etteivät he olleet suostuneet työvoimatoimiston osoittamiin työtehtäviin. Vaikka yleisesti naiset kertoivat, ettei työllistymisessä kukaan ollut heitä liiemmin auttanut, työvoimatoimisto oli välillä ehdottanut naisille sopivia työpaikkoja. Naisten mukaan työtehtävät eivät olleet useinkaan vastanneet heidän työkokemustaan tai koulutustaan, ja he olivat kokeneet nöyryyttävänä työvoimatoimiston käskyn hakea työpaikkaa, joka ei tuntunut mielekkäältä. Nainen N1 totesi valinneensa mieluummin työttömyyskorvauksen katkaisun kuin työn sisällön puolesta epämieluisaan työtehtävään menemisen:

”Sitten se oli se, että jos ne pakotti johonkin työpaikkaan, niin sehän ei sopinut mulle ollenkaan. No sitten katkastaan työttömyyskorvaus, jos et tätä paikkaa huoli tai tee tällä tavalla. Sittenhän te poikasette, sanoin. Sehän on teidän päätös.” N1

Työn tuoma taloudellinen turva. Työ merkitsi naisille myös taloudellista turvaa. Muutama nainen totesi työn merkityksen paikantuvan lopulta vain rahan saamiseen. Suurimmalle osalle naisista työ merkitsi taloudellisen toimeentulon lisäksi muutakin. Eläminen köyhyydessä näkyi kuitenkin naisten kertomuksissa. Kun naiset olivat vuosikausia joutuneet elämään pienillä tuloilla, on luonnollista, että työn merkitystä pohtiessaan he nostivat esiin taloudellisen tilanteen parantuminen työnteon myötä. Haastatteluiden tekohetkellä kaikki naiset saivat toimeentulotukea eikä toimeentulotuen koettu riittävän edes elämisen perustarpeisiin:

”Essi: Onko sulla vieläkin sellainen olo, että haluaisit olla töissä tällä hetkellä?

N3: En mä elä näillä sosiaaliviraston rahoilla! Kaks päivää, kun ne on menny.” N3

Haastateltu nainen N3 kertoi haluavansa töihin, koska toimeentulotuella eläminen oli taloudellisesti mahdotonta. Esimerkiksi Krokin (2012, 143–145) väitöstutkimuksessa yksinhuoltajanaiset olivat opetelleet selviämään köyhyydessä. Haastattelemani nainen (N3) ei kuitenkaan halunnut opetella elämään köyhänä, vaan hänen toiveenaan oli työllistyminen taloudellisesta ahdingosta pääsemiseksi.

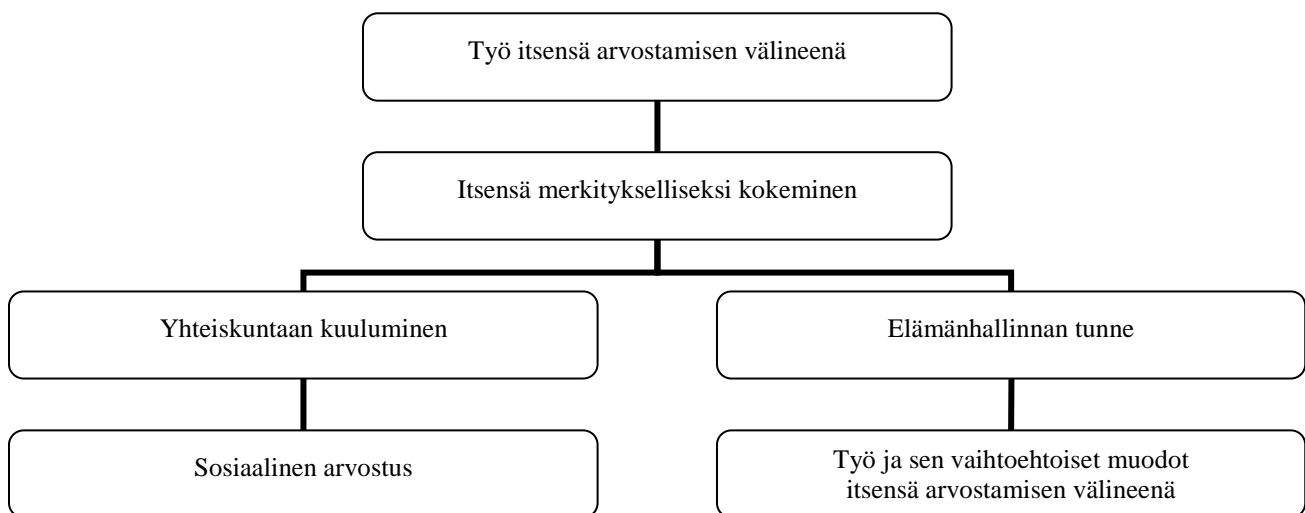
si. Työllistyminen ei naisen mukaan ollut kuitenkaan mahdollista hänen huumeongelmansa ja terveydentilansa takia.

Myös haastattelemiani eläkkeellä olleet naiset saivat toimeentulotukea ja elämä oli edelleen selviämistä köyhydessä. Naisten eläkkeet olivat hyvin vaatimattomat työtulojen jäätyä pieniksi. Muutama eläkkeellä olevista naisista oli työskennellyt lyhyitä pätkiä lisätulojen ansaitsemiseksi. Huumeongelmaiset naiset kertoivat suurimman syyn taloudelliseen ahdinkoon olevan huumeaineiden hankinnan. Yksi nainen koki siten elintonsa parantuneen korvaushoitoon pääsyn myötä ja kertoi pärjäävänsä pienellä eläkkeellä ja toimeentulotuella hyvin:

”Aikoinaan kaikki rahat meni aineisiin, mutta kun pääsi korvaushoitoon, pystyy ostaa kaikkea kivaa. Kyllä se on hirveen hyvä asia.” N7

5.6 Työ itsensä arvostamisen välineenä

Työnteko muodostui tutkimukseeni osallistuneille naisille itsensä arvostamisen välineeksi, sillä työnteon kautta he pystyivät kokemaan itsensä merkityksellisiksi. Naisten mukaan työnteon avulla pystyi tuntemaan itsensä yhteiskunnalle hyödylliseksi ja arvostamaan siten itseään enemmän. Kuvioon 5 olen koonnut asunnottomien naisten työlle antamat merkitykset itsensä arvostamisen välineenä:

Kuvio 5. Työn itsensä arvostamisen välineenä

Yhteiskuntaan kuuluminen ja sosiaalinen arvostus. Työtä tekemällä ihmiset kokevat kuuluvansa johonkin yhteisöön ja vaikuttavansa siihen (Raunio 2009, 275). Työttömyyden tai työkyvyttömyyseläkkeelle jäännin myötä moni nainen koki, ettei kuulunut yhteiskuntaan eikä yhteiskunnallinen

osallistuminen ollut mahdollista. Erityisesti työkyvyttömyyseläkkeellä olevat naiset kokivat vaikuttamismahdollisuuksiensa pienentyneen:

”...ei pysty vaikuttamaan eikä auttaa millään tavalla, kun on eläkkeellä. Kyllä se työ on hirveen tärkeä. Esimerkiksi se, että saa jo verotukseen annettua jotain...Yhteiskuntaan kelpoinen.” N7

Esimerkissä nainen N7 kuvaa, ettei hän pysty eläkkeellä olonsa takia osallistumaan yhteiskunnan toimintaan täysipainoisesti. Naiselle yhteiskunnallinen osallistuminen määrittyi ennen kaikkea työnteoksi. Työnteon avulla nainen kuvasi voivansa vaikuttaa yhteiskuntaan maksamalla verot ja auttamalla siltä osin yhteiskunnan toimintaa. Nainen oli eläkkeellä ollessaan kokeillut tehdä lyhyitä jaksuja työtä ja koki työnteon mielekkääksi. Sairauden takia säännöllinen työnteke ei kuitenkaan onnistunut. Nainen oli tehnyt myös kolmen vuoden ajan vapaaehtoistyötä asunnottomille ja huumeongelmallisille tarkoitetussa tukipisteessä ja suunnitteli palaavansa vapaaehtoistyön pariin. Nainen asui haastattelun tekohetkellä asuntolassa ja auttoi lisäksi vapaaehtoisesti muita asuntolassa asuvia naisia. Naisen kertomuksesta nousee esiin esimerkiksi Granfeltin (1998, 86) esittämä näkemys, että työttömyyden tai työkyvyttömyyseläkkeen myötä itsensä arvostus on lunastettava jatkuvalla tuihuamisella. Haastattelemanin naisen vaikutti olevan vaikea saavuttaa itseään miellyttävä elämä ilman työntekeä.

Työnteon voidaan Suomessa helposti ajatella määrittävän yksilön sosiaalisen arvon (Raunio 2006, 83). Useat haastattelemanin naiset kokivat, että asunnottomia, työkyvyttömyyseläkkeellä olevia tai työttömiä naisia syrjittiin yhteiskunnassa paremmin pärjäävien taholta. Työkeskeinen yhteiskunta tarkastelee usein syrjäytymisen seurauksia taloudelliselle toimeentulolle, mutta työstä syrjäytyminen on ennen kaikkea raskasta yksittäiselle ihmiselle ja hänen hyvinvoinnilleen. Työllä ei ole vain välineellinen arvo yhteiskuntaan kuulumisen kautta, vaan työn avulla ihmisen on mahdollista vahvistaa sidettään yhteiskuntaan. (Raunio 2009, 275.) Tutkimukseni mukaan itsensä arvostaminen työn puutteen ja asunnottomuuden keskellä voi olla siten vaikeaa, kun yhteiskunnan ja yksilön väliset siteet ovat heikot ja työ määrittyy yhteiskunnassa keskeiseksi itsensä arvostamisen välineeksi.

Haastattelemanin naiset määrittivät työmarkkinoiden ulkopuolella olemisen vaikuttavan myös niin, ettei yhteiskuntaan osallistuminen yleensäkin tuntunut lopulta enää tärkeältä. Osa naisista totesi, että tarpeeksi kauan marginaalissa elettyään yhteiskuntaan vaikuttamisen mahdollisuuksia työnteon avulla ei osaa enää edes kaivata:

”...en mä kyllä niinku osallistukaan sillä tavalla mihkään. Tuota se on jäänyt jo mun osallistuminen työelämän jälkeen. En mä edes äänestä enkä mitään.” N1

Esimerkissä nainen N1 kuvaa osallistumattomuuttaan yhteiskuntaan. Nainen oli ollut työkyvyttömyyseläkkeellä muutamia vuosia. Nainen oli työskennellyt asunnottomuusjaksoistaan huolimatta, kunnes oli jäänyt työttömäksi ja lääkärin suosituksesta hakenut eläkettä. Nainen koki, että eläkkeellä ollessaan hän sai luvan olla omissa oloissaan eikä hän määritellyt yhteyden pitämistä yhteiskuntaan työnteon kautta enää kovin merkitykselliseksi. Itsensä arvostamisen tunne oli mahdollista saavuttaa muilla keinoilla. Naisen tapauksessa se tarkoitti vapaaehtoistyön tekemistä asuntolassa sekä lukuisten käsitöiden tekemistä.

Elämönhallinnan tunne. Työn tärkeys itsensä arvostamisen välineenä näkyi erityisesti osa-aikatyötä tekevien naisten haastatteluissa. Osa-aikatyössä olleet naiset kertoivat nauttivansa tunteesta, että heitä odotettiin töihin ja he olivat arvokkaita työyhteisölle. Työnteko antoi naisille tunteen myös oman elämän hallinnasta ja siten itsensä arvostaminen oli helpompaa. Protestanttinen työetiikka näkyi naisten kertomuksissa. Kun elämässä oli selkeä päivärytmi, tuntui naisten mielestä sallitummalta levätä vapaapäivänä. Toinen osa-aikatyötä tekevistä naisista painotti kuitenkin, ettei mikä tahansa työ välttämättä antanut tunnetta, että itseään oli helpompi arvostaa:

”Minulla on välillä ollut huonoja työkokemuksia. Siinäkin tulee tunne ajelehtimisesta, kuten asunnottomuudessa.” N4 (perustuu haastattelumuistiinpanoihin)

Esimerkissä nainen N4 vertaa huonoja työkokemuksiaan asunnottomuuteen. Huonot työkokemukset määrittävät hänen puheessaan ajelehtimiseksi, jolloin elämönhallinta myös vaikeutuu. Vaikka työn merkitys oli monelle naiselle suuri, he eivät olleet sietäneet huonoja työoloja. Useampi naisista oli lopettanut työsuhteen, jos sen aikana oli ilmennyt ristiriitaisuuksia. Haastateltu nainen N4 totesi, että asunnottomana ja työttömänäkään ei tarvitse tyytyä huonoon työpaikkaan. Naisen mukaan huonot työskentelyolosuhteet toivat kokemuksen, ettei häntä arvosteta eikä työ enää toiminut siten myöskään itsensä arvostamisen välineenä.

Tutkimukseen osallistuneet naiset määrittelivät työn käsitteen laajalti. Siten itsensä arvostamisen välineen saattoi saada myös muualta kuin varsinaisesta palkkatyöstä tai vapaaehtoistyöstä:

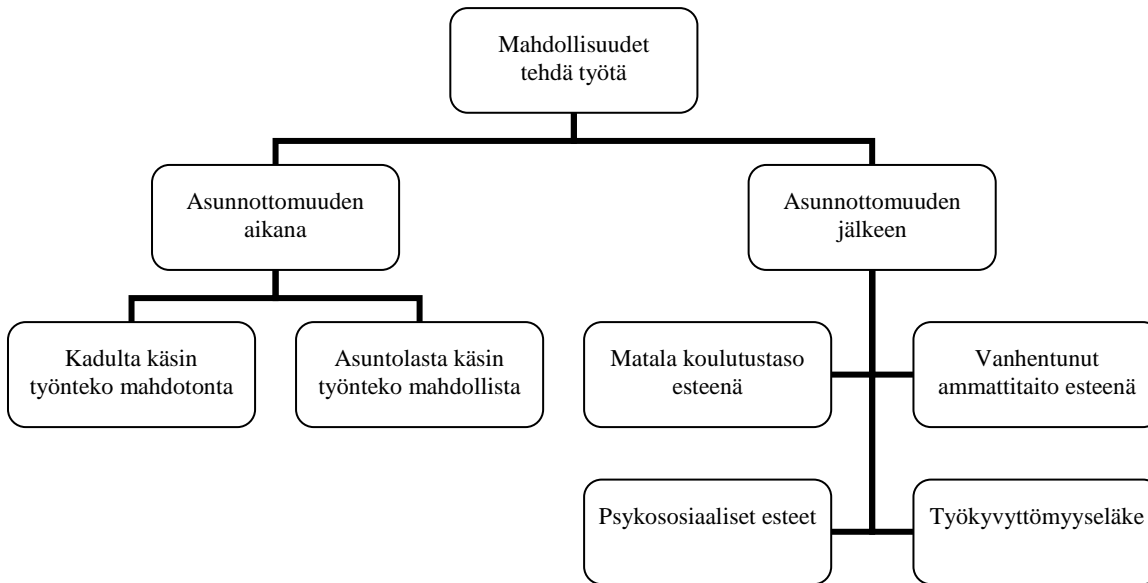
”Niinku on tosi tärkeätä mulle työ. Mut nyt tuo korvaushoito on niinku vähän tuota työtä. Sinne lähtee joka aamu.” N5

Esimerkissä nainen N5 pitää työntekoa tärkeänä. Nainen luokitteli katkaisuhoidon tämän hetkiseksi työkseen, sillä hän kävi katkaisuhoidossa joka päivä, myös viikonloppuisin. Nainen kuvaili arkirytmiään melko samanlaiseksi kuin jos hän olisi töissä, sillä erotuksella, ettei vapaapäiviä ollut. Aamulla hän kertoi pakottavansa itsensä aamurutiineihin, vaikka itsensä motivoiminen katkaisuhoidon lähtemiseen tuntui välillä raskaalta. Katkaisuhoidosta ei naisen mukaan saanut myöhästyä sekuntiakaan, jos halusi saada päivittäisen korvaushoitoannoksensa. Nainen totesi, ettei työpaikaltaan saa myöhästyä, mutta useammassa työssä ei sekunnin myöhästyminen työvuoron alussa ole kovin vahingollista. Nainen arveli töihin paluun aikanaan tuntuvan jopa helpolta, kun arkirytmisi oli nyt pidettävä hyvin kurinalaisena.

Nainen kuvaili korvaushoitoannoksen saamisen jälkeen päivän jatkuvan työpäivän omaisesti. Päivään kuului esimerkiksi keskusteluja muiden asiakkaiden ja henkilökunnan kanssa. Iltapäivällä nainen palasi kotiinsa kuin työpäivän jälkeen. Nainen piti hyvänä katkaisuhoidon lähtemistä, koska se laajensi hänen päivittäistä elinpiiriään ja sosiaalista verkostoaan. Yleisesti työ lisää ihmisen sosiaalista verkostoa, kun elämämpiiri ulottuu myös kodin ulkopuolelle (Granfelt 1998, 84). Itsensä hoitaminen määrittyi naisen työksi ja hänen oli helpompi arvostaa itseään hoitoon menon takia. Nainen kertoi syyttäneensä itseään paljon työntöön lopettamisesta. Itseensä kohdistuva syyttely ja ankaruus työttömyydestä ja yleensä elämän vaikeuksista ei lisää omaa hyvinvointia, vaan lisää masennusriskiä, riittämättömyyden tunnetta ja vaikeuttaa asioihin tarttumista entisestään (Granfelt 1998, 84–85). Korvaushoidon aikana haastatteleman naisen oli kuitenkin helpompi ajatella, ettei työnteko olisi edes mahdollista.

5.7 Mahdollisuudet tehdä työtä

Naiset kokivat työntöön mahdollisuudet asunnottomuuden aikana ja myös sen jälkeen heikoiksi. Asunnottomuuden aikana työntöön esteeksi oli muodostunut oman kodin puute. Asuntolasta käsin työn tekeminen nähtiin osittain mahdolliseksi, mutta voimia vieväksi, ja asuntolan langettaman poikkeavuuden leiman pelättiin estävän työntöön asuntolasta käsin. Asunnottomuuden jälkeisiä työntöön esteitä olivat naisten kertomuksissa matala koulutustaso, vanhentunut ammattitaito, psykososiaaliset esteet ja työkyvyttömyyseläke. Ohessa olen koontanut kuvioksi 6 asunnottomien naisten mahdollisuudet tehdä työtä:

Kuvio 6. Mahdollisuudet tehdä työtä

Mahdollisuudet tehdä työtä asunnottomuuden aikana. Suurin osa naisista oli ollut työttömänä koko asunnottomuusjakson ajan. Naisten mukaan tähän vaikutti eniten oman tilan puute: kun ei ollut paikkaa mistä lähteä aamulla töihin ja mihin palata töiden jälkeen, työnteke oli ollut mahdotonta. Muutama naisista oli työskennellyt asunnottomuuden aikana väliaikaiseen asumiseen tarkoitusta asuntolasta käsin. Työsuhteet olivat olleet lyhytaikaisia ja muutama nainen oli kokenut työn viedän liikaa voimia, kun tehtävänä oli muun muassa vakituiseen asunnon löytäminen. Osa asuntolasta käsin töitä tehneistä naisista koki puolestaan työn onnistuneen melko hyvin. Heillä oli ollut oma huone asuntolassa, johon oli voinut rauhallisin mielin palata työpäivän jälkeen. Useat naiset toivat esille, ettei sellaisesta asuntolasta käsin, jossa nukuttiin samassa tilassa muiden kanssa, olisi voinut tehdä töitä tavaroiden varastamisen pelossa. Naisten mukaan kaikki omat tavaramat eivät olleet mahtuneet tavaroiden säilytystä varten tarkoitettuun lukolliseen kaappiin, ja työpäivä olisi siten kulunut miettiessä onko kaapin ulkopuolella olevia tavaroita enää jäljellä. Kadulla asuneet naiset määrittivät, ettei kadulta käsin ollut mahdollista edes ajatella töihin menoa:

”Ei ihminen, jolla ei oo asuntoa, pysty tekee töitä. Jotain pätkätöitä ehkä pystyy tekemään, mutta kun sä joudut ylipäätään miettimään, että sä saisit nukkuttua sen kahdeksan tuntii, niin sä oot niin väsynyt, kun sä pääset nukkumaan jonnekin kylään. Kyllä mä katon, että semmonen, joka tekee töitä ja on vielä asunnoton, niin kyllä se on yli-ihminen.” N7

”Essi: Miten silloin, kun sä olit ollut ihan kadullakin asunnottomana, niin tuliks sulle edes mieleen hakea mitään töitä? Miettiikö niitä työllistymisasiota silloin kun on siinä kierteessä?”

N3: Ei siinä kuule työt. Jos sulla ei ole asuntoa, sulla ei ole mitään. Ei sosiaalivirasto, ei kukaan auta sua.” N3

Mahdollisuudet tehdä työtä asunnottomuuden jälkeen. Asunnon tai pysyvän asuntolapaikan saamisen jälkeen harva nainen oli kuitenkaan palannut töihin. Monen naisen kohdalla tähän vaikutti työkyvyttömyyseläkkeen myöntäminen terveydentilan huononnettua ratkaisevasti asunnottomuusjakson aikana. Töiden tekeminen ei lääkärinkään näkemyksen mukaan ollut enää mahdollista. Osa naisista oli edelleen haastatteluhetkellä työttöminä työnhakijoina, mutta he eivät olleet työllistyneet. Töihin paluu asunnottomuuden jälkeen oli osoittautunut vaikeaksi naisten matalan koulutustason vuoksi, vaikka työnteko koettiin merkitykselliseksi ja elämänhallintaa lisääväksi asiaksi. Muutamilla naisista oli ammatillinen perustutkinto, mutta suurimmalla osalla ei ollut peruskoulun jälkeistä koulutusta. Opiskelut olivat katkenneet asunnottomuuden ja päihteiden käytön vietyä mukanaan. Osa naisista oli lisäksi yksinhuoltajia ja he olivat saaneet lapsensa hyvin nuorena. Heistä oli tuntunut tärkeältä elättää omalla työllä itsensä ja lapsensa eikä mennä opiskelemaan. Osa naisista harmittelee, ettei ollut opiskellut esimerkiksi yliopistossa. Opinnot piirtyivät naisten kertomuksissa välttämättömiksi työntekoa ajatellen. Naisten työnteon mahdollisuuksiin vaikutti myös vanhentunut ammattitaito. Asunnottomuusjaksojen aikana moni nainen koki menettäneensä työtaitonsa. Naiset uskoivat, että suoritetun tutkinnon avulla töiden saaminen olisi helpompaa:

”Sä et voi enää mennä keittelee kahvia ja lakasee lattiaita, jos et sä mitään tiedä mitä ne kirjat sanoo.” N7

Esimerkissä haastateltu nainen N7 kuvaa tutkinnon merkitystä. Nainen oli ennen psyykkistä sairastumistaan, päihdeongelmaansa ja asunnottomuusjaksoaan työskennellyt laitosapulaisena ja työ oli tuntunut mielekkäältä. Nyt vastaavan työn saaminen oli mahdotonta ilman tutkintoa. Nainen toi haastattelun aikana useaan kertaan esille huolensa nuorista, jotka eivät kouluttaudu ja elävät toimeentulotuen varassa. Omakohtainen kokemus köyhyydessä elämisestä sai naisen arvostamaan koulutusta ja työtä vielä aikaisempaa enemmän.

Työnteon esteeksi voivat asunnottomien naisten kohdalla nousta myös psykososiaaliset tekijät. Eri-laisuus suhteessa työyhteisöön voi muodostua ongelmaksi. Kadulla tai asuntolassa eläneen naisen maailmankuva on usein toisenlainen kuin niin sanotusti normaalisti töitä tehneen naisen. Vuosikausia laitos- ja päihdekierteessä eläneet naiset paikantuvat poikkeaviksi suhteessa valtaväestön naisiin. (Granfelt 1998, 84.) Osa haastattelemistani naisista toi esille, että he kokivat häpeälliseksi hakea töitä asuntolasta käsin, vaikka kyseessä oli vakituinen koti. He tunsivat poikkeavansa mahdollisista muissa työssäkävivistä naisista eikä työnteko siten houkutellut, kuten seuraavassa esimerkissä tulee esille:

”Essi: Miten asunnottomuuden jälkeen, niin ootko sitten töitä enää tehnyt?”

N9: En. Eikä ne ota, jos mä asun täällä. Älä usko.” N9

Esimerkin haastateltu nainen N9 asui haastatteluhetkellä asuntolassa. Hän ei ollut hakenut töitä asunnottomaksi jäätyään eikä aikonut kokeilla töiden hakua. Nainen koki liian nöyryyttäväksi mahdollisen työhaastattelutilanteen, jossa hän joutuisi selittämään työnantajalle asuvansa asuntolassa. Nainen uskoi, ettei hän asuntolasta käsin saisi edes töitä ja odotti aikaa, jolloin hänelle haettaisiin ensimmäisen kerran eläkettä. Arja Jokinen (2004) on tutkinut miesten ja naisten käsityksiä asuntolasta kulttuurisella kartastolla. Jokisen (2004, 94–97) tutkimuksessa naiset eivät suostu poikkeavuuden leiman alle asuntolassa asumisen takia. Asuntolassa asuminen ei sulje Jokisen (2004) tutkimuksessa naisia normaalin yhteiskunnan ulkopuolelle. Omassa tutkimuksessani naisten puheet olivat päinvastaisia. Asuntola pidettiin katon pään päälle tarjoavana paikkana, joka tuottaa kuitenkin toiseuden kokemuksia. Kuten edellisessä naisen N9 puheenvuorossa tuli ilmi, asuntola rajoitti joidenkin naisten mielessä mahdollisuutta työntekoon ja asuminen asuntolassa muodostui esteeksi työhön paluulle.

Naisten työnteon mahdollisuuksia kavensivat selkeimmin heidän päihdeongelmansa ja rankkojen elämäkokemusten aiheuttama väsymys. Useampi nainen totesi, ettei työhön paluusta tulisi mitään päihdeiden käytön takia. Eläkettä haluavista naisista jokaisella oli vakava alkoholi- tai huumeongelma. Lisäksi naiset kokivat olevansa uupuneita, vaikka kyseessä ei ollut sairaudeksi määritelty tila:

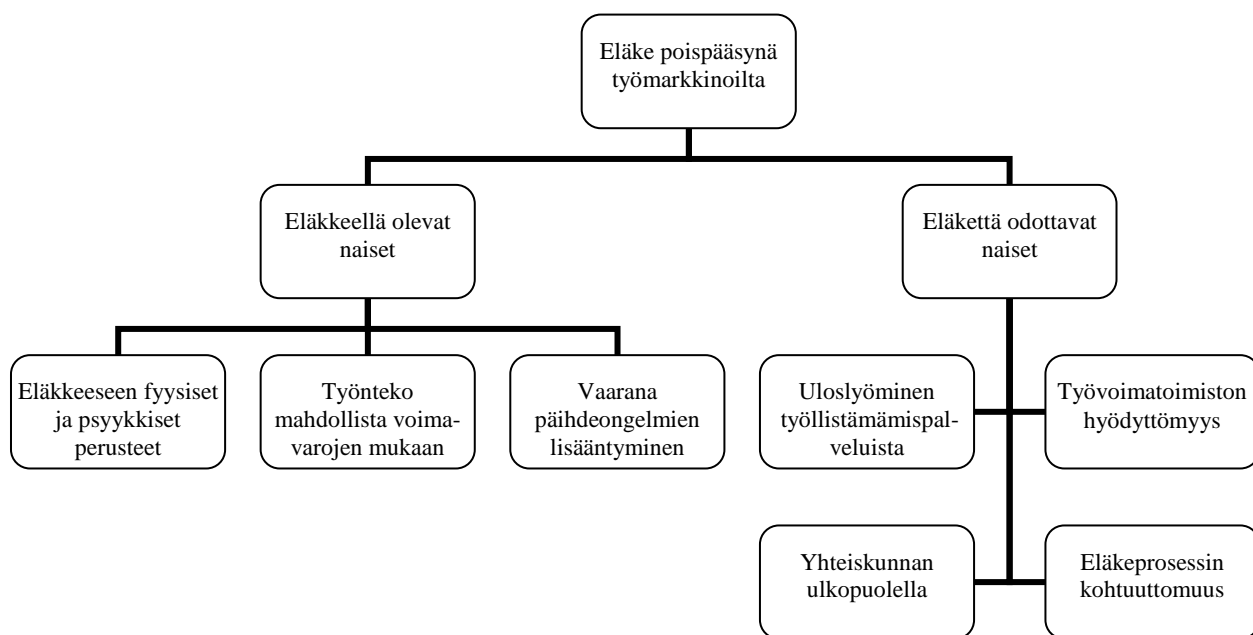
”Että ei ihminen voi mennä töihin, jos sä oot henkisesti sairas ja sä oot epätasapainossa. Suurin osa on sairaslomalla. Mitä järkee palkata ihmistä töihin? Mulla on hirvee hinku mennä töihin! Tiedätsä, mutta en mä voi mennä...mun pitää tehdä itteni kanssa töitä.” N3

Tällöin voi tulla vastaan rajatilanne, jossa nainen ei ole määriteltävissä lääketieteellisin perustein sairaaksi, mutta naisen kokemus tilanteesta on toinen. Samoin ulkopuolisen mielestä tilanne voi näyttäytyä sairauten rinnastettavana tilanteena. (Granfelt 1998, 84.)

5.8 Eläke poispääsynä työmarkkinoilta

Noin puolelle tutkimukseen osallistuneista naisista oli jo myönnetty työkyvyttömyyseläke fyysisen tai psyykkisen sairauden takia tai näiden yhdistelmän takia. Yhtä naista lukuun ottamatta myös lo-

puilla naisilla oli tavoitteena saada eläke. Seuraavassa kuviossa 7 esitän, miten eläke määrittyy tutkimuksessani poispääsystä työmarkkinoilta:

Kuvio 7. Eläke poispääsystä työmarkkinoilta

Eläkettä odottavat naiset. Naiset, jotka odottivat eläkepäättöstä, kokivat turhauttavana jatkuvan työvoimatoimistossa käymisen. Naiset tunsivat, etteivät terveydentilansa ja väsymyksensä takia pystyisi työntekoon ja työvoimatoimistossa käyminen ei siten tuntunut enää tarpeelliselta. Naiset kertoivat vaikeiden elämänvaiheiden vieneen voimat eikä työnteko välttämättä onnistuisi, vaikka terveydentila kohenisi. Moni naisista totesi myös, että ikä alkaisi joka tapauksessa pian riittämään eläkkeeseen eikä naisia motivoinut enää yrittää ”iäkkäämpänä” työnhakijana kilpailla työpaikoista. Työelämässä pitkään sivussa olleisiin kuuluu aina ihmisiä, joita ei voi ohjata työelämään millään kuntouttavilla tai aktivoivilla toimenpiteillä (Raunio 2009, 282), mikä näkyi naisten kertomuksissa:

”... Mä kävin työvoimatoimistossa näyttämässä naamani. Mä sanoin ihan suoraan, että kato nyt vähän pystynks mä meneen töihin vai en. Se katto, sano suoraan, että et.” N3

Esimerkissä haastateltu nainen N3 kuvaa työvoimatoimistossa käynnin epätarkoituksenmukaisuutta hänen kohdallaan. Naisella oli huumeongelma sekä sairauksia, joiden takia hänen toimintakykynsä ei työvoimatoimiston virkailijakaan mielestä ollut riittävä töihin menoa varten. Nainen ei ollut autettavissa työvoimatoimiston kuntouttavilla tai aktivoivilla toimenpiteillä, mutta eläkeprosessia ei hänen kohdallaan oltu vielä käynnistetty. Varhainen puuttuminen työstä syrjäytymiseen voi estää

muiden hyvinvointiin ja yhteiskunnassa selviytymiseen liittyvien ongelmien pahenemisen (Raunio 2009, 276). Edellisessä esimerkissä sekä monien muiden tutkimukseen osallistuneiden naisten kohdalla varhaista puuttumista ei ollut tapahtunut eikä heitä voinut enää ohjata työelämään takaisin elämän vaikeuksien kasvettua liian suuriksi. Rankat elämäkokemukset jättivät naisten ainoaksi vaihtoehdoksi eläkepäättöksen odottamisen.

Kaikki tutkimukseen osallistuneet naiset oli aikanaan uloskirjoitettu työvoiman palvelukeskuksesta, joka tarjoaa apua vaikeasti työllistettäville henkilöille. Uloskirjoittamisesta huolimatta monelle naiselle ei silti oltu myönnetty eläkettä:

”En koe kuuluvani yhteiskuntaan, koska minulla ei ole työtä enkä saa työvoiman palvelukeskuksen palveluita; olen vain sosiaalihuollon asiakas. Minut on uloskirjoitettu työvoiman palvelukeskuksesta. Saan juosta sosiaalitoimessa joka kuukausi hakemassa toimeentulotukea ja siihen menee aikaa eikä se tunnu mielekkäältä...Tunnen itseni sosiaalipummiksi. Seuraava tavoitteeni on eläke. Silloin voisin olla rauhassa ja saisin kuitenkin tehdä vähän töitä, jos siltä tuntuisi.” (N10) (perustuu haastattelumuistiinpanoihin)

Esimerkissä haastateltu nainen N10 kuvaa miltä tilanne tuntuu, kun hän ei ole saanut töitä eikä apua työllistymisessä. Jatkuva sosiaalitoimistossa käyminen uuvuttaa ja tuntuu nöyryyttävältä, ja eläkkeen saaminen määrittyy pois pääsyksi ahdistavasta tilanteesta. Usein eläke koetaan itselle kuuluvaksi tuloksi (Hakkarainen 2012, 94). Järjestelmistä uloslyödyt ihmiset ovat todellisuudessa työkyvyttömiä ja heille työttömyysturva on kansalaispalkkaa vastaava tulonlähde. Työllistymisen tukemista tarkoituksenmukaisempaa olisi järjestää uloslyödyille ihmisille toimeentulon takaava sosiaaliturva ja tukea arkielämässä selviytymistä. Uloslyötyjen integroituminen yhteiskuntaan tapahtuu parhaiten eläkejärjestelyillä. (Raunio 2009, 282; Raunio 2006, 85.) Tämä tulee esille myös esimerkissä mainitun naisen puheenvuorossa. Yhteiskuntaan osallistuminen määrittyi naiselle helpommaksi eläkeläisenä, sillä silloin hänen olisi mahdollista itse valita tekeekö hän töitä ja kuinka paljon.

Myös osa muista haastatelluista naisista, jotka odottivat vielä eläkepäättöstä tai eivät olleet vielä hakeneet eläkettä, suunnittelivat eläkkeellä ollessaan tekevänsä mahdollisesti jonkin verran töitä, mikäli terveydentila antaisi myöten. Vaikka eläke koettiin ratkaisuksi ahdistavaan tilanteeseen, osa naisista oli huolissaan siitä miten päivät tulisivat kulumaan eläkkeellä ollessa. Epäsäännöllinen työnteko nähtiin mahdollisuudeksi kokea itsensä merkitykselliseksi ja tarpeelliseksi. Näillä naisilla oli usein edelleen vakava päihdeongelma ja he pelkäsivät eläkkeen johtavan lisääntyvään päihdeidenkäyttöön. Naiset kokivat itsensä yksinäiseksi, jolloin päihdeporukkaan hakeutuminen jäi kei-

noksi olla sosiaalinen. Naiset epäilivät ajan kuluvan kokonaan juoden, kun ei tarvinnut pitää huolta edes työvoimatoimistossa käymisestä.

Eläkkeellä olevat naiset. Useimmat eläkkeellä olevista naisista tekivät vapaaehtoistyötä asunnottomien ja päihdeongelmaisten parissa. Muutama nainen kertoi tekevänsä vapaaehtoistyötä huumeongelmaisille tarkoitetussa tukipisteessä ja yksi naisista oli aiemmin työskennellyt asunnottomille tarkoitetussa tukipisteessä. Elämän vaikeudet voivat suotuisassa tilanteessa muodostua myös resursseiksi auttaa muita apua tarvitsevia (Granfelt 1998, 86). Asuntolassa asuvilla naisille vapaaehtoistyön luonnolliseksi toimintaympäristöksi muodostui oma asuntola, josta löytyi naisten mukaan aina apua tarvitsevia:

”Mä käyn päivittäin auttamassa muita. Mä käyn tiskaamassa yhden asukkaan luona ja siivoamassakin.” N8

”N1: En mä kaipaa mitään töitä nyt yhtään. Sitä paitsi mulla on tässäkin talossa aina ihan tarpeeksi töitä, kun mä auttelen tuota, jos tarvii niin. Yleensä tarvii.

Essi: Sä autat muita asukkaita?

N1: No autan asukkaita kyllä joo, nimenomaan. Kauppareissu mulla on tonne alakertaan aina päivittäin...” N1

Naiset, joille eläke oli myönnetty, vaikuttivat jo unohtaneen mahdolliset vaikeudet eläkkeen saamisessa. Eräs tutkimukseen osallistunut, eläkkeellä oleva nainen oli huolissaan kuinka helposti eläkkeen saattoi saada:

”Kyllä musta välillä tuntuu, että ne liian heppoisin perustein ihmisille sen myöntää. Että kyllä pitäis tehdä töitä niinku ihan kuntouttamisen takia. Että ihminen menee hirveen huonoksi, jos se on vaan kotona ja möllöttää.” N7

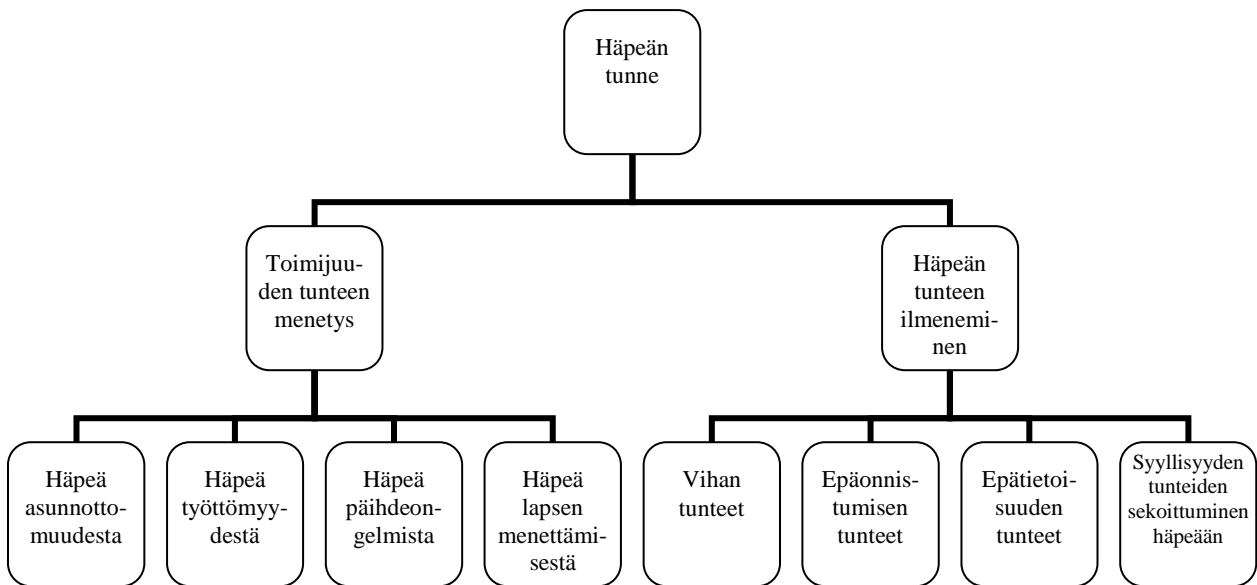
Esimerkissä haastateltu nainen N7 kuvaa kuntouttamisen tärkeyttä. Nainen piti työtä hyvänä muotona kuntouttaa ihmisiä, ja oli huolissaan, että liian helposti eläkkeelle päästessä ihminen jää kotiin ja hänen toimintakykynsä huononee. Siteen, joka yhdistää ihmisen yhteiskuntaan, voidaan ajatella yhdistävän hänet myös yhteiskunnalliseen normaaliuteen. Ihmisten syrjäytymistä ja yhteiskunnallista osallisuutta arvioidaan yhteiskunnallisen normaaliuden perusteella. Työmarkkinat eivät kuitenkaan aina tarjoa mahdollisuutta yhteiskunnallisen normaaliuden siteen vahvistamiseen. Tällöin normaaliuden korostaminen aiheuttaa toiseuden tunteita. (Raunio 2009, 273, 280–281.)

Työkyvyttömyyseläkkeen saaminen ilman selkeää lääketieteellistä perustetta oli naisten kertomuksissa mahdotonta. Anna Metteri (2012) on väitöskirjassaan tutkinut kohtuuttomia tapauksia, joissa sosiaaliturvapolitiikka ei ole toiminut yksittäisten ihmisten elämässä tarkoituksenmukaisella tavalla. Tutkimuksessani naiset olivat kohdanneet näitä kohtuuttomia tilanteita työkyvyttömyyseläkkeen hakemisen yhteydessä. Naiset olivat kokeneet kielteisen työkyvyttömyyseläkepääätöksen epäoikeudenmukaiseksi ja juuri heihin kohdistuvaksi ainutlaatuiseksi tilanteeksi. Kohtuuttomissa tilanteissa ihmiset joutuvat sosiaaliturvan väliinputoajiksi (Metteri 2012, 75; Metteri 2004, 58). Tutkimuksessani naiset toivat esille, että työkyvyttömyyseläkkeen hakeminen on niin monimutkainen prosessi, ettei siitä voi selvitä omin neuvoin. Kielteisen eläkepääätöksen perusteet olivat jääneet naisille epäselviksi ja naiset joutuivat jatkamaan työvoimatoimistossa käyntiä. Yleistä on, että tämänkaltaisissa tilanteissa päätöksenteon kohteeksi joutunut ihminen ei ymmärrä viranomaisten päätöksenteon perusteita eikä hänelle ole edes mahdollista hahmottaa kohtuuttomien tilanteiden yleisyyttä ja päätöksentekoon liittyviä yhteiskunnallisia ja institutionaalisia tekijöitä (Metteri 2012, 75; Metteri 2004, 58).

Asunnottomien naisten kohdalla eläkkeelle pääsy ei vaikuttanut sujuvan helposti. Eläkettä toivovat naiset olivat kohdanneet usein kohtuuttomia tilanteita eläkettä odottaessaan. Tutkimukseen osallistuneiden eläkettä odottavien naisten kohdalla kyse oli enemmän toiseuden tunteiden kokemisesta, kun eläkepääätöstä ei kuulunut, kuin yhteiskunnallisen normaaliuden tunteen lisääntymisestä työvoimatoimiston ehdottaessa naisille muun muassa aktivointikursseja ja työvoiman palvelukeskuksen uloskirjoittaessa heidät asiakkuudesta. Naiset eivät kokeneet kuuluvansa kurssille, vaan eläkkeelle.

5.9 Häpeän tunne

Suurin osa tutkimukseen osallistuneista naisista häpesi asunnottomuutta, päihdeongelmia, lapsen menettämistä ja työttömyyttä. Häpeän tunne paikantui toimijuuden menettämiseksi naisten elämässä, kun naiset eivät olleet voineet toimia niin kuin yhteiskunnassa on tapana. Häpeän tunne ilmeni vihan, epäonnistumisen ja epätietoisuuden tunteina ja sekoittui myös syyllisyyden tunteisiin. Esitän aluksi kuviossa 8 naisten kokemukset häpeän tunteesta:

Kuvio 8. Häpeän tunne

Häpeän tunteen ilmeneminen. Häpeä eroaa syyllisyyden tunteista. Syyllisyyden tunteet ovat seurausta teoista, mutta häpeän tunne on sosiaalinen tunne, joka voi saada ihmisen tuntemaan itsensä täysin arvottomaksi. Kun ihminen tuntee itsensä syylliseksi, hän kokee tehneensä tai toimineensa väärin. Häpeän tunne on puolestaan itsearvostuksen menetystä ja kokemus kykenemättömyydestä, heikkoudesta tai pahuudesta. Ihminen ei koe olevansa tasavertainen muiden silmissä. (Granfelt 1998, 141; Ronkainen 1999 141; Thörn 2001 225–226.) Tutkimukseen osallistuneilla naisilla häpeän tunne sekoittui usein myös syyllisyyden tunteisiin:

”Häpeän tunne on voimakas: minua hävettää asunnottomuusaikani ja siihen liittyvä työttömyyteni. Kymmenen vuotta meni juomis- ja asunnottomuusputkessa. Oon tyrinyt niin paljon.” N10 (perustuu haastattelumuistiinpanoihin)

Esimerkissä haastateltu nainen N10 kuvaa häpeän tunteen olevan voimakas, mutta samalla hän kantaa syyllisyyttä siitä, että on epäonnistunut monessa asiassa. Kymmenen vuoden juomis- ja asunnottomuusputkeen oli kuulunut myös rikoskierteessä eläminen. Nainen viittasi ”tyrimisellään” tekemiinsä rikoksiin, vankilassa oloon, työttömyyteen, asunnottomuuteen ja lapsen menettämiseen. Nainen kantoi syyllisyyttä rikoksista ja lapsen menettämisestä; hän olisi halunnut tarjota lapselleen tasapainoisen kodin. Häpeän tunne oman elämän epäonnistumisesta oli niin voimakas, että nainen ei ollut halunnut asunnottomuuden aikana palata lapsuuden kotiinsa, vaikka vanhemmat olivat sitä pyytäneet.

Tutkimuksessa häpeän tunne ilmeni naisille myös ihmettelynä miten elämä päättyi asunnottomuuteen, työttömyyteen ja päihteiden käyttöön. Moni naisista ei muistanut tarkasti elämänsä kulkua, koska päihteiden käyttö, pään alueelle kohdistuneet vakavat pahoinpitelyt ja asunnottomuusjaksot olivat vieneet muistia. Naiset kertoivat asuntolassa asumisen tai kadulla elämisen vievän jo itsessään muistin, koska elämä paikantui jatkuvaksi liikkeellä oloksi. Asuntolassa, kadulla tai kavereiden nurkissa yöunet jäivät usein vähäisiksi. Päivällä oli pysyttävä liikkeellä, jos asuntolassa ei saanut viettää aikaa päiväaikaan ja illan tullen päihteet sammuttivat niin, että seuraavana päivänä saattoi aloittaa kaiken alusta. Häpeän tunne liittyi tässä siihen, etteivät naiset kyenneet hahmottamaan elämänsä niin tarkasti kuin he olisivat toivoneet. Esimerkissä haastateltu nainen N3 kuvaa tätä oman elämän kulun hahmottamisen vaikeutta:

”N3: Mä haluaisin tietää, että miksi? Miten musta tuli? Miten kummassa tässä kävi näin?”

Essi: Onko sulla sellaista häpeän tunnetta?

N3: On itteni sisällä. Mitä mä oon tehnyt?

Essi: Onko niistä vuosista osa hävinnyt tavallaan muistista?

N3: Mulla on kolkyt vuotta kadoksissa. Onhan mulla muistia tuolla, vaikka minkälaisia, mut kun mä en tiedä miltä vuodelta ne on.” N3

Häpeän tunne oli johtanut monen kohdalla vetäytymiseen sellaisista sosiaalisista kontakteista, joissa häpeän tunne lisääntyi. Nämä sosiaaliset kontaktit tarkoittivat naisille perheen jäseniä, sukulaisia, entisiä työkavereita ja niitä ystäviä ja tuttavuuksia, jotka eivät käyttäneet päihteitä. Moni nainen ei ollut vuosikausiin tavannut lapsuuden perhettään, koska koki valtavaa häpeää elämästään. Naiset olivat alkaneet tietoisesti ottaa etäisyyttä elämässään läsnä oleviin ihmisiin, kun asunnottomuus ja päivittäinen päihteiden käyttö oli alkanut. Esimerkissä haastateltu nainen N5 kuvaa etäisyyden ottamista:

”Mut ite mä oon jättänyt noi mun lapsuuden ystävät vähän niinku. Tai ite oon erkaantunut niistä. Kun on semmonen tunne, ettei ketään niinku ymmärrä ja on semmonen syrjäytyneen olo niinku niin sanotuista tavallisista ihmisistä.” N5

Toisaalta entisen elämänpiiriin ihmiset saattoivat muodostua naisille myös toivoa ylläpitäviksi hahmoiksi. Eräs nainen kertoi, että halusi edelleen yrittää päästä eroon huumeongelmastaan siskonsa takia. Nainen ei ollut tavannut isosiskoaan kahteenkymmeneen vuoteen ja totesi, että ei halua tavatakaan siskoaan ennen kuin on kuntoutunut. Nainen koki, että siskon tapaaminen huumeongelmai-

sena lisäisi hänen häpeän tunnettaan, mutta siskon takia hän jaksaisi vielä kuntouttaa itsensä jonakin päivänä.

Osalla tutkimukseen osallistuneista naisista häpeä ilmeni voimakkaina vihan tunteina, jotka purkau-
tuivat ajatuksina väkivallan käytöstä:

”N3: Mulle tuli niin hirvee viha..Jos mulla olis ollut ase, niin ihan sama oli se vanhus tai nuori, mä olisin ampunut kaikki vastaan tulijat!

Essi: Mistä se viha jotenkin eniten tuli?

N3: Siitä, kun ei kukaan tajuu mitään! Ei niinku otettu tosissaan. Sen takia, kun on käyttäjä. Kyllä alkoholisteille, kyllä niille paapotaan sun muuta ja mä en tykkää siitä.” N3

Haastateltavalla naisella N3 oli huumeongelma. Alkoholista hän oli päässyt itse eroon ja koki nyt alkoholisteja ”hyysättävän”. Huumeongelmaan nainen ei kokenut saaneensa koskaan asiallista apua. Kokemus omasta epäonnistumisesta elämässä voi helposti johtaa vihaan muita kohtaan: kun minä en ole saanut apua, miksi muidenkaan pitäisi sitä saada? Häpeä liittyy kokemukseen myös torjutuksi tulemisesta. Kokemus siitä, ettei saa apua, aiheuttaa häpeää ja tunteen vähempiarvoisuudesta. (Granfelt 2003b; Thörn 2001, 226–227.)

Naisten häpeän tunteet liittyivät myös väkivallan kokemuksiin. Useampaa haastatelluista naisista oli pahoinpidelty vuosikausia. Parisuhteeseen oli kuulunut päihteiden käyttöä. Osalla naisista kumppani oli vaihtunut vuosien kuluessa, mutta väkivallan kierre oli edelleen jatkunut. Naiset kokivat häpeää siitä, että olivat jääneet parisuhteeseen, jossa heitä kohdeltiin huonosti. Häpeän tunne ilmeni vihana itseään ja entistä kumppaniaan kohtaan. Moni nainen koki elämästään menneen parikymmentä vuotta hukkaan väkivaltaisessa parisuhteessa. Häpeän tuntemuksia nostivat naisten kertomuksissa myös ajatukset lasten kokemuksista. Naiset kertoivat, että lapset olivat nähneet väkivaltaa kotona ja naiset tunsivat häpeää, etteivät olleet voineet suojella lapsiaan näiltä kokemuksilta. Naiset kokivat myös tässä suhteessa epäonnistuneensa äitiydessä.

Toimijuuden menettäminen. Suvi Krokin (2009, 141) mukaan häpeän tunne tarkoittaa toimijuuden menettämistä. Häpeän tunne syntyy, kun ei pysty toimimaan yhteiskunnassa niin kuin on tapana. Häpeä myös rajoittaa toimijuutta, lamaannuttaa. Krokin (2009) väitöskirjatutkimuksessa köyhyydessä elävät yksinhuoltajanaiset eivät häpeä tilannettaan, koska he pystyvät pitämään kiinni omasta toimijuudestaan. Omassa tutkimuksessani naisten mahdollisuudet pitää toimijuudestaan

kiinni olivat heikommat vakavien päihdeongelmien, pitkäaikaistyöttömyyden ja asunnottomuusko-
kemuksien takia. Krokin (2012, 143) tutkimuksessa köyhyydessä elävät yksinhuoltajanaiset olivat
luopuneet keskiluokkaisen elämäntavan normista. He eivät tunteneet häpeää, vaikka eivät pärjän-
neet kuten muut kansalaiset. Tutkimukseeni osallistuneet naiset pitivät edelleen normina niin sanot-
tua normaalia arkielämää, johon kuuluvat vähintään työpaikka ja asunto:

*”Ajattelen, että työ ja vähintään yksiö pitää jokaisella ihmisellä olla. Koti, työpaikka, harrastukset
– onko se liiallista?”* N4 (perustuu haastattelumuistiinpanoihin)

Häpeän tunne liittyi haastattelemieni naisten kohdalla siten toimijuuden merkitykseen. Esimerkissä
haastateltu nainen N4 kyseenalaisti eikö hän voisi saada keskiluokkaisen elämäntavan normia toteu-
tettua. Tavoiteltavana elämäntapana oli edelleen asunto ja työpaikka, ja osalla naisista tavoitteena
oli saada heidän huostaan otetut lapset takaisin kotiin. Ristiriitaa keskiluokkaisen elämäntavan nor-
mista ei pystytty ratkaisemaan luopumalla siitä, vaan normista pidettiin edelleen kiinni. Granfeltin
(1998, 142) mukaan ihminen kokee sitä herkemmin häpeää mitä riippuvaisempi yksilö on muista
ihmisistä ja heidän arvostuksestaan. Tämä näkyi haastattelemieni naisten tarinoissa. Naiset, jotka
eivät kokeneet tilanteestaan niin suurta häpeää, vaikuttivat olevansa melko riippumattomia muista
ihmisistä ja heidän arvostuksistaan. Haastateltu nainen N1 kuvaa esimerkissä suhdettaan työttömyy-
teen ja samalla kumoa tuntevansa siitä häpeää:

*”Jos mä oon työtön, mä oon työtön. Kyllä mä aina tuolla lössissä mukana oon. En mä niinkun tun-
ne itteeni mihinkään putoajaks.”* N1

Naisilla, jotka eivät kokeneet elämästään niin suurta häpeää, ei myöskään ollut lapsia. Nämä naiset
olivat välttyneet mahdollisilta äitiyden epäonnistumisen kokemuksilta, joita muilla haastatelluilla
naisilla oli äiteinä. Äidin rooli on yhä yksi tiukimmista sosiaalisista rooleista (Jokinen 1996, 13).
Tutkimuksessani lapsettomien naisten identiteetit olivat kenties ehjempiä verrattuna lapsensa me-
nettäneiden naisten identiteetteihin.

5.10 Koonti tutkimustuloksista

Asunnottomuus on kietoutunut naisten elämään kokonaisvaltaisesti kokemuksena, joka on vaikutta-
nut konkreettisesti heidän oman kodin etsintään, mutta samalla myös oman paikan etsintään yhteis-
kunnassa. Asunnottomuuteen on vaikuttanut naisten päihde-, mielenterveys- ja parisuhdeongelmat,
joiden yhteisvaikutuksena naisten elämä on ajautunut syvälle yhteiskunnan marginaaliin. Asunnot-

tomuuden myötä naisten sosiaaliset suhteet ovat muodostuneet erityislaatuisiksi. Marginaalista löytyvä yhteisöllisyys on ollut niin tuhoavaa, voimavaroja antavaa kuin yksityisyyttä rajoittavaa yhteisöllisyyttä. Asunnottomuuden käsitettä paremmin naisten elämäntarinoita käsitteenä kuvaa näin kodittomuus. Naiset ovat usealla tavalla etsineet paikkaansa ja kotiansa yhteiskunnassa.

Kodittomuus on vaikuttanut myös naisten äitiyden kokemuksiin. Naisten äitiys on muodostunut yhteiskunnan määrittelemän äitiroolin toteuttamisesta viranomaisten valvovan silmän alla ja kipeistä yksityiseen äitiyteen liittyvistä kokemuksista. Äidin roolin epäonnistumiseen liittyvät kokemukset ovat voineet olla niin rankkoja, että osittain niihin liittyvän ahdistuksen takia mahdollisuudet työntekoon ovat muotoutuneet heikoiksi. Kaikki naiset pitivät työmahdollisuuksiaan heikkoina sekä asunnottomuuden aikana että sen jälkeen, jolloin eläke nähtiin poispääsyttyä työmarkkinoilta ja samalla ahdistavasta tilanteesta. Työn merkitys on naisten kertomuksissa silti suuri, koska naiset kivat sen lisäävän elämänhallintaa ja taloudellista turvaa. Myös työn merkitys naisten itsensä arvos- tamisen välineenä tulee selkeästi esille. Ilman työtä naisten oli vaikea kokea itsensä yhteiskuntaan kuuluviksi. Lopulta häpeän tunne on läsnä naisten elämässä. Naiset häpesivät asunnottomuutta, työttömyyttä, päihteiden käyttöä ja lapsen menettämistä. Häpeän tunne muodostui näin toimijuuden tunteen menettämisestä.

6 Yhteenveto ja johtopäätökset

Tutkimukseni tehtävänä oli selvittää asunnottomien tai aikaisemmin asunnottomana eläneiden naisten ajatuksia työstä ja heidän mahdollisuuksistaan tehdä työtä. Lisäksi tarkoitukseni oli selvittää miten asunnottomuus oli näkynyt naisten elämässä. Seuraavaksi käyn tutkimustulokset läpi pääkategorioittain ja vastaan samalla tutkimuskysymyksiin.

Kaikki naiset olivat haastatteluiden tekohetkellä löytäneet kodin joko asuntolasta tai niin sanotuilta normaaleilta vuokramarkkinoilta. Muutama nainen asui kaupungin tukiasunnossa. Suurin osa naisista oli toivonut saavansa kaupungin vuokra-asunnon ja osan kohdalla se oli toteutunut yli 20 vuoden odotuksen jälkeen. Ulkopuolisen korvissa pieneltä kuulostava toive oli monelle naiselle vuosien unelmoinnin aihe, sillä oman paikan löytäminen yhteiskunnasta oli muodostunut vaikeaksi, kun konkreettista omaa tilaa, kotia, ei ollut löytynyt. Catharina Thörnin (2001, 221–228) mukaan asunnottomalla ei ole pääsyä omaan tilaan taloudellisesti eikä psykologisesti määriteltynä. Riitta Granfeltin (1998, 174–175) mukaan asunnottomuus voidaankin nähdä sekä ulkoisena että sisäisenä kodittomuutena. Olen päätenyt määrittelemään tutkimukseen osallistuneiden naisten elämäntarinat kodittomuuden kokemuksiksi. Asunnottomien naisten asema on tutkimuksessani samalla määritetty yhteiskunnallisesti marginaaliseksi. Marginaalissa eläminen oli naisten kohdalla tarkoittanut elämässä erilaisten vaikeuksien kohtaamista, jolloin asunnottomuus oli vain yksi osa naisten kokemaa kodittomuutta. Naisten kodittomuuden kokemusten taustalla oli yleisesti ottaen päihde- ja mielenterveysongelmia, väkivaltaisia parisuhteita, rikkonainen lapsuus ja työttömyyttä. Kodittomuus oli tutkimukseni naisten kohdalla määritetty kokonaisvaltaiseksi oman paikan etsimiseksi yhteiskunnassa niin subjektiivisilla kuin yhteiskunnallisilla tasoilla eikä pelkkä asunnottomuuden käsite kuvaa naisten elämäntilanteiden moniulotteisuutta.

Asuntola oli joidenkin naisten elämässä muodostunut turvapaikaksi omaa kotia etsittäessä. Erityisesti parisuhdeväkivaltaa kokeneille naisille asuntola oli muodostunut levähdyspaikaksi, jossa elämälle oli saattanut hakea rauhassa suuntaa. Näille naisille asuntolassa solmituista sosiaalisista suhteista oli muodostunut hyvin tärkeitä ja myöhemmässä elämässäkin kannattelevia. Osa asuntolassa asuneista naisista koki asuntolaan sopeutumisen kuitenkin hankalana. Asuntola koettiin yksityisyyden rajoittajana ja naiset olivat toivoneet löytävänsä oman kodin muualta. Merkittävä oli myös erään haastatellun naisen kokemus asuntolan ulkopuolelle joutumisesta päihteiden käytön takia. Nainen oli käyttänyt asuntolassa päihteitä asuntolan sääntöjen vastaisesti eikä ollut saanut sosiaali-toimesta vuoteen uutta maksusitoumusta asuntolapaikkaan. Nainen oli elänyt vuoden ajan kadulla.

Naisen puheessa asuntola määrittyy kontrollia käyttäväksi paikaksi, jonka sääntöjen takia naisen voidaan nähdä ajautuneen yhä syvemmälle palvelujärjestelmien ulkopuolelle. Marginaalissa elävällä ei ole useinkaan mahdollisuutta puhua itsensä puolesta (Jokinen 2004, 78). Asuntolat, jotka eivät nykyään Asunto ensin -periaatteen mukaisesti vaadi asukkailtaan päihdeettömyyttä, voidaan nähdä tässä suhteessa mahdollisesti vähemmän marginaalisuuden kokemuksia tuottavina paikkoina.

Vaikka naiset odottivat omaa kotia hartaasti, oli kotiin sitoutuminen lopulta emotionaalisesti vaativa prosessi, sillä pelko kodin menettämisestä oli jatkuvasti läsnä. Kodin menettämisen riskiä lisäsivät naisten päihdeongelmat. Osa naisista ei uskaltanut kutsua ketään kotiinsa, sillä he olivat aiemmin menettäneet asuntonsa asunnottomien ja päihdeporukoiden majoittamisen takia. Marginaalissa eläessä naisten sosiaaliset suhteet olivat usein heitä vahingoittavia ja kodin saamisen myötä useimmat naiset pyrkivät eroon heitä vahingoittavista sosiaalisista suhteista.

Työn merkitys saattaa muodostua ratkaisevaksi pohjimmaisilta asuntomarkkinoilta eli kadulta, asuntoloista ja laitoksista pois pyrittäessä. Työ tarkoittaa useimmiten riippumattomuutta esimerkiksi jatkuvasta sosiaalietuuksien hakemisesta ja tuo taloudellisesti mahdollisuuksia asunnon hankintaan. Tutkimukseen osallistuneet naiset toivoivat työtä, jotta he olisivat taloudellisesti paremmassa asemassa ja asunnon saaminen olisi niin sanotuilta normaaleilta vuokramarkkinoilta helpompaa. Kodittomuuden kokemusten kokonaisvaltaisuus oli kuitenkin vaikuttanut naisten suhteeseen työhön. Naiset pitivät työmahdollisuuksiaan heikkoina sekä asunnottomuuden aikana että sen jälkeen. Naiset kuvasivat työntöön olleen mahdotonta kadulta käsin asunnottomuuden aikana. Samanlaisia viittauksia on Catharina Thörnin (2004, 255) väitöstutkimuksessa. Hänen haastattelemistaan asunnottomista naisista useat totesivat, että eläminen asunnottomana on kuin odotushuoneessa elämistä – koska ei voi tietää mitä tapahtuu seuraavaksi. Kun ei ole pysyvää asuntoa, on erittäin haastavaa ennakoida tulevaa päivää, saati tulevaa tuntia. Tällöin työnteko on ymmärrettävästi toissijaista.

Haastattelemiini naiset näkivät kuitenkin työntöön mahdolliseksi asuntolasta käsin, vaikka se koettiin vaikeaksi. Osa naisista oli tehnyt töitä asuntolassa asuessaan, mutta työnteko raskaassa elämäntilanteessa oli vienyt usein liikaa voimia ja työntööstä oli luovuttu. Tutkimustuloksissa tuli myös ilmi, että asuntola leimaa asunnottomia naisia eikä siten työnteko sieltä käsin ole yksinkertaista. Poikkeavaksi itsensä tunteva asunnottomuuden kokenut nainen ei välttämättä sopeudu työyhteisöön. Rankat elämäkokemukset olivat myös väsyttäneet naisia ja asunnottomuuden jälkeen työkyvyttömyyseläke nähtiin poispääsynä työmarkkinoilta ja samalla ahdistavasta tilanteesta. Työn merkitys oli naisten kertomuksissa silti suuri elämänhallinnan ja taloudellisen turvan antajana. Työn

merkitys naisten itsensä arvostamisen välineenä tuli tutkimusaineistosta selkeästi esille. Työnteon avulla kodittomuutta kokeneen naisen oli helpompi kokea itsensä tarpeelliseksi yhteiskunnalle. Ilman työtä naisten oli vaikea kokea itsensä yhteiskuntaan kuuluvaksi. Työn puute kääntyykin usein viime kädessä yksityiseksi ongelmaksi (Granfelt 1998, 86). Voidaankin kysyä onko kodittomien naisten mahdollista löytää paikkaansa yhteiskunnassa ilman työntekoa työn määrittäessä keskeiseksi yhteiskuntaan kuulumisen välineeksi?

Merkittävää oli, että haastattelemi naiset kokivat työn merkityksen rakentuvan oleellisesti myös työn sisällön varaan. Vaikka naisilla oli yleisesti ottaen matala koulutustaso ja useimmilla heistä oli myös katkonainen työhistoria, työn sisältö koettiin hyvin tärkeäksi. Mikä tahansa työpaikka ei ollut heille riittävä, toisin kuin esimerkiksi Granfeltin (1998) tutkimuksessa, jossa osa hänen haastattelemistaan kodittomista naisista toivoi mitä tahansa työtä tehtäväksi. Naiset olivat kokeneet nöyryyttävänä työvoimatoimiston tai työvoiman palvelukeskuksen ehdotukset työstä, joka ei vastannut heidän työkokemustaan tai koulutustaan. Useampi nainen kertoi, että työvoimatoimisto oli ehdottanut heille työksi asuntolassa tapahtuvaa siivousta. Samaan aikaan naiset olivat asuneet itse asuntolassa eikä heillä välttämättä ollut lainkaan työkokemusta siivouksesta tai alan koulutusta. Tässä voidaan nähdä myös haastattelemi naisten marginaalinen asema yhteiskunnassa. Naiset osoitettiin tekemään sellaista työtä, johon heidän oletettiin sopivan asunnottomuuden kokemustensa takia.

Tutkimustulokset kertovat usealla tavalla poikkeavuuden leimasta, joka lankeaa kodittomien naisten päälle. Tutkimuksessani tulee ilmi, että koditon nainen on useilla eri mittareilla tarkasteltuna poikkeava verrattuna yhteiskunnan oletukseen naisen niin sanotusta normaalista elämäntilanteesta. Asunnoton, työtön ja päihdeongelmainen nainen ei edusta historian saatossa naisesta muodostuneita konstruktioita. Nainen voi helposti kokea olevansa entistä poikkeavampi, kun hän ei täyty yleisesti hyvävä pidettyä naisen roolia.

Riitta Granfelt (1998, 7–8) mainitsee toisaalta väitöstutkimuksessaan, että hänen haastattelemansa kodittomat naiset eivät edes puhuneet kovin paljon asunnottomuudesta, työttömyydestä tai köyhyydestä, vaan kyseiset asiat olivat heille niin itsestään selviä, etteivät he maininneet niitä erikseen. Myöskään Thörnin (2004, 254) väitöstutkimuksessa haastatellut asunnottomat naiset eivät määrittäneet identiteettiään kodittomaksi, vaan heidän elämäntilanteensa ohimeneviksi asunnottomuuden jaksoiksi. Granfelt (1998, 152) lainaa tutkimuksessaan Irmeli Järventien (1993, 100–104) ajatusta elämäntilanteesta loukkuna. Elämäntilanne on loukku vain, jos ihminen itse tulkitsee sen niin. Thörnin (2004) haastattelemista asunnottomista naisista suurin osa ei halunnut ajatella tilannettaan

loukkuna, vaan väliaikaisena elämänvaiheena, josta on keino selviytyä. Edelleen Alice K. Johnsonin (1999) tekemässä tutkimuksessa asunnottomuus määrittyi vain yhdeksi tapahtumaksi muiden joukossa, joka oli johtanut tutkimuksessa haastatellut asunnottomat naiset asumaan asuntolatyyppiin majoitukseen.

Kodittomuuden ja työttömyyden äärimmäisetkin muodot on näin ollen mahdollista käsittää itseltään erillisinä vaiheina, eivät identiteettiä iäksi määrittävinä tekijöinä. Tämä näkyi myös omassa tutkimuksessani. Kaikki naiset eivät määritelleet itseään identiteetiltään kodittomiksi eivätkä kokeneet esimerkiksi kovin suurta häpeää kokemistaan elämän vaikeuksista. Nämä naiset olivat pystyneet saamaan korjaavia identiteetin kokemuksia esimerkiksi tekemällä vapaaehtoistyötä asuntolassa. Kodittomuus oli heidän elämässään väistynyt jo hieman taka-alalle. Suurin osa tutkimukseen osallistuneista naisista tunsi kuitenkin häpeää kokemistaan asunnottomuudesta, työttömyydestä, päihde- ja parisuhdeongelmista ja lapsen menettämisestä. Häpeän tunne muodostui näiden naisten kohdalla oman toimijuuden menettämisestä. Ihminen tuntee häpeää, kun ei pysty toimimaan yhteiskunnassa niin kuin on tapana (Krok 2009). Tutkimusaineisto antaa viitteitä, että osa naisista häpesi myös yleensä sitä, että he tulivat määritellyiksi asunnottomiksi naisiksi, sillä he ajattelivat työssäkäynnin asuntolasta käsin olevan mahdotonta asunnottomuuden antaman poikkeavuuden leiman takia.

Edelleen kodittomuus oli vaikuttanut tutkimukseen osallistuneiden naisten äitiyden kokemuksiin. Naisten äitiys vastasi Granfeltin (1998, 176) määrittämää marginaalin äitiyttä. Granfeltin (1998, 176) tutkimuksessa kodittomien naisten äitiys määrittyi särkyneeksi äitiydeksi lasten menettämisten myötä. Haastattelemieni naisten äitiys oli muodostunut yhteiskunnan määrittelemästä äitiroolin toteuttamisesta viranomaisten valvovan silmän alla sekä yksityiseen äitiyteen liittyvistä kokemuksista. Osa naisista koki olevansa muun muassa hylättyjä äitejä, joita kukaan ei yhteiskunnassa halunnut auttaa. Naisten kertomuksissa viranomaiset olivat osaltaan määritelleet heidän äitiyttään lapsen huostaanoton ja rajattujen tapaamismahdollisuuksien myötä. Miltei kaikkien naisten näytti olleen vaikea välttää kokemusta epäonnistuneesta äitiydestä. Äidin roolin epäonnistumiseen liittyvät kokemukset olivat voineet olla niin rankkoja, että osittain niihin liittyvän ahdistuksen takia mahdollisuudet työntekoon olivat muotoutuneet heikoiksi. Äitiys oli naisten elämässä jatkuvasti läsnä, vaikka lapset eivät asuneet äidin kanssa. Lapsen menettäminen saattoi aiheuttaa entistä rankempaa päihdeiden käyttöä ja elämänhallinnan ongelmia, jolloin naisten työntekoon mahdollisuudet kaventuivat entisestään.

Naisten haastatteluissa nousi esille myös lapsettomuus. Kaikilla naisilla ei ollut lapsia ja he toivat sen haastatteluissa esille samalla tavalla kuin tutkimukseen osallistuneet äidit puhuivat äitiydestään. Naiset olivat joutuneet selittelemään lapsettomuuttaan elämänsä aikana ja he vaikuttivat jäävänsä naisina ulos feminiinisyyden ulkopuolelle (ks. esim. Granfelt 1998, 118). Marginaalissa elävien kertomukset ovat merkittäviä, koska ne kyseenalaistavat itsestänselvyyksiä, yleistyksiä ja normatiivisia hyvän elämän malleja. Naiseutta ei pitäisikään yhdistää ainoastaan äitiyteen esimerkiksi sosiaalityössä, vaan tulisi olla monenlaisia tapoja tukea naisen elämää äitiyteen tai lapsettomuuteen katsomatta. (Granfelt 1998, 176.) Haastattelun aikana naiset pohtivat millaista olisi ollut olla äiti kuin vakuuttaakseen voineensa olla hyviä äitejä.

7 Pohdinta

Tutkimukseni lähtökohtana oli naisten kokema asunnottomuus ja heidän suhteensa työhön. Tutkimukseen haastattelin kymmentä aikaisemmin asunnottomana elänyttä naista. Yhteistä naisille oli, että asunnottomuus yhdistettynä työttömyyteen tai työkyvyttömyyseläkkeeseen ja päihde- ja mielenterveysongelmiin saivat naiset elämään syrjässä, niin sanotusti yhteiskunnan reunalla kuin odottamassa muutosta parempaan. Lopulta naisten asunnottomuudessa oli kyse heidän kodittomuudestaan ja naisten suhde työhön näyttäytyi monimutkaisena. Jokainen nainen toivoi voivansa tehdä työtä, mutta elämässä koetut vaikeudet tekivät työnteosta eri syistä mahdotonta.

Saamiani tutkimustuloksia ei voi yleistää laajalti, sillä jokainen haastateltu nainen kuvasi suhdettaan asunnottomuuteen ja työhön omasta näkökulmastaan. Koen kuitenkin, että tutkimukseni tuo esille uutta tietoa asunnottomana eläneiden naisten suhteesta työhön. Aihetta on aikaisemmin Suomessa käsitellyt Riitta Granfelt (1998) väitöskirjan osanaan, mutta muutoin aihetta ei ole juurikaan tutkittu. Suomessa on asunnottomia naisia verrattain vähän, ja siten tutkimusaihetta voi pitää hyvin marginaalisena. Vain pienellä osasta Suomessa elävistä naisista on kokemusta asunnottomuudesta, ja lisäksi suhde työhön voi olla monille asunnottomana eläville naisille hyvin kaukainen pohdiskelun aihe. Koen kuitenkin saavuttaneeni tutkimuksellani asunnottoman naisen näkökulmaa työhön.

Pidän tutkimustani myös ajankohtaisena. Sosiaalityössä työskennellään päivittäin marginaaleissa elävien ihmisten kanssa. Ajattelen marginaaleissa elävien ihmisten kokemusten olevan siten aina ajankohtaista tutkia. Suomalaisessa nais- ja köyhyystutkimuksessa syrjäytyneet naiset ovat edelleen liian vähän esillä (Granfelt 1998, 40). Esimerkiksi asunnottomien naisten palvelutarpeita ei voida tietää kysymättä heiltä itse. Asunnottomat naiset tarvitsevat sosiaalityötä, joka kohtaa heidät, välittämättä heidän vähäisestä lukumäärästään. Kaikilla on oikeus tulla kohdatuiksi ja kuulluiksi sosiaalityön käytännöissä, riippumatta tuleeko määritellyksi marginaalissa eläväksi vai ei. Marginaalissa elävät ihmiset voivat elää myös hyvää elämää saadessaan riittävät mahdollisuudet siihen. Näin ollen asunnottomien naisten työllistäminen esimerkiksi kokemusasiantuntijoina olisi tärkeää. Marginaalissa eläneenä asunnottomalla naisella on kokemusasiantuntijan roolissa todennäköisesti paljon enemmän annettavaa esimerkiksi toiselle kadulla elävälle naiselle kuin yhdelläkään viranomaisella.

Naisten kertomukset tekivät minuun vaikutuksen. Naiset kertoivat avoimesti ja rehellisesti elämästään, myös niistä ajoista elämässä, joita ei mielellään muisteltu. Asunnottomuuden kokemusten kokonaisvaltaisuus herätti minut: kun ei ole kotia, puuttuu elämästä usein paljon muutakin sekä mate-

riaalisella että henkisellä tasolla, niin rikasta kuin asunnottomana eläminen voi myös olla. Tästä syystä olen pyrkinyt tutkimuksessani antamaan tilaa naisten puheelle. Käytän tutkimuksessani melko paljon suoria lainauksia naisten puheenvuoroista ja toivon näin antavani omalta osaltani äänen asunnottomille naisille, jotka elävät monin tavoin yhteiskunnan marginaalissa.

Haastattelemiä naisia ovat kertoneet asunnottomuuden ja työn kokemuksistaan omasta näkökulmastaan, mutta tutkimustulokset ovat myös minun tekemäni tulkinta tuloksista. Olen tutkijana vastuussa tekemistäni valinnoista, niin käyttämästäni kielestä kuin tekemistäni tutkimusvalinnoista. Leena Eräsaaren (1995, 83) mukaan tutkimukset ovat tekijänsä näköisiä sosiaalisia konstruktioita. Olen valinnoillani avannut toisia ovia tutkimusaiheeseen ja sulkenut toisia. Olen pyrkinyt myös kirjoittamaan auki tutkimuksessani tekemäni valinnat ja tekemään näkyväksi oman roolini tutkimuksessa. Tutkiessani asunnottomia naisia olen joutunut myös pohtimaan tuotanko heille tahtomatani toiseutta tuottavia identiteettejä. Puhun tutkimuksessani asunnottomien tai kodittomien naisten syrjäytymisestä ja marginaalissa elämisestä. Kun määrittelen haastattelemiä naisia marginaalissa eläneiksi, tulen samalla luomaan tilanteen, jossa leimattu identiteetti uusinnetaan. Leimatun identiteetin kategoriaan joutuessa ihminen ei voi itse välttää kaikkia niitä tilanteita, joissa se tulee esille (Juhila 2004b, 28–29). Ihmisten kategorisointi jonkin ominaisuuden perusteella ei ole ongelmaton. Kategorisoinnilla voidaan luoda erottelua, jotka arvottavat ihmisiä. Kyse on samalla vallankäytöstä. Kategorisoinnin avulla voidaan leimata, aiheuttaa toiseutta ja erilaisuutta. Tutkimusongelma konstruoidaan myös tutkimukseen osallistuvilla identiteetteillä. (Granfelt 1998, 96, 45.) Tutkimukseni tarkoitus ei ole kuitenkaan leimata asunnottomia naisia, vaan tuoda heidän tarinansa näkyville. Naisten asunnottomuus ei katoa yhteiskunnasta pelkäämällä asunnottomien naisten leimaamista käsitteiden valinnoilla, kun niiden käyttö on perusteltua ja käsitteet ovat sellaisia, joihin tutkittavat voivat samaistua (Granfelt 1998, 45). Äänen antaminen asunnottomille naisille ja heidän näkyväksi tekeminen yhteiskunnassa on myös tutkimuksen tehtävä.

Pohtiessani tutkimusprosessiani taaksepäin ajattelen tutkimusasetelmani valinnan voineen olla myös toinen. Olisin voinut rajata tutkimusasetelmaani esimerkiksi niin, että olisin tutkinut vain naisia, joille eläkettä ei ollut myönnetty. Nyt väljästi määritelty tutkimusasetelmani mahdollisti haastatteluiden tekemiset myös niille naisille, jotka olivat olleet eläkkeellä jo vuosia. Tutkimustulosten perusteella esimerkiksi työttömien naisten suhde työhön oli jossain määrin toisenlainen kuin niillä naisilla, jotka olivat jo eläkkeellä. Eläkkeellä olevat naiset halusivat usein tehdä jonkin verran työtä, kun taas työttömät naiset usein näkivät eläkkeen poispääsynä työmarkkinoilta. Toisaalta tutkittavien

tavoittaminen oli työllistävä prosessi ja tutkimusasetelman väljänä pitäminen mahdollisti tutkittavien löytämisen kohtuullisella aikavälillä.

Olisin myös voinut tutkia ainoastaan tilapäiseen asumiseen tarkoitetuissa asuntoloissa eläviä naisia, joilla asunnottomuus oli vielä akuutimpaa. Esimerkiksi heidän suhteensa työhön olisi voinut olla toisenlainen kuin haastattemillani naisilla, joilla kaikilla oli tutkimuksen tekohetkellä joko oma asunto tai pysyvä asuntolapaikka. Osittain kyse oli sattumasta, että kaikilla tutkimukseeni osallistuneilla naisilla oli asunto. Tein puolet haastatteluista erityispäiväkeskuksessa, joissa asioi päivittäin asunnottomia naisia. Tutkimukseeni valikoitui osallistumaan puhtaan sattuman kautta naiset, joilla oli asunto.

Jatkossa näkisin hyödylliseksi tutkia miten työnantajat suhtautuvat marginaalissa elävien asunnottomien naisten työllistämiseen. Työpaikalla voi olla ratkaiseva merkitys pohjimmaisilta asuntomarkkinoilta pois pyrittäessä työn tuodessa esimerkiksi taloudellisesti laajempia mahdollisuuksia asunnon hankintaan. Vaikka asunnottomalla naisella olisikin halua työntekoon, ei työpaikan löytyminen ole aina itsestään selvä asia. Tutkimuksessani osa naisista toi esiin, etteivät halua hakea esimerkiksi asuntolasta käsin töitä. Naiset tunsivat asuntolassa asumisen määrittelevän heidät poikkeaviksi suhteessa mahdolliseen työyhteisöön ja siten olisi kiinnostava tutkia millaisia mahdollisuuksia ja esteitä työnantajat näkevät asunnottomien tai hiljattain asunnottomana olleiden naisten työllistämässä.

Toinen mahdollinen jatkotutkimusaihe olisi asunnottomien miesten suhde työhön. Olisi mielenkiintoista tutkia ovatko asunnottomien miesten kokemukset työstä samansuuntaisia kuin naisten vai löytyykö kokemuksissa eroavaisuuksia. Onko sukupuolella merkitystä tutkittaessa asunnottomana eläneen ihmisen suhdetta työhön?

Kolmantena jatkotutkimusaiheena voisi olla esimerkiksi asuntoloiden työntekijöiden näkemykset asunnottomien naisten mahdollisuudesta työllistyä. Millaisena työntekijät näkevät työn merkityksen asunnottomille naisille ja millaisia tukitoimenpiteitä työntekijät tarjoaisivat asunnottomille naisille työllistymisen onnistumiseksi? Toimivatko asuntoloiden työntekijät asunnottomien naisten työnteon mahdollistajana vai rajoittajana?

Tutkimuksen teko on ollut opettava prosessi. Tutkimusaiheen valinta osallistui välillä haasteelliseksi, koska aihe on suoraan empiirisesti kovin vähän tutkittu. Tutkimuksen teon aikana minulla oli

välillä vaikea keskittyä asettamani tutkimusongelman selvittämiseen. Lopulta suhteellisen laaja ja itselleni äärimmäisen kiinnostavaksi osoittautuva tutkimusaineisto antoi viitteitä myös sellaisten polkujen valitsemiseen, jotka eivät tutkimuskysymyksiini olisi vastanneet. Tutkimuksen teko on antanut minulle paljon uusia ajatuksia ja oivalluksia niin sosiaalityöstä, marginalisaatiosta kuin naiseudesta. Riitta Granfelt (1998, 50) toteaa tutkimuksessaan, että näemme yhteiskunnassa usein asunnottomuuden, mutta emme asunnottomia. Toivon tulevassa työssäni osaavani siten kuunnella entistä tarkemmin marginaalissa elävien ääntä. Ilahduttavaa oli kuinka tärkeäksi tutkimukseen osallistuneet naiset kokivat tutkimukseen osallistumisen. Tutkimuksellani tuntui olevan heille suuri merkitys.

Lähteet

- Ahlqvist, Kirsti (1996) Työ, työttömyys ja valinnanvapaudet. Teoksessa Kirsti Ahlqvist & Anja Ahola (toim.) *Elämän riskit ja valinnat – hyvinvointia lama-ajan Suomessa?* Helsinki: Edita, 129–148.
- Alridge, Robert (2001) Women and homelessness in the United Kingdom. Teoksessa Bill Edgar & Joe Doherty (toim.) *Women and homelessness in Europe: pathways, services and experiences*. Southampton: The Policy Press, 91–101.
- Autonen-Vaaranieniemi, Leena (2009) Eronneiden miesten kodit ja kotikäytännöt. *Acta Universitatis Tamperensis*, 1445. Tampere: Tampere University Press.
- Brooks, Margaret G. & Buckner, John C. (1996) Work and welfare: job histories, barriers to employment, and predictors of work among low-income single mothers. *American Journal of Orthopsychiatry*, 66 (4), 526–537.
- Burr, Vivien (2003) *Social Constructionism. Second Edition*. London & New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Caton, Carol L. M., Dominguez, Boanerges, Schanzer, Bella, Hasin, Deborah S., Shrout, Patrick E., Felix, Alan, McQuiston, Hunter, Opler, Lewis A., Hsu, Eustace (2005) Risk Factors for Long-Term Homelessness: Findings From a Longitudinal Study of First-Time Homeless Single Adults. *American Journal of Public Health* 2005, 95 (10), 1753–1759.
- Doherty, Joe (2001) Gendering homelessness. Teoksessa Bill Edgar & Joe Doherty (toim.) *Women and homelessness in Europe: pathways, services and experiences*. Southampton: The Policy Press, 9–20.
- Edgar, Bill & Doherty Joe (2001) Introduction. Teoksessa Bill Edgar & Joe Doherty (toim.) *Women and homelessness in Europe: pathways, services and experiences*. Southampton: The Policy Press, 3–8.
- Edgar, Bill (2001) Women, the housing market and homelessness. Teoksessa Bill Edgar & Joe Doherty (toim.) *Women and homelessness in Europe: pathways, services and experiences*. Southampton: The Policy Press, 21–45.
- Enders-Dragässer, Uta (2001) Women, exclusion and homelessness in Germany. Teoksessa Bill Edgar & Joe Doherty (toim.) *Women and homelessness in Europe: pathways, services and experiences*. Southampton: The Policy Press, 207–218.
- Eräsaari, Leena (1995) *Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Eriksson, Catharina (1999) Det mosägelsefulla utanförskapet. *Social vetenskaplig tidskrift* 6 (4), 293–312.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana (2010) *Teemahaastattelu: Opit ja opetukset*. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. Jyväskylä: PS-kustannus, 26–44.

- Eskola, Jari (2001) Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen tutkimuksen analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimusten teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 133–157.
- Gordon, Tuula (2006) Naistutkimus ja eettisyyden teoriat ja käytännöt. Teoksessa Jaana Hallamaa, Veikko Launis, Salla Lötjönen & Irma Sorvali (toim.) Etiikkaa ihmistieteille. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 241–257.
- Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki : Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Granfelt, Riitta (2003a) Kodittomuuden ja kodin kuvia. Teoksessa Timo Kopomaa (toim.) Kohti kaupunkisosaaliryöstä: haasteena tasapainoinen kaupunki. Helsinki: Palmenia-kustannus, 155–164.
- Granfelt, Riitta (2003b) Vankilasta kotiin vai kadulle? Vangit kertovat asunnottomuudesta. Helsinki: Ympäristöministeriön julkaisu 613.
- Granfelt, Riitta (2004a) Marginaalitarinoita. Asunnottomuuden, päihteiden ja rikosten kierre naisten ja miesten tulkitsemana. Teoksessa Marjo Kuronen & Riitta Granfelt & Leo Nyqvist & Päivi Petrelius (toim.) Sukupuoli ja sosiaalityö. Jyväskylä: PS-kustannus, 197–222.
- Granfelt, Riitta (2004b) Hetkeksi jaetut maailmat? Kokemuksia vankilasta ja tuetun asumisen yhteisöstä. Janus 12 (2), 134–154.
- Granfelt, Riitta (2005) Marginaalitarinat ammattikäytäntöjen kehittämisen aineksina. Teoksessa Mirja Satka & Synnöve Karvinen-Niinikoski & Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 240–258.
- Gröhn, Kari (1973) Työn individuaalinen ja sosiaalinen merkitys. Sosiaalipoliittinen tutkimusosasto. Tutkimuksia 1973:5. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- Hakkarainen, Tyyne (2012) ”Ettei tarvitsisi roikkua milloin missäkin luokalla kerjäämässä...” – Tarveharkintainen sosiaaliturva köyhyysaiheisissa elämäntarinoissa. Teoksessa Katja Forssén, Irene Roivainen, Satu Ylinen & Jari Heinonen (toim.) Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. Kuopio: UNIpress, 83–101.
- Haverinen, Riitta, Muuri Anu, Nurmi-Koikkalainen, Päivi & Voutilainen, Päivi (2007) Hyvä arki ja tulevaisuuden sosiaalipalvelut. Yhteiskuntapolitiikka 72 (5), 503–511.
- Helne, Tuula (2002) Syrjäytymisen yhteiskunta. Helsinki: Stakes. Tutkimuksia 123.
- Helne, Tuula (2004) Syrjäytymisen yhteiskunta. Lisäpainos. Helsinki: Stakes. Tutkimuksia 123.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2008) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus.
- Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2004) Tutki ja kirjoita. 10. osin uudistettu painos. Helsinki: Tammi.
- Holmila, Marja (1989) Naisen alkoholismi. Mitä tutkimus siitä kertoo. Teoksessa Liisa Suurla (toim.) Nainen, alkoholi ja elämä. Helsinki: Kirjapaja, 55–63.

- Holstein, James A. & Gubrium, Jaber F. (1997) Active interviewing. Teoksessa David Silverman (toim.) *Qualitative Research. Theory, Method and Practice*. London: Sage.
- Hänninen, Sakari (1998) Kamppailu identiteeteistä. Teoksessa Sakari Hänninen (toim.) *Missä on tässä?* Jyväskylä: SoPhi, 5–15.
- Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus. Hyväksytty: YK:n yleiskokouksen päätöslauselmana 217 III 10.12.1948.
- Johnsen, Sarah & Teixeira, Lígia (2010) Staircases, Elevators and Cycles of Change. "Housing First" and Other Housing Models of Homeless People with Complex Support Needs. The University of York. Crisis. http://asuntoensin.fi/files/935/Johnsen_Teixeira_2010.pdf. Viitattu 18.1.2013.
- Johnson, Alice K. (1999) Working and Nonworking women: Onset of Homelessness Within the Context of their Lives. *Affilia* 14 (1), 42–77.
- Jokinen, Arja & Juhila Kirsi (1991) Pohjimmaiset asuntomarkkinat. Diskurssianalyysi kuntatason viranomaiskäytännöistä. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Jokinen, Arja (1996) Asunnottomat miehet ja kodittomat naiset. Asunnottomuuden sukupuolisidonnaiset tulkinnat. *Janus* 4 (2), 97–117.
- Jokinen, Arja (2004) Asuntola kulttuurisella kartastolla. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus, 74–97.
- Jokinen, Eeva (1996) Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Helsinki: Gaudeamus.
- Juhila, Kirsi (2002) Sosiaalityö marginaalissa. Teoksessa Kirsti Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö*. Jyväskylä: SoPhi, 11–19.
- Juhila, Kirsi (2004a) Sosiaalityön vuorovaikutuksen tutkimus. Historiaa ja nykysuuntauksia. *Janus* 12 (2), 155–183.
- Juhila, Kirsti (2004b) Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) *Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista*. Helsinki: Gaudeamus, 20–32.
- Julkunen, Raija (1999) Sukupuoli, työ, hyvinvointivaltio. Teoksessa Satu Apo, Anu Pylkkänen, Maria Lähteenmäki, Jaana Kuusipalo, Raija Julkunen, Anna-Maija Lehto, Paavo Nikula, Katarina Eskola & Aili Nenola (toim.) *Suomalainen nainen*. Helsinki: Otava, 79–100.
- Juntto, Anneli (1990) Asuntokysymys Suomessa: Topeliuksesta tulopolitiikkaan. Helsinki: Asuntohallitus.
- Juntto, Anneli (1996) Koti – ontologista turvaa vai riskinottoa. Teoksessa Kirsti Ahlqvist & Anja Ahola (toim.) *Elämän riskit ja valinnat – hyvinvointia lama-ajan Suomessa?* Helsinki: Edita, 206–231.
- Juntto, Anneli (2005) Asuminen ja oikeudenmukaisuus. Teoksessa Juho Saari & Anne Birgitta Yeung (toim.) *Oikeudenmukaisuus hyvinvointivaltiossa*. Helsinki: Gaudeamus, 292–308.

- Juurinen, Päivi & Virtanen-Olejniczak Krista (2008) Asunnottomuuden ytimessä. Teoksessa Tuuli Hirvilammi & Markku Laatu (toim.) Toinen Vääräyyskirja. Lähikuvia sosiaalisista epäkohdista. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 141–155.
- Järvinen, Margaretha (1996) Kön som text – om den sociala konstruktivismens gränser. Kvinder, kon & forskning nr 2/1996, 18–28.
- Karisto, Antti (1996) Pirstoutuvan elämän politiikka. Janus (4) 3, 242–259.
- Karjalainen, Jouko (1993) Mitä silmä ei näe – sitä sydän ei sure. Asunnottomuus, asumispalvelut ja sosiaalityö. Helsinki: Stakes, Raportteja 10.
- Kärkkäinen, Sirkka-Liisa (1998) Asuntopolitiikka ja asunnottomuus Suomessa. Toimet asunnottomien olojen parantamiseksi asunto- ja sosiaalipolitiikan osana 1960-luvulta 1990-luvulle. Teoksessa Sirkka-Liisa Kärkkäinen & Katri Hannikainen & Iris Heikkilä (toim.) Asuntoja ja palveluja asunnottomille: historiaa ja nykypäivää. Helsinki: Stakes, aiheita 8/1998.
- Kärkkäinen, Sirkka-Liisa (2000) Women, Social Exclusion and Homelessness in Finland. National report. European Observatory on Homelessness. Helsinki: Stakes, Themes 8/2000.
- Kärkkäinen, Sirkka-Liisa (2001) Substance abuse problems and women`s homelessness in Finland. Teoksessa Bill Edgar & Joe Doherty (toim.) Women and homelessness in Europe: pathways, services and experiences. Southampton: The Policy Press, 183–193.
- Kärkkäinen, Sirkka-Liisa (2002) Asunnottomuus hyvinvointivaltiossa. Teoksessa Matti Heikkilä & Mikko Kautto (toim.) Suomalainen hyvinvointi 2002. Helsinki: Stakes, 372–391.
- Kettunen, Marko (2007) Kysymyksiä asunnottomuudesta Suomessa. Yhteiskuntapolitiikka 71 (4), 380–391.
- Kettunen, Reetta, Kähäri-Wiik Kaija, Vuori-Kemilä Anne & Ihalainen Jarmo (2002) Kuntoutumisen mahdollisuudet. Helsinki: WSOY.
- Krok, Suvi (2009) Hyviä äitejä ja arjen pärjääjiä. Yksinhuoltajia marginaalissa. Acta Universitatis Tamperensis, 1437. Tampere: Tampere University Press.
- Krok, Suvi (2012) Yksinhuoltajaäitien köyhyydessä selviytymisen strategiat. Teoksessa Katja Forssén, Irene Roivainen, Satu Ylinen & Jari Heinonen (toim.) Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011. Kuopio: UNIpress, 129–149.
- Kulmala, Anna & Vanhala, Anni (2004) Vanhemmuus marginaalissa: kulttuurinen mallitarina osana henkilökohtaista vanhemmuutta. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 98–114.
- Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.
- Kuusela, Pekka (2000) Sosiaalisen konstruktionismin liike sosiaalitieteissä. Teoksessa Pekka Kuusela & Mikko Saastamoinen (toim.) Ruumis, minä ja yhteisö – sosiaalisen konstruktionismin näkökulma. Kuopio: Kuopion yliopiston painatuskeskus, 15–42.

- Lauronen, Erja (1991) Unelma ja sen toteuttajat – tutkimus suomalaisista omakotitalorakentajista. Helsinki: Asuntohallitus, tutkimus- ja suunnitteluosasto. Asuntotutkimuksia 3:1991.
- Lehtonen, Leena & Salonen, Jari (2008) Asunnottomuuden monet kasvot. Suomen ympäristö 3/2008. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Lindqvist, Tuija (1996) Miten tukea selviytymistä? – sosiaalitykkurssien evaluaatiotutkimus. Helsingin kaupunki, Sosiaalivirasto. Helsinki: Sosiaaliviraston julkaisusarja D1/1996.
- Metteri, Anna (2004) Hyvinvointivaltion lupaukset ja kohtuuttomat tapaukset. Sosiaali- ja terveysjärjestöjen yhteistyöyhdistys YTY r.y. Helsinki: Edita.
- Metteri, Anna (2012) Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö. Acta Universitatis Tamperensis, 1778. Tampere: Tampere University Press.
- Mina-Coull, Amy & Tartinville, Stéphane (2001) Homeless women in France. Teoksessa Bill Edgar & Joe Doherty (toim.) Women and homelessness in Europe: pathways, services and experiences. Southampton: The Policy Press, 141–151.
- Misukka, Erja (2009) Työn merkitys kehitysvammaiselle ” –en ruppee kuule ilimasta hommoo kuule tekemään” Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 181. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Morell, Carolyn (1994) Unwomanly Conduct. The Challenges of Intentional Childlessness. New York and London: Routledge.
- Murto, Lasse (1978) Asunnottomien alkoholistien elinolosuhteet ja elämäntapa sekä yhteiskunnan toimenpiteet. Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja nro 30. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö.
- Nousianen, Kirsi (2004) Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy.
- Perttula, Juha (2008) Kokemus ja kokemuksen tutkimus. Fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa Juha Perttula & Timo Latomaa (toim.) Kokemuksen tutkimus: Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 115–162.
- Pleace, Nicholas (2011) The ambiguities, Limits and Risks of Housing First from a European Perspective. European Journal of Homelessness 5 (2), 113–127.
- Pohjola, Anneli (1996) Murtuuko työn sidos. Teoksessa Kirsti Ahlqvist & Anja Ahola (toim.) Elämän riskit ja valinnat – hyvinvointia lama-ajan Suomessa? Helsinki: Edita, 108–128.
- Pohjola, Anneli (1997) Psykososiaalinen ulottuvuus kuntoutuksessa. Janus 5 (3), 261–270.
- Rajanti, Taina (1999) Kaupunki on ihmisen koti. Elämän kaupunkimuodon tarkastelua. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Rastas, Anna (2009) Kulttuurit ja erot haastattelutilanteissa. Teoksessa Teoksessa Johanna Ruusuvoori & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 78-102.

- Raunio, Kyösti (2006) *Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Raunio, Kyösti (2009) *Olellainen sosiaalityössä. 2. uudistettu painos*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Ronkainen, Suvi (1999) *Subjektius, häpeä ja syyllisyys parisuhdeväkivallan elementteinä*. Teoksessa Sari Näre (toim.) *Tunteiden sosiologiaa I. Elämyksiä ja läheisyyttä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 131–154.
- Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa (2009) *Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus*. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. 2. painos*. Tampere: Vastapaino, 22–56.
- Rykwert, Joseph (1991) *House and home*. *Social research* 58 (1), 51–62.
- Shier, Micheal L., Jones, Marion E. & Graham, John R. (2010) *Perspectives of Employed People Experiencing Homelessness of Self and Stereotypes*. *Journal of Sociology & Social Welfare*, 37 (4), 13–37.
- Simmel, Georg (1994) *Bridges and doors*. *Theory, Culture & Society* 11 (1), 11–17.
- Sommerville, Peter (1992) "Homelessness and the Meaning of Home: Rooflessness or Rootlessness?" *International Journal of Urban and Regional Research*, 16 (4), 529–539.
- Suominen, Sakari, Vahtera, Jussi & Uutela, Antti (1996) *Elintaso, koherenssin tunne vai ihmissuhteet: mikä ylläpitää tyytyväisyyttä ja terveyttä?* Teoksessa Kirsti Ahlqvist & Anja Ahola (toim.) *Elämän riskit ja valinnat – hyvinvointia lama-ajan Suomessa?* Helsinki: Edita, 86–105.
- Suoninen, Eero (1999) *Näkökulmia sosiaalisen todellisuuden rakentamiseen*. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 17–36.
- Suonio, Mari & Kuikka, Ulla (2012) *Asunnottomien ja eri toimijoiden kertomuksia ja tulkintoja asunnottomuudesta*. Teoksessa Katja Forssén, Irene Roivainen, Satu Ylinen & Jari Heinonen (toim.) *Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2011*. Kuopio: UNIpress, 223–243.
- Taipale, Ilkka (1982) *Asunnottomuus ja alkoholi. Sosiaalilääketieteellinen tutkimus Helsingistä vuosina 1937–1977*. *Alkoholitutkimussäätiön julkaisuja nro 32*. Helsinki: Alkoholitutkimussäätiö.
- Thörn, Catharina (2001) *(In-) visibility and shame: the stigma of being a woman and homeless in Sweden*. Teoksessa Bill Edgar & Joe Doherty (toim.) *Women and homelessness in Europe: pathways, services and experiences*. Southampton: The Policy Press, 219–229.
- Thörn, Catharina (2004) *Kvinnans plats(er) – bilder av hemlöshet*. Stockholm: Égalité.
- Tiittula, Liisa & Ruusuvuori, Johanna (2009) *Johdanto*. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.) *Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. 2. painos*. Tampere: Vastapaino, 9-21.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2006) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 4. painos. Helsinki: Tammi.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 6. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Vanhala, Anni (2005) Paikka ja asiakkuus. Etnografia naisten asuntolasta. Acta Universitatis Tamperensis, 1075. Tampere: Tampere University Press.

Vilkko, Anni (1997) Ikääntyminen, muistot ja koti. Teoksessa Antti Karisto (toim.) Vanhuus kaupungissa. Miina Sillanpään syntymän 130-vuotisjuhlakirja. Juva: WSOY, 168–183.

Vilkko, Anni (2010) Kohteena koti. Teoksessa Anni Vilkko, Asko Suikkanen & Johanna Järvinen-Tassopoulos (toim.) Kotia paikantamassa. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 11–31.

Ympäristöministeriö (2010). Asunnottomat 1987–2009.

<http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=363574&lan=fi&clan=fi>. Viitattu 12.9.2011.

LIITE 1 Teemahaastattelurunko

Teema 1: Elämä ennen asunnottomuutta

- Missä asuit ennen asunnottomaksi jäämistä?
- Oliko sinulla tuolloin perhettä vai asuitko yksin?
- Millainen elämäntilanteesi oli tuolloin?

Teema 2: Asunnottomuus

- Kuinka kauan olet ollut asunnottomana?
- Miten päädyit asunnottomaksi?
- Missä vietät aikaasi tällä hetkellä?
- Keneltä saat apua ja tukea arjessa, jos saat?

Teema 3: Työ

- Millaisia töitä olet tehnyt elämäsi aikana?
- Millainen koulutus sinulla on?
- Millaisia töitä olet tykännyt tehdä?
- Milloin viimeksi olet ollut töissä tai työharjoittelussa tai olet tehnyt vapaaehtoistyötä?
- Miksi työsuhteesi on aiemmin katkennut?
- Haluaisitko palata työelämään tällä hetkellä? Jos haluaisit palata työelämään, millaisia töitä haluaisit tehdä tulevaisuudessa? Millainen työpaikan tulisi olla?
- Oletko saanut apua työllistymisen kysymyksissä? Jos olet, minkälaista apua olet saanut? Jos et ole saanut, minkälaista apua olisit kaivannut?
- Mitä pitäisi tapahtua, että voisit käydä töissä tai työharjoittelussa tai tehdä vapaaehtoistyötä?
- Mitä työpaikka, työharjoittelu tai vapaaehtoistyö antaa tai antaisi sinulle? Mitä työ merkitsee sinulle?
- Koetko jääväsi yhteiskunnan ulkopuolelle, jos et tee töitä, vapaaehtoistyötä tai ole työharjoittelussa?

LIITE 2 Tutkimukseen osallistuvilta pyydettävä kirjallinen suostumus

Suostumus tutkimukseen osallistumisesta

Olen sosiaalityön opiskelija Essi Sarnola Tampereen yliopiston yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksiköstä. Teen parhaillani opintoihini kuuluvaa pro gradu – tutkielmaa. Tutkin pro gradu - tutkielmassani asunnottomia naisia ja heidän suhdetta työhön. Viime vuosina aikuissosiaalityötä tehneenä olen huomionnut, että asunnottomat naiset ovat kasvava joukko sosiaalityön asiakkaina. Työkokemusteni kautta minua alkoi kiinnostaa erityisesti asunnottomien naisten elämä ja arki, ja edelleen asunnottoman naisen mahdollisuudet työllistyä työn paikantuessa keskeiseksi yhteiskuntaan kuulumisen välineeksi suomalaisessa yhteiskunnassa. Minua kiinnostaa millainen merkitys työnteolla tai siihen rinnastettavalla toiminnalla on asunnottomana elävälle naiselle ja millaisia kokemuksia asunnottomilla naisilla on työstä. Kerään tutkimusaineiston tekemällä noin 10 teemahaastattelua asunnottomalle tai aiemmin asunnottomana eläneelle naiselle. Haastattelu nauhoitetaan. Tutkimuksessa ei tule esille tutkittavien henkilöllisyys. Tutkimukseni julkaistaan Tampereen yliopiston kirjastossa sekä verkkojulkaisuna.

Minulle on selvitetty yllä mainitun tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuksessa käytettävät tutkimusmenetelmät. Olen tietoinen siitä, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Olen myös tietoinen siitä, että tutkimukseen osallistuminen ei aiheuta minulle minkäänlaisia kustannuksia, henkilöllisyyteni jää vain tutkijan tietoon, minua koskevaa aineistoa käytetään vain kyseiseen tutkimukseen ja aineisto hävitetään tutkimuksen valmistuttua.

Suostun siihen, että minua haastatellaan ja haastattelussa antamiani tietoja käytetään kyseisen tutkimuksen tarpeisiin. Voin halutessani keskeyttää tutkimukseen osallistumisen milloin tahansa ilman, että minun täytyy perustella keskeyttämistäni tai että se vaikuttaa hoitooni tai asiakassuhteeseen.

Päiväys

Tutkittavan allekirjoitus ja nimenselvennys
